

01/25

ReOS

Recht der Osteuropäischen Staaten

Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)

Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS) – scientific journal of legal sciences founded by University of Göttingen (Germany) with the purpose of knowledge sharing between Western and Eastern Europe.

Publisher:

Prof. Dr. **Thomas Mann (Begr.)**, Institut für Öffentliches Recht, Lehrstuhl für Verwaltungsrecht, Georg-August-Universität Göttingen

Editorial board:

Prof. Dr. **Toma Birmontienė**, Professorin am Laboratorium für Menschenrechte, Institut für öffentliches Recht, Mykolas-Romeris-Universität (Litauen)

Prof. Dr. habil. **Sabina Grabowska**, University of Rzeszow (Polen)

Prof. Dr. **Thomas Mann (Begr.)**, Institut für Öffentliches Recht, Lehrstuhl für Verwaltungsrecht, Georg-August-Universität Göttingen

Prof. Dr. habil. **Joanna Marszalek-Kawa**, Nicolaus Copernicus University (Polen)

Prof. Dr. **Roman Melnyk (Schriftleitung)**, Hochschule des Rechts (“School of Law”) der M. Narikbayev KAZGUU Universität (Kasachstan)

Dr. jur. **Bernhard Schloer**, DAAD-Langzeitdozent, Nationale Taras-Schewtschenko-Universität Kiew (Ukraine)

Dr. **Agne Tvaronaviciene**, Postdoc am Laboratorium für Mediation und nachhaltige Konfliktlösung, Institut für öffentliches Recht, Mykolas-Romeris-Universität (Litauen)

Dr. iur. **Azamat Egamberdiev**, Dozent des Lehrstuhls für Staatsrecht und Staatsverwaltung der Tashkenter Staatlichen Juristischen Universität beim Justizministerium der Republik Usbekistan

Partners

Netzwerk Ost-West

Rechtsdialog.org

www.uni-goettingen.de/reos

01/2025

ISSN 2199-6245

ReOS 01 / 2025

Inhaltsverzeichnis

High treason during martial law and the principle of presumption of innocence <i>Arkhyrov Illia, Dragan Olena, Chaika Olena</i>	4
Regional institutions activities as a component of the mechanism for ensuring human rights under martial law <i>Barsuk Viktor</i>	11
Police cooperation of European states in combatting terrorism through Europol <i>Biriukov Ruslan</i>	19
Prospects and risks of implementing electronic voting technology for modern Ukraine <i>Voloshkevych Hennadiy</i>	26
Compensation for Environmental Damage in Criminal Proceedings: Powers of the Prosecutor <i>Babailov Oleksandr, Babaylova Larysa</i>	33
The improving certain issues of the implementation of subjective procedural rights and legal obligations by assistant judge, as a participant judicial process in administrative proceedings <i>Kazakevych Andrii</i>	41
Functional structure of technology for combating crime (general characteristics) <i>Komisarchuk Ruslan</i>	48
Deportation and extradition: legal aspects of interstate cooperation <i>Petryuk Denys</i>	55
Peculiarities of concluding and terminating the marriage of the Jews of Galicia during the period of the Habsburg Monarchy at the end of the 18th – at the beginning of the 19th centuries <i>Savuliak Roman</i>	61
Regarding the issue of using artificial intelligence in the activities of the prosecutor <i>Chorny Maksym</i>	69

High treason during martial law and the principle of presumption of innocence

Arkhypov Illia

*Postgraduate Student at the Department of Criminal Law, Procedure and Criminalistics
Kyiv University of Intellectual Property and Law, Ukraine
ORCID: 0009-0008-3077-9891*

Dragan Olena

*Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Acting Head of the Department of Criminal Law, Procedure and Criminalistics
Kyiv University of Intellectual Property and Law, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5696-6360*

Chaika Olena

*Doctor of Philosophy,
Judge of the Shevchenkivskyi District Court in Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6313-5573*

The purpose of the article is to analyze the acquittals handed down by Ukrainian courts in treason cases, and also to analyze the existing international practice.

The author also examines the issue of observance of the principle of presumption of innocence in the consideration of cases of this category during martial law. The article draws attention to the fact that recently the media have been reporting on acquittals in treason cases which are of significant public interest.

When considering the verdicts delivered in treason cases, the author analyzes the grounds for the courts' acquittals. It is pointed out that these include insufficient evidence or the court's belief that the suspect or accused was unlawfully treated by law enforcement officers who conducted the pre-trial investigation, etc. It is also noted that the peculiarity and at the same time the complexity of cases in this category is that the testimony given by people immediately after the liberation of the occupied territories may differ from their testimony in court after a certain period of time.

It is concluded that the adoption of such decisions demonstrates that even in difficult wartime conditions, Ukrainian courts adhere to the principles of independence and objectivity, as well as the presumption of innocence. At the same time, the presumption of innocence is a fundamental principle of Ukrainian justice, and even in cases related to national security, courts must rely on legal provisions that protect the right of the accused.

According to the authors, an acquittal means that the court did not find sufficient evidence to confirm the guilt of the accused.

Summarizing the above, it is emphasized that acquittals in high treason cases are an important element of a democratic society that guarantees the protection of human rights and ensures the fairness of legal proceedings.

Державна зрада під час воєнного стану та принцип презумпції невинуватості

Архипов Ілля

аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права, Україна
ORCID: 0009-0008-3077-9891

Драган Олена

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права, Україна
ORCID: 0000-0002-5696-6360

Чайка Олена

доктор філософії,
суддя Шевченківського районного суду в м. Києві, Україна
ORCID: 0000-0002-6313-5573

Мета статті полягає в аналізі постановлених судами України виправдувальних вироків у справах про державну зраду, а також здійснено аналіз наявної міжнародної практики.

При цьому розглядається питання дотримання принципу презумпції невинуватості під час розгляду справ цієї категорії саме під час воєнного стану. У статті звертається увага на те, що останнім часом у засобах масової інформації з'являються повідомлення про виправдувальні вирoki у справах про державну зраду, які викликають значний суспільний інтерес.

Розглядаючи вирoki, які постановлені у справах про державну зраду, аналізуються підстави прийняття судами виправдувальних вироків. Вказується на те, що такими є недостатність доказів або ж переконання суду в неправомірних діях щодо підозрюваного, обвинуваченого з боку працівників правоохоронних органів, які проводили досудове слідство тощо. При цьому зазначається, що особливість і водночас складність справ цієї категорії полягає в тому, що показання, які люди надають відразу після звільнення окупованих територій, можуть через певний період часу відрізнятись від їхніх свідчень у суді.

Робиться висновок, що прийняття таких рішень свідчить про те, що навіть у складних умовах воєнного часу українські суди дотримуються принципів незалежності й об'єктивності, а також презумпції невинуватості. При цьому презумпція невинуватості є основним принципом українського правосуддя, і навіть у справах, пов'язаних із національною безпекою, суди повинні спиратися на законодавчі норми, що захищають право обвинуваченого.

На думку авторів, виправдувальний вирок означає, що суд під час розгляду справи не знайшов достатніх доказів для підтвердження винуватості обвинуваченого.

Підсумовуючи викладене, наголошується, що виправдувальні вирoki у справах про державну зраду є важливим елементом демократичного суспільства, який гарантує захист прав людини та забезпечує справедливість судочинства.

Вступ. Основним Законом України встановлено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1 Конституції України)¹. Суверенітет України поширюється на всю її територію. Україна є унітарною державою. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою (ст. 2 Конституції України).

Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ст. 17 Конституції України).

Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку з військовою агресією проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану»² в Україні 24.02.2022 введено воєнний стан, який продовжується до цього часу.

З огляду на зазначені обставини наразі особливого значення набувають питання притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України, зокрема, за державну зраду.

Останнім часом у засобах масової інформації з'являються повідомлення про виправдувальні вироки по справам про державну зраду, які викликають суспільний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації з питання вироків у справах про державну зраду проводили такі вчені, як Мельничук В. О., Бойко А. В., Прокопенко І. А., Кучерук Т. М. тощо. Разом із тим судова

практика змінюється суди постановляють виправдувальні вироки в цій категорії справ, які, на нашу думку, потребують певного аналізу.

Метою цієї статті є аналіз постановлених українськими судами виправдувальних вироків у справах про державну зраду, а також аналіз наявної міжнародної практики. Оскільки справи цієї категорії часто супроводжуються високим суспільним резонансом, важливо з'ясувати, як правозастосовна практика в Україні співвідноситься з досвідом інших міжнародних країн, зокрема тих, які мають подібні правові системи і стикаються з аналогічними викликами у сфері національної безпеки, а також щодо дотримання під час розгляду цієї категорії справ принципу презумпції невинуватості.

Для досягнення поставленої мети поставлено такі завдання: проаналізувати норми Кримінального кодексу України, що стосуються державної зради; дослідити причини, за які суди можуть постановити виправдувальний вирок у справах про державну зраду; розглянути міжнародний досвід судових розглядів таких справ в інших країнах, зокрема у Сполучених Штатах Америки, Великій Британії тощо.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 111 Кримінального кодексу України в редакції Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» від 03.03.2022 № 2113-IX³, державна зрада – це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога

¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

² Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://ips.ligazakon.net/document/t150389?an=1&ed=0000_00_00.

³ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України № 2113-IX від 03.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7X>.

в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, яке за частиною 1 цієї статті карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої⁴.

Отже, згідно з диспозицією ч. 1 ст. 111 КК України, до державної зради належать дії, що призводять до шкоди державним інтересам, як-от співпраця з ворогами держави, розголошення державної таємниці, шпигунство тощо. Об'єктом цього злочину є національна безпека України переважно у сфері державної безпеки, інформаційній, економічній, науково-технологічній і воєнній сферах.

За результатами вивчення Єдиного державного реєстру судових рішень встановлено, що починаючи з 2023 року у справах про злочини проти національної безпеки судами першої інстанції було постановлено ряд виправдувальних вироків, які наразі перебувають на апеляційному розгляді.

За інформацією Державного бюро розслідування, яку було оприлюднено в березні 2024 року, з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну ДБР скеровано до суду 722 обвинувальні акти щодо злочинів проти національної безпеки. При цьому завершено розслідування у 2 104 провадженнях цієї категорії злочинів. Отже, кількість виправдувальних вироків є відносно невеликою порівняно з кількістю обвинувальних вироків.

Підставами, за якими суди ухвалюють виправдувальні вирок, є недостатність доказів або ж переконання в неправомірних діях щодо підозрюваного, обвинуваченого з боку працівників правоохоронних органів.

Так, у листопаді 2024 року в ЗМІ з'явилося повідомлення про виправдувальний вирок у цій категорії справ під назвою «Суд виправдав жителя Миколаївщини, обвинувачену

у держзраді, це перший виправдувальний вирок за цією статтею з початку війни⁵.

Указане судове рішення розміщено у Єдиному державному реєстрі судових рішень і відповідно до постановленого у справі вирок особу, обвинувачену в державній зраді, було виправдано. Справу було розглянуто Ленінським районним судом м. Миколаєва⁶. Як вказано у ЗМІ, судовий процес тривав понад 2,5 року, проте в суді провини жінки не було доведено.

Колегією суддів Ленінського районного суду м. Миколаєва за результатами розгляду справи 08.11.2024 постановлено вирок і виправдано Світлану О., яку звинувачували в державній зраді за те, що вона передала російським окупантам інформацію про ветерана АТО. Суд за результатами судового розгляду визнав недостатніми докази її вини, які було надано стороною обвинувачення. Так, у судовому рішенні судом першої інстанції зазначено, що покази свідків про те, що військовослужбовці Росії вказали на обвинувачену як на ту, що може «здати», оскільки вона приходять до них, не можуть бути покладені в основу висновку про визнання винуватості, бо є фактично показами зі слів невідомих осіб, військовослужбовців країни-агресора, і інформації, яку б можна було перевірити наявними доказами, не містять.

Покази особи ґрунтуються на почутому від іншої особи, що по суті є показами «з чужих слів». Покази свідка про те, що протягом якогось невідомого періоду під час окупації обвинувачена перебувала у своєму будинку разом із військовослужбовцями країни-агресора, проти чого обвинувачена не заперечувала, надаючи своє пояснення цьому,

⁵ Суд виправдав жителя Миколаївщини, обвинувачену у держзраді, це перший виправдувальний вирок за цією статтею з початку війни: *Офіційний вебсайт zmina*. URL: <https://zmina.info/news/sud-vypravdav-zhytelku-mykolayivshhyny-obvynuvachenu-derzhzradi-cze-pershyj-vypravduvalnyj-vyrok-zaczizyeyu-statteyu-z-pochatku-vijny/>.

⁶ Вирок Ленінського районного суду м. Миколаєва від 08.11.2024 у справі № 405/4355/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122903201>.

⁴ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІ. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

не можуть бути використані на користь обвинувачення, оскільки цей факт сам по собі не утворює фактичні обставини обвинувачення. Отримання 500 грн від військовослужбовців країни-агресора було визнано обвинуваченою, нею пояснено, і її версія була підтверджена свідком обвинувачення. Інші письмові докази та покази свідків у справі інформації про отримання обвинуваченою 500 грн саме як грошової винагороди від військовослужбовців країни-агресора за дії, вчинені нею згідно з обвинуваченням, не містять. Тобто цей факт відповідає обвинуваченню, але не містить складу інкримінованого злочину, оскільки не співвідноситься з поняттям «допомоги у проведенні підривної діяльності проти України». Привілей інкримінований обвинуваченій – пересування в комендантську годину – є недоведеним, оскільки покази свідків різняться в цій частині. Показами свідків встановлено, що обвинувачена не демонструвала прихильності до країни-агресора⁷. Оскільки достатніх, належних і допустимих доказів на підтвердження обвинувачення Світлани О. не здобуто, стосовно неї за п. 3 ч. 1 ст. 373 КПК України постановлено виправдувальний вирок.

Отже, судом вказано, що не було доведено, що в діянні Світлани О. є склад кримінального правопорушення, передбачений ч. 2 ст. 111 КК України. Наразі у справі триває апеляційний розгляд.

В іншій справі № 366/1629/22, яку також широко було висвітлено у ЗМІ, 30.12.2024 колегія суддів Іванківського районного суду Київської області визнала обвинуваченого невинуватим та виправдала за ч. 2 ст. 111 КК України на підставі п. 3 ч. 1 ст. 373 КПК України у зв'язку з недоведеністю наявності у його діях складу кримінального правопорушення та відсутністю достатніх доказів⁸.

⁷ Вирок Ленінського районного суду м. Миколаєва від 08.11.2024 у справі № 405/4355/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122903201>.

⁸ Вирок Іванківського районного суду Київської області від 30.12.2024 у справі № 366/1629/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124140278>.

За версією сторони обвинувачення, у період тимчасової окупації села Сидоровичі Вишгородського району Київської області, обвинувачений на виконання свого злочинного умислу, спрямованого на вчинення державної зради, тобто діяння, умисно вчиненого громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, вчиненого в умовах воєнного стану, будучи озброєним, здійснював цілодобове патрулювання селом, тим самим контролював переміщення територією села місцевих мешканців, які могли збирати та збирали інформацію щодо місць розташування блок-постів збройних сил РФ. У судовому рішенні першої інстанції колегія суддів зазначила, що, допитавши обвинуваченого, свідків і дослідивши зібрані у справі докази, суд дійшов висновку про те, що стороною обвинувачення не було надано достатніх доказів того, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 111 КК України, вчинено обвинуваченим, а тому він підлягає виправданню. Під час судового розгляду, за результатами всебічного, повного й неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінивши кожний доказ, наданий сторонами обвинувачення та захисту, з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв'язку, суд дійшов висновку, що висунуте обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 111 КК України, не знайшло свого підтвердження, оскільки достатніх і допустимих доказів на доведення участі у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення стороною обвинувачення не надано, судом не виявлено, у зв'язку із чим суд вважав за потрібне в силу презумпції невинуватості, закріпленої у ст. 62 Конституції України, виправдати обвинуваченого. Наразі в цій справі прокурором подано апеляційну скаргу, триває апеляційний розгляд.

Слід зазначити, що особливість і водночас складність справ цієї категорії полягає в тому, що показання, які люди надають відразу після звільнення окупованих територій, можуть через певний період часу відрізнятися від їхніх свідчень у суді.

Наприклад, свідки можуть забувати точні дати, плутатися в показаннях через пережитий стрес. За відсутності інших доказів у справі суд може сприймати такі свідчення лише як особисте бачення ситуації свідком.

Тому, на нашу думку, першочергове завдання органу досудового розслідування – зібрати докази, які б повністю відповідали фактам, зазначеним в обвинувальному акті. Оскільки, відповідно до припису статті 62 Конституції України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Тому будь-які розбіжності або неточності в силу закону повинні трактуватися на користь обвинуваченого.

Разом із тим кількість виправдувальних вироків у справах про державну зраду є відносно невеликою порівняно з кількістю обвинувальних вироків. Усі проаналізовані нами рішення суду не є остаточними, наразі вони розглядаються в апеляційному порядку. Прийняття таких рішень, на нашу думку, свідчить про те, що навіть у складних умовах воєнного часу українські суди дотримуються принципів незалежності й об'єктивності, а також презумпції невинуватості.

Потрібно зазначити, що презумпція невинуватості є основним принципом українського правосуддя, і навіть у справах, пов'язаних із національною безпекою, суди повинні спиратися на законодавчі норми, що захищають право обвинуваченого.

Victor Tadros у своїй роботі *The Ends of Harm: The Moral Foundations of Criminal Law*, яку було опубліковано у 2011 році⁹, розглядаючи моральні основи кримінального

права, включно з презумпцією невинуватості, зокрема, вказав, що Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) розглядає презумпцію невинуватості у двох аспектах. По-перше, як фундаментальний принцип здійснення правосуддя, який визначає загальний підхід до організації кримінального процесу. По-друге, що не менш важливо, ЄСПЛ трактує презумпцію невинуватості як конкретне та реальне право обвинуваченого.

Вважаємо, що таке розуміння презумпції невинуватості підкреслює практичну значущість цього принципу. Так, з одного боку, це загальна настанова для всієї системи правосуддя, яка визначає характер і спрямованість судового процесу. А з іншого боку, – індивідуальне право кожного обвинуваченого, яке може бути реалізоване та захищене в конкретних судових справах. Трактуювання презумпції невинуватості як «конкретного та реального» права підкреслює її практичну застосовність та обов'язковість дотримання в кожному окремому випадку. Це означає, що таке право не є лише теоретичною концепцією, а має безпосередній вплив на хід судового розгляду та становище обвинуваченого в ньому [9, с. 45].

Досвід інших країн світу свідчить про те, що в країнах з розвиненими правовими системами, як-от Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Франція, виправдувальні вирокі у справах про державну зраду є рідкісними, але також можливими в разі, якщо наявні у справі докази не підтверджують звинувачення.

Наприклад, у Великій Британії суди чітко дотримуються принципу презумпції невинуватості й визнають вину особи тільки на основі достовірних доказів. Це дає змогу уникнути політичних впливів і підтримувати довіру громадян до судової системи¹⁰. При цьому виправдувальні вирокі в міжнародному контексті не завжди означають, що

⁹ Tadros, Victor. *The Ends of Harm: The Moral Foundations of Criminal Law*. Oxford: *Oxford University Press*, 2011. 121 p.

¹⁰ Кучерук Т. М. Презумпція невинуватості та виправдувальні вирокі у справах про державну зраду в міжнародному контексті. *Науковий вісник міжнародного права*, 2022. № 8. С. 5–18.

держава не приділяє достатньої уваги питанням національної безпеки. Вважаємо, що це демонстрація того, що правосуддя є незалежним, що підкреслює важливість незалежності суддів і дотримання принципів правових стандартів у судовому процесі¹¹.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можемо констатувати, що виправдувальні вироки у справах про державну зраду є важливим елементом демократичного суспільства, який гарантує захист прав людини та забезпечує справедливість судочинства. Проведений аналіз постановлених українськими судами виправдувальних вироків дає змогу зробити такі висновки:

1) під час проведенні досудового розслідування у зазначеній категорії справ органам досудового слідства потрібно дотримуватися принципу презумпції невинуватості, а також приписів Кримінального процесуального

Кодексу України щодо таємниці досудового слідства, та забезпечити збір достатніх, допустимих і належних доказів;

2) судам під час розгляду цієї категорії справ потрібно дотримуватися принципів об'єктивності, презумпції невинуватості, а також прозорості та відкритості судового процесу.

Питання щодо виправдувальних вироків у вказаній категорії справ виникають у зв'язку з певними труднощами в доказуванні вини обвинувачених. Виправдувальний вирок означає, що суд не знайшов достатніх доказів для підтвердження винуватості обвинуваченого.

Аналіз міжнародної практики засвідчив, що незалежність судів і дотримання стандартів доказування є необхідними для забезпечення справедливості під час розгляду кримінальних проваджень про державну зраду.

---

¹¹ Там само.

Regional institutions activities as a component of the mechanism for ensuring human rights under martial law

Barsuk Viktor

Postgraduate Student at the Department of Constitutional Law

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

ORCID: 0009-0006-6116-6655

The scientific article reveals the activity of regional institutions as a component of the mechanism for ensuring human rights in the conditions of martial law in Ukraine. The purpose of the scientific article is to investigate the activities of regional institutions, namely the Council of Europe, the European Union, the OSCE and other organizations for ensuring human and citizen rights under martial law on the territory of Ukraine. The legal status has been analyzed, and the ability of regional institutions to carry out activities related to the provision of human rights in the conditions of martial law has been determined. The features of the decisions of the European Court of Human Rights under the condition of the martial law introduction in the state have been disclosed. International practice shows that the aggrieved party has the opportunity to apply existing mechanisms for the protection of violated rights or to challenge and lobby for the creation of new ones. Additional arguments regarding the creation of a special tribunal within the structure of the Council of Europe are given. It was stated that the creation of a special tribunal for the crime of aggression against Ukraine should be accompanied by a clear consolidation of its jurisdiction. War crimes should remain under the jurisdiction of the International Criminal Court, while crimes of aggression should be brought under the jurisdiction of a special tribunal. The subjects of the crime of aggression should be the military and political leaders of the rf, namely the president of the rf, members of the security council of the rf, full members of the parliament, members of the government and other state bodies of the rf. Without the crime of aggression, there would be no war crimes. On the basis of European expertise, the features of ensuring the new generation human rights have been investigated. The problem of the ban on the removal of anatomical materials for transplantation and/or manufacture of bio-implants from deceased persons of the security and defense forces, as well as persons who died (perished) as a result of armed aggression against Ukraine, has been outlined.

Діяльність регіональних інституцій як складова механізму забезпечення прав людини в умовах воєнного стану

Барсук Віктор Миколайович

аспірант кафедри конституційного права Інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

ORCID: 0009-0006-6116-6655

Вступ. В умовах наймасштабнішої на території Європи з часів Другої світової війни збройної агресії, що досі триває, важливим питанням постає функціонування міжнародних інституцій щодо забезпечення прав людини. Дипломатична діяльність після виборів у США змінює акцент до підходів можливого завершення війни рф проти України,

що полягає в гарантуванні безпеки Україні саме європейськими інституціями – Європейським Союзом (далі ЄС) та Радою Європи (далі РЕ). Особливим питанням є створення дієвого механізму відповідальності рф щодо злочину агресії проти України, включаючи також компенсації заподіяної шкоди всім постраждалим.

На початку 2025 р. активізувалася робота щодо підходів до формування спеціального трибуналу, який пропонується створити в межах РС. Так, за підсумками 13-го засідання Основної групи зі створення спеціального трибуналу для розслідування злочину агресії проти України стало відомо про досягнення значного прогресу, про що заявили керівники європейських інституцій¹. Європейська Комісія 4 лютого 2025 р. ухвалила Рекомендацію для Ради ЄС щодо участі в офіційних переговорах щодо створення Міжнародної Комісії з розгляду позовів для України. Ця Комісія буде відповідальною за розгляд, оцінку й ухвалення рішень щодо претензій, зареєстрованих у Реєстрі збитків, а також за визначення суми компенсації в кожному окремому випадку².

Важливою є підсумкова заява учасників засідання, яку озвучила Високий представник ЄС К. Каллас «Сьогодні ми зробили подальші кроки до створення спеціального трибуналу для злочину агресії проти України. Має бути чіткий розподіл між військовими злочинами та злочинами агресії: військові злочини можуть переслідуватися Міжнародним кримінальним судом, але злочин агресії може переслідуватися лише спеціальним трибуналом. Зрозуміло, що злочин агресії – це злочин керівництва, тому без злочину агресії не було б і військових злочинів. Тому надзвичайно важливо, щоб існувала відповідальність і за злочин агресії»³. Актуальність обраної теми

¹ У Брюсселі заявляють про значний прогрес у створенні спецтрибуналу для розслідування злочинів агресії проти України. Інтерфакс-Україна. 04.02.2025. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1045587.html>

² Європейська Комісія та Висока представниця Кая Каллас вітають важливий крок на шляху до притягнення Росії до відповідальності за її загарбницьку війну проти України. *Представництво Європейського Союзу в Україні*. 05.02.2025. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk?s=232

³ У Брюсселі заявляють про значний прогрес у створенні спецтрибуналу для розслідування злочинів агресії проти України. Інтерфакс-Україна. 04.02.2025. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1045587.html>

визначається і тим, що саме в межах інституційної структури РС планується створення і функціонування спеціального трибуналу.

Метою наукової статті є дослідження діяльності регіональних інституцій – РС, ЄС, ОБСЄ та інших організацій – при забезпеченні прав людини і громадянина на території України в умовах воєнного стану. Опрацювання останніх доктринальних досліджень і наукових публікацій дає можливість констатувати, що проблеми діяльності міжнародних, зокрема і регіональних інституцій, у процесі забезпечення прав людини в особливий період у своїх дослідженнях розглядали такі вчені: М. Кельман⁴, В. Іванова⁵, П. Давиденко⁶, Ю. Усманов⁷, С. Мельничук⁸ та інші. Зважаючи на триваючу одинадцять років збройну агресію РФ проти України, постійні територіальні претензії та зазіхання на суверенні права нашої держави є необхідним виробити узгоджену позицію міжнародними інституціями щодо гарантій суверенітету і незалежності України, а також питань забезпечення прав людини, включаючи компенсацію збитків.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна система захисту прав людини, після

⁴ Сучасні механізми захисту прав людини: колективна монографія. М.С. Кельман, А.С. Токарська, Л.В. Ярмол, С.Б. Цебенко, А.О. Дутко. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 220 с.

⁵ Іванова В. Рішення Європейського суду з прав людини в контексті компенсації шкоди, заподіяної воєнною агресією. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2024. № 1(127). С. 21–26.

⁶ Давиденко П.О. Механізм забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану : дис. ... д-ра філософії [спец. 081 – Право]; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2023. 226 с.

⁷ Усманов Ю.І. Міжнародно-правове забезпечення права на життя в умовах збройних конфліктів та ситуацій насильства всередині держави. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 2018. 23 с.

⁸ Мельничук С.М. Механізм захисту прав людини і громадянина: проблеми функціонування. *Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка*. 2023. Вип. 4 (104). С. 24–34.

створення ООН на світовому рівні, знайшла свій подальший розвиток у створенні регіональних, зокрема європейських, правозахисних механізмів. Це має велике значення для того, щоб уряди держав змогли подолати труднощі, з якими вони стикаються у процесі побудови нової Європи. Європейська система захисту прав людини належить до регіональних механізмів захисту, що включає в себе діяльність таких міжнародних організацій на регіональному рівні, як РЄ, ЄС та ОБСЄ. Це ті три організації, які намагаються встановити в усій Європі демократичну й економічну стабільність, без якої неможливий ефективний захист прав людини.

Підтримуємо думку українських вчених, що міжнародні стандарти прав людини – це принципи й норми, зафіксовані в міжнародних актах і визнані суб'єктами міжнародного права, гарантувати, забезпечувати та захищати які має кожна цивілізована правова держава. Важливо наголосити, що міжнародні стандарти полягають передусім у нормативній фіксації мінімально потрібного змісту прав людини і свобод та породжують позитивні зобов'язання держави їх дотримуватись, забезпечувати, охороняти та захищати⁹. Одна з вимог міжнародних стандартів прав людини полягає в тому, що немає абсолютної свободи й абсолютних прав – їх за потреби можуть обмежувати, але тільки на підставі закону й тією мірою, яку допускає конституція відповідно до вимог міжнародного права та в точно окреслених цілях.

У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 41/120 «Визначення міжнародних стандартів у сфері прав людини», ухваленій 4 грудня 1986 р., викладено керівні принципи, яких слід дотримуватися під час розроблення міжнародних документів у зазначеній сфері. Зокрема, такі документи повинні: а) узгоджувати з чинним зводом міжнародно-правових

норм у сфері прав людини; б) мати фундаментальний характер і ґрунтуватись на притаманних людській особистості гідності та цінності; с) бути досить чіткими аби слугувати джерелом прав і обов'язків, які піддаються визначенню й здійсненню; d) передбачати, де це доречно, реалістичний та ефективний механізм здійснення, урахувавши системи подання доповідей; e) мати широку міжнародну підтримку. У межах системи європейських стандартів загально визнаним є виокремлення стандартів у галузі прав людини¹⁰.

Регіональний механізм захисту прав людини включає декілька основних елементів, а саме: наявність регіональних стандартів, які закріплені в актах регіонального рівня, впровадження цих стандартів у національне законодавство і створення гарантій для реалізації та захисту цих прав, в тому числі й надання можливості звернутися до міжнародних регіональних інстанцій за захистом своїх прав¹¹. Інституційне (організаційне) забезпечення прав людини на міжнародному рівні являє собою систему органів, задіяних у процесі забезпечення прав людини. На світовому універсальному рівні інституційну систему забезпечення прав людини складає ООН та її органи. Також виділяємо важливу для України регіональну європейську інституційну систему забезпечення прав людини, до якої включаємо РЄ, ЄС та ОБСЄ.

Обґрунтування нових підходів до прав людини і їх забезпечення неможливе без чіткого визначення уповноважених на їх захист суб'єктів (duty bearers). Важливу думку висловив Дж. Донеллі, який виділив чотири типи обов'язків у контексті прав людини: 1) не порушувати права; 2) захищати їх від порушення; 3) забезпечувати їх втілення та допомагати у разі порушення; 4) поважати,

¹⁰ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 41/120 URL: <http://www.worldlii.org/int/other/UNGA/1986/215.pdf>

¹¹ Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підручник. К., 2008. 350 с. (С. 219)

⁹ Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: навч. посіб. К.: Атіка, 2004. 257 с.

захищати, просувати і втілювати права. Про права людини є можливим говорити виключно в організованому суспільстві, яке поважає і реалізує загальноновизнані стандарти та має відповідальних суб'єктів забезпечення і захисту прав людини¹².

Поділяємо думку, що забезпечення конституційних прав людини і громадянина реалізується через різні механізми як на національному, так і на міжнародному рівнях, і здійснюється шляхом сприяння реалізації, охорони та захисту прав людини. Цілком виправданим є той факт, що внутрішньодержавний механізм забезпечення прав людини має свої особливості у кожній країні, у той час як міжнародний, у разі його визнання, є уніфікованим і єдиним для всіх держав, незалежно від політичних, релігійних та інших особливостей^{13,14}.

Через міжнародне визнання та закріплення прав людини, створення відповідних міжнародних механізмів їхнього захисту та надання людині можливості звертатися до міжнародних установ, щоб захистити свої права, людина набуває принципово нового правового статусу – ознак міжнародної правосуб'єктності. Система засобів і способів такого захисту досить розгалужена й охоплює комплекс взаємопов'язаних інституцій як світового (універсального), так і регіонального характеру. Універсальний міжнародний захист прав людини здійснюють передусім у межах ООН та її спеціалізованих органів та установ,

а регіональний – у межах відповідних правозахисних систем. Універсальні стандарти виходять із загальнолюдських цінностей, їх офіційно тлумачать і застосовують з урахуванням регіональних особливостей, пов'язаних з розумінням прав людини, історичними традиціями та конкретно-історичними умовами й обставинами.

На європейському континенті створено РЄ, одним з основних досягнень якої є ухвалення 1950 р. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) та створення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Діяльність РЄ із захисту прав людини можна поділити на такі основні блоки: 1. Забезпечення прав людини, що здійснює ЄСПЛ і Європейський комітет з питань запобігання катуванням. 2. Просування прав людини, що здійснюється передусім Комісаром з прав людини РЄ. 3. Забезпечення рівності, різноманітності та прав вразливих груп. Йдеться насамперед про захист прав національних і сексуальних меншин, осіб з інвалідністю, дітей, жінок, біженців та інших категорій населення. 4. Забезпечення соціальних прав людини. Питання функціонування РЄ як однієї з регіональних інституцій забезпечення прав людини в особливий період є актуальним як у теоретичній, так і практичній площині. Діяльність спеціального трибуналу має враховувати дотримання найвищих процесуальних гарантій і відповідного міжнародного права прав людини. До створення спеціального трибуналу залучено Україну, Службу зовнішньої діяльності ЄС, Європейську комісію, РЄ, а також понад 35 держав.

Правову основу сучасного надзвичайного стану будь-якої країни становить ЄКПЛ¹⁵, яка за виняткових обставин надає урядам держав-учасниць можливість у тимчасовий, обмежений і контрольований спосіб

¹² Donnelly J., Whelan D. J. Duties and Duty-Bearers of Human Rights. International human rights. Hachette UK. 2017 URL: <https://books.google.com.ua/books?id=kW4rDwAAQBAJ&lp g=PT10&ots=i69h0nilAo&dq=mechanisms%20of%20human%20rights%20protection&lr&hl=uk&pg=PT49#v=onepage&q&f=true>

¹³ Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1. С. 19-29.

¹⁴ Гришко О.М. Механізм забезпечення прав людини в Україні. *Правове регулювання економіки*. 2017. № 16. С. 33-43.

¹⁵ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. (станом на 1 серп. 2021 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

відступити від свого зобов'язання забезпечити певні права та свободи відповідно до Конвенції (ст. 15). Однак цьому передують декілька обов'язкових умов: 1) право на відступ може застосовуватись лише у воєнний час чи під час іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації; 2) держава повинна вживати заходів щодо відступу від своїх зобов'язань за Конвенцією лише в межах, яких вимагає гострота становища; 3) будь-які відступи не можуть суперечити іншим зобов'язанням держави згідно з міжнародним правом; 4) певні права за Конвенцією не дозволяють відступ: пункт 2 ст. 15 зокрема забороняє відступ від зобов'язань стосовно права на життя, за винятком випадків законних дій у воєнний час, заборони катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, заборони рабства та примусової праці, а також правила «ніякого покарання без закону»; так само неможливий відступ від зобов'язань за ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції (право не бути притягненим до суду або покараним двічі)¹⁶.

У розумінні ст. 15 ЄКПЛ відступ держави від своїх зобов'язань перед людиною можливий у воєнний час чи під час іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації. Цікаво, що загроза «життю нації» є обов'язковою умовою обмеження навіть під час війни. На нашу думку, тут безпека «життя нації» виступає додатковою гарантією недопущення свавільного обмеження прав і свобод людини державою, що має намір скористатися правом, передбаченим ст. 15 ЄКПЛ. Однак ЄКПЛ не масштабує певну категорію людей, які перебувають під загрозою до певної кількості або території їх розселення, а оперує поняттям нації. У розумінні Конвенції загроза життю жителів певного регіону країни не може бути підставою застосування обмежень прав

і свобод людини на всій території країни, що набуває право відступу за ст. 15¹⁷.

Розвиток міжнародних відносин та утвердження прав людини спричинили розвиток механізмів захисту прав людини, включно зі створенням міжнародних судових органів. Становлення міжнародної юстиції є показовим прикладом, що може продемонструвати складність узгодження засад інституційної складової механізму забезпечення прав людини. Тому очікувати швидкого створення та початку функціонування спеціального трибуналу за злочини агресії РФ проти суверенної України не варто. Цікавою є позиція дослідників Е. Познера та Дж. Юо, які вважають саме запровадження міжнародних судових органів вирішальним чинником інтеграційних процесів у Європі¹⁸.

Слід також зазначити, що згідно зі ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України¹⁹. Україна дотримується міжнародних зобов'язань, однак агресор намагається всіляко уникнути міжнародної відповідальності. Так, РФ вступила до РС 28 лютого 1996 р. і була виключена з її складу 16 вересня 2022 р. (Resolution CM/Res(2022)3, 2022)²⁰, разом з тим влада РФ ухвалила рішення про втрату чинності

¹⁷ Давиденко П.О. Механізм забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану : дис. ... докт. філософії в галузі знань 08 «Право» : спец.: 081 – Право / П.О. Давиденко ; наук. керівник Є.В. Ткаченко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, М-во освіти і науки України. Харків, 2023. 226 с. (С. 15–16).

¹⁸ Posner E.A., Yoo J.C. Judicial Independence in International Tribunals. *California Law Review*. 2005, vol. 93, no. 1. P. 1–74 (P. 3).

¹⁹ Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

²⁰ Resolution CM/Res(2022)3 on legal and financial consequences of the cessation of membership of the Russian Federation in the Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/resolution-cm-res-2022-3-legal-and-financial-consscessation-membershi/1680a5ee9>

¹⁶ Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації : Інформаційний бюлетень / Європейський суд з прав людини. 2020. URL: <https://rm.coe.int/factsheet-derogation-in-time-of-emergency/1680a2868e>

Статуту РЄ та інших міжнародних документів. Відповідно до положень ЄКПЛ, порушення, вчинені до виходу країни з цієї Конвенції, підлягають розгляду ЄСПЛ і, у випадку постановлення відповідного рішення у справах, мають бути виконані.

Одним зі способів захисту порушених прав є звернення потерпілої особи до ЄСПЛ, юрисдикція якого поширюється на Високі Договірні Сторони ЄКПЛ. Практика розв'язання таких справ не є новою, зокрема, скарги подавались постраждалими щодо захисту порушених прав людини у зв'язку з воєнними операціями Туреччини на півночі Кіпру в липні й серпні 1974 р. і триваючим поділом його території. Яскравим прикладом є справа Кіпру проти Туреччини, у якій основне рішення було постановлено 10 травня 2001 р. (Case of Cyprus v. Turkey, 25781/94, 2001), а рішення just satisfaction – 12 травня 2014 р. (Case of Cyprus v. Turkey, 25781/94, 2014)²¹. Слід визнати, що Туреччина не виконує рішення ЄСПЛ і не компенсує шкоду, заподіяну воєнною агресією, окупацією, знищенням житла чи іншого майна, примусового виселення внаслідок війни тощо, при цьому будучи членом Ради Європи. Діяльність ЄСПЛ доводить неспроможність забезпечити виконання судового рішення. Очікувано, що РФ також буде ухилятися від виконання міжнародних зобов'язань за положеннями ЄСПЛ, а тому механізм захисту прав людини через агресію РФ проти України через ЄСПЛ є досить сумнівним.

На жаль, резолюції Комітету міністрів РЄ не є тим механізмом, який примусить виконати рішення ЄСПЛ. Розкриті питання діяльності ЄСПЛ в особливий період для країн-підписантів підтверджують необхідність реформування механізму компенсації заподіяної шкоди жертвам війни, який сприятиме примусовому виконанню рішень ЄСПЛ.

²¹ Іванова В. Рішення Європейського суду з прав людини в контексті компенсації шкоди, заподіяної воєнною агресією. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2024. № 1(127). С. 21–26.

Окремим питанням залишається компенсаційний механізм, який забезпечить стороні, потерпілій від збройної агресії, реальне відшкодування завданих збитків. Міжнародна практика демонструє, що постраждала сторона має можливість використовувати наявні механізми захисту порушених прав або порушувати питання й лобювати створення нових. Так, першим кроком у побудові нового компенсаційного механізму за ініціативи України стало створення Реєстру збитків, завданих агресією РФ проти України (Рішення CM/Del/Dec(2023)1464/1.6, 2023)²², що об'єднало представників багатьох країн. Україні слід використовувати всі наявні міжнародні механізми захисту прав людини, адже збройна агресія РФ породжує значні негативні наслідки у різноманітних сферах.

Підтримуємо думку про суперечливу діяльність спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні (далі – СММ), яка була розпочата 21 березня 2014 р. на підставі запиту уряду України до ОБСЄ та консенсусного рішення усіх 57 країн-учасниць ОБСЄ. СММ була неозброєною цивільною місією, що мала неупереджено й об'єктивно спостерігати та звітувати про ситуацію з безпекою в Україні, а також сприяти діалогу між усіма сторонами конфлікту. СММ припинила свою діяльність 31 березня 2022 р.²³

Становлення і закріплення принципу поваги до прав людини в праві ЄС пройшло тривалий шлях. Спочатку Європейські співтовариства створювалися як суто економічні, тому положення про права людини до договорів, що засновували Європейські співтовариства, не були включені. В 2000 р. прийнято Хартію основних прав ЄС, до того ще 1995 р.

²² Про створення Розширеної часткової угоди стосовно реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. (19 квітня 2023). Рішення Комітету Міністрів Ради Європи CM/Del/Dec(2023)1464/1.6. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680aaf531

²³ Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні. URL: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine-closed>

рішенням Європейського парламенту введено посаду омбудсмана ЄС, а з 1957 р. функціонує Суд ЄС, безпосередньою функцією якого хоч і не є захист прав людини, проте такі справи стають предметом його розгляду. Так, вперше питання про основні права людини було розглянуто Судом ЄС в 1969 р. у зв'язку зі справою Stauder про порушення системою соціального забезпечення права на приватне життя. У рішенні по цій справі Суд ЄС вказав, що буде захищати основні права людини, як вони випливають із загальних принципів спільноти²⁴.

Захист прав людини став одним з предметів регулювання Амстердамського договору, підписаного 2 жовтня 1997 р. Лише із прийняттям цього акту в праві Європейських співтовариств і ЄС з'явилися серйозні положення про основні права людини. Амстердамський договір ввів положення, згідно з яким права людини є одним з основоположних принципів ЄС, а їх дотримання – умовою вступу до ЄС. Таким чином Амстердамський договір визначив права людини одним з критеріїв європейської інтеграції.

Хартія основних прав ЄС 2000 року спирається на вже існуючі міжнародні та європейські акти про права людини, ЄКПЛ та прецедентне право ЄСПЛ, а також досить розвинену практику Суду ЄС. Незважаючи на те, що для підготовки тексту Хартії використовувалася в тому числі ЄКПЛ, Хартія містить деякі нові положення, зокрема, закріплено більш широкий перелік прав і свобод людини.

Щодо сфери застосування Хартії, ст. 51 поширює дію її положень на інститути та органи Союзу. На держави-члени дія Хартії поширюється відповідно лише в разі застосування ними права ЄС на будь-якому рівні (національному, регіональному або місцевому). І навпаки, Хартія не поширюється на справи, що відносять до сфери виняткових

повноважень держав²⁵. Інноваційні положення Хартії стосуються біоетики: у ст. 3 закріплена низка принципів, наприклад, заборона клонування людської істоти; заборона використовувати людське тіло або його частини для отримання прибутку. Ці принципи запозичені з Конвенції про захист прав і гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини, прийнятої РЄ 19 листопада 1996 р. Для України ця проблема має величезне значення, адже бойові дії дають змогу утаємничити використання людського тіла та органів. Так, станом на 06 лютого 2025 р. Президент України підписав Закон про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організації надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації, який встановив заборону на вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів у померлих осіб, які належать до: ... 4) осіб, загиблих (померлих) внаслідок застосування заходів примусу працівниками правоохоронних, силових та інших структур, які уповноважені законом чи іншими нормативно-правовими актами використовувати та застосовувати заходи примусу; 5) осіб із складових сил оборони та сил безпеки, які загинули при виконанні ними службових обов'язків в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан ...; 6) осіб, які загинули (померли) внаслідок збройної агресії проти України²⁶.

Висновки. Встановлено, що інституційне (організаційне) забезпечення прав людини на міжнародному рівні являє собою систему органів, задіяних у процесі забезпечення прав людини. На світовому універсальному рівні інституційну систему

²⁵ Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О. 168 с. (С. 73–74)

²⁶ Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організації надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації, інших питань у сфері охорони здоров'я. Проект Закону України від 09.01.2025 № 3939-IX. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42414>

²⁴ Рішення Суду ЄС у справі Erich Stauder c. Ville d'Ulm-Sozialamt від 12.11.1969 р. Справа № 29/69, Rec., P. 419

забезпечення прав людини складає ООН та її органи. Обґрунтовано положення, що європейська інституційна система захисту прав людини належить до регіональних механізмів захисту, що включає в себе діяльність таких міжнародних організацій на регіональному рівні, як РЄ, ЄС та ОБСЄ. Підтримуємо створення спеціального трибуналу в структурі РЄ. Відстоюємо позицію, що створення спеціального трибуналу для злочину агресії проти України має одночасно супроводжуватися з визначенням його чіткої юрисдикції, однозначним розподілом на воєнні злочини та злочин агресії. Воєнні злочини мають залишатися в юрисдикції Міжнародного кримінального суду, при цьому злочини агресії мають бути віднесені до юрисдикції спеціального трибуналу. Суб'єктами злочину агресії має виступати військово-політичне керівництво рф, а саме президент рф, члени ради безпеки рф, депутати парламенту в повному складі, члени уряду та інших державних органів рф. Без злочину агресії не було б військових злочинів. Першочерговим проблематичним питанням є створення спеціального

трибуналу: починаючи з 2022 року відбулося лише офіційних тринадцять раундів обговорення цього питання. Тільки після притягнення до відповідальності за злочин агресії є можливість говорити про справедливість і реальність міжнародного правосуддя.

На основі використання європейського досвіду досліджено особливості забезпечення прав людини нового покоління. Окреслено проблему заборони на вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів у померлих осіб, які належать до сил безпеки та сил оборони, а також осіб, які загинули (померли) внаслідок збройної агресії проти України.

Світова практика передбачила формулу екстратериторіального застосування права, включаючи і забезпечення прав людини. Національним інтересом України є створення спеціального трибуналу, що не може бути розцінено як обмеження суверенітету держави. Статус і діяльність ЄСПЛ та суду ЄС доводить, що на європейському континенті питання захисту прав людини вже тривалий час є екстратериторіальними.

Police cooperation of European states in combatting terrorism through Europol

Biriukov Ruslan

Candidate of Juridical Sciences

The article examines the issues of developing police cooperation between EU member states in the fight against terrorism through the European Police Office (Europol). The activities of European countries to strengthen such integration through the creation of the European Counter-Terrorism Center are examined. The politicization of these issues and supranational political entrepreneurship are emphasized as the main factors that contributed to the integration of the efforts of European states in the fight against terrorism. The interaction of states with Europol in the fight against terrorism since the early 2000s is considered, as well as the creation of specialized analytical groups within Europol. The role of terrorist attacks in individual European countries in 2004–2005 in forming public and political demand for the fight against terrorism at the supranational level is shown. The expansion of the role of Europol from coordination to the creation of supranational bodies of police cooperation in the fight against terrorism at the EU level is revealed. The EU Council Strategy on Combating the Terrorist Threat and the relevant proposals of the European Commission are examined. The high level of support for the demand to combat terrorism from European states and societies as a prerequisite for the development of international cooperation in this area is emphasized. The close connection between terrorism and cybercrime and the focus of the counter-terrorism activities of the EU and individual states on combating manifestations of radicalism and extremism online are emphasized.

The issue of granting Europol powers to combat terrorism and violent extremism is examined. The concept of supporting states in combating terrorism, which was developed by Europol and combined the fight against organized crime and terrorism, is considered. It is emphasized that this concept expanded the structure and analytical capabilities of Europol in combating the terrorist threat. The strengthening of vertical integration of international police cooperation in the EU through the working group mechanism is indicated. It is concluded that the integration of police cooperation in Europe is caused by individual crisis moments, such as terrorist attacks, and is manifested in the transfer of powers to combat relevant threats from the state level to the EU level represented by Europol.

Поліцейське співробітництво європейських держав в боротьбі з тероризмом через Європол

Бірюков Руслан Миколайович

кандидат юридичних наук

Постановка проблеми. Період після 2001 року став часом усвідомлення державами та міжнародними організаціями глобальності і транскордонності терористичної загрози. Сформувалося усвідомлення потреби об'єднання зусиль держав у боротьбі з тероризмом. Це збіглося у часі з формуванням органів поліцейського співробітництва Європейського Союзу, таких як Європол, що прийшли на зміну попереднім неформальним

структурам співробітництва. Потреба в боротьбі з тероризмом вплинула на розвиток міжнародного поліцейського співробітництва в ЄС через Європол. Відповіддю на терористичну загрозу стало створення нових форматів співробітництва під егідою Європолу.

Метою дослідження є дослідження особливостей формування, повноважень та діяльності Європейського контртерористичного

центру як органу Європолу, спрямованого на подолання загроз злочинності, що походять із кіберсфери.

Стан опрацювання проблематики формування та розвитку спроможностей Європолу в боротьбі з тероризмом складно назвати задовільним. В сучасній літературі відсутні дослідження вказаної проблематики. В зарубіжній літературі є ряд окремих несистемних розвідок, наприклад, Ф. Кьоніг, та Дж. Ненсі. Водночас, комплексні дослідження вказаної проблематики відсутні, що робить вказану проблематику актуальною.

Виклад основного матеріалу. Держави-учасниці ЄС зверталися до Європолу з питань боротьби з тероризмом, щонайменше, з початку 2000-х років. Однак, інституціоналізація в цих питаннях відбулася лише в січні 2016 року, коли розпочав свою роботу Європейський контртерористичний центр¹. Його створення стало новим кроком до поліцейської інтеграції в Європі. Центр не лише формалізував поліцейське співробітництво в рамках ЄС щодо тероризму та консолідував існуючі функції та проекти, але також зробив можливим централізований інформаційний обмін та оперативну координацію в рамках Європолу. Створивши Центр, держави-учасниці передали Європолу функції головного експертного центру по боротьбі з тероризмом в рамках ЄС.

Цей вибір на користь консолідації повноважень був зумовлений переважно політизацією та наднаціональним політичним підприємництвом. Безумовно, взаємозалежність в боротьбі з тероризмом також відіграла свою роль, особливо в питаннях боротьби з зовнішніми терористичними загрозами. Створення центру стало результатом поєднання громадського та політичного тиску, що був викликаний терористичними нападами з одного боку, та бажанням держав-учасниць посилити свій вплив

на спільну контртерористичну політику з іншого боку.

Напочатку 2000 років держави-учасниці вже зверталися до Європолу в боротьбі з тероризмом. Наприклад, це стосувалося розслідування випадків релігійного тероризму, що відбулися в 2000 році ще до атак 11 вересня 2001 року². Робоча група по боротьбі з тероризмом була створена в рамках Європолу невдовзі після цих нападів. У вересні 2003 року була створена аналітична група «Дельфін», чийм завданням став збір даних та надання операційної підтримки щодо боротьби з нерелігійними екстремістськими терористичними групами, що погрожували ЄС³. Спочатку персонал Європолу, що був залучений до роботи цих підрозділів, стикався з сильним опором з боку європейських урядів та національних поліцейських органів, які не бажали ділитися інформацією та здійснювати співробітництво з Європолом в боротьбі з тероризмом. Однак, це ставлення поступово змінювалося внаслідок зростання міжурядових взаємозалежностей, що спонукало європейські уряди звертатися до аналітичних спроможностей Європолу та його транскордонних послуг, що зрештою змінило преференції держав в бік інтеграції.

Терористичні напади в березні 2004 року суттєво підвищили суспільний запит на боротьбу з тероризмом. Вони стали критичним моментом, що створив вікно можливостей для посилення цього напрямку політики європейських держав. Наприклад, під враженням від цих нападів Європейська Комісія підготувала повідомлення «Запобігання,

¹ Sanders L. Europol launches EU counterterrorism center. URL: <https://www.dw.com/en/europol-launches-pan-european-counterterrorism-center/a-19002777> (дата звернення: 12.11.2024)

² König F. EU Police Cooperation (1976–2016) State Preferences in the Context of Differentiated Integration. Dissertation submitted to the Hertie School of Governance in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor rerum politicarum (Dr. rer. pol.) in the Doctoral Programme in Governance. Berlin, 2019. 215 p.

³ Frequently Asked Questions (FAQ) on the association of Third Parties to Europol's AWFs, 2009. URL: <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2009/nov/europol-awfs-third-parties.pdf> (дата звернення: 10.12.2024).

готовність та відповідь на терористичні напади»⁴. За цим повідомленням послідувала зустріч голів держав та урядів держав Європи 25 березня 2004 року, під час якої була ухвалена Декларація про боротьбу з тероризмом⁵. Серед іншого, Декларація закликала до розробки довготривалої стратегії ЄС та вказала на необхідність більшої залученості держав-учасниць в сфері управління поліцією. Була напрацьована також спільна позиція щодо Центру боротьби з тероризмом ЄС, який був би покликаний координувати колективні дії держав-учасниць в боротьбі з тероризмом та підтримувати інструменти, що наявні в розпорядженні Союзу, з метою регулярного звітування Раді та проведення в Раді відповідних обговорень.

Дуже швидко Європейське поліцейське управління розширило свою роль понад просту координацію та ініціювало створення контртерористичного центру. Цьому сприяв контекст, що виник після терористичних нападів в Мадриді та Лондоні. Невдовзі після цих нападів у вересні 2005 року Європейська Комісія опублікувала ще одне повідомлення щодо вербування терористів та радикалізації⁶. Тут Комісія не обмежилася простими рекомендаціями, а оголосила про намір дослідити інформацію, що впливає на радикалізацію осіб та їхнє залучення до терористичної діяльності в Інтернеті та інші фактори,

що впливають на радикалізацію, на підставі чого була ухвалена Стратегія ЄС по боротьбі з радикалізацією та вербуванням від листопада 2005 року, що підкреслила необхідність дій на рівні ЄС⁷.

В тому ж місяці Рада ухвалила Стратегію по боротьбі з тероризмом ЄС⁸. Ухвалення цієї стратегії знаменувало собою перший суттєвий зсув преференцій держав-учасниць ЄС в бік поліцейського співробітництва на рівні ЄС та більшу залученість наднаціональних акторів у боротьбу з тероризмом. Хоча терористичні напади в Лондоні, безумовно, створили політичний момент для ухвалення Стратегії урядами, держави-учасниці також демонстрували зростаючу взаємозалежність, що вимагала колективних дій. В Стратегії зазначалося, що «Європейський Союз є простором зростаючої відкритості та простором, в якому внутрішні та зовнішні аспекти безпеки нерозривно пов'язані. Це простір зростаючої взаємозалежності, що дозволяє вільний рух осіб, ідей, технологій та ресурсів. Це середовище, яким зловживають терористи для переслідування власних цілей. В цьому аспекті необхідні концентровані політичні дії на європейському рівні, спрямовані на боротьбу з тероризмом». Стратегія визнавала важливу роль Комісії в розвитку відповідних заходів, а саме підкреслила необхідність рухатися від дій ad hoc до систематичного поліцейського співробітництва. Це не лише посилило спроможності ЄС, і особливо Європолу, в ключових галузях політик поліцейського співробітництва в боротьбі з тероризмом, але й надало акторам ЄС проактивну роль. Поряд з простою аналітичною підтримкою держав-учасниць ЄС, Європол міг, наприклад, залучатися до

⁴ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament – Prevention, preparedness and response to terrorist attacks, 2004. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52004DC0698> (дата звернення: 10.12.2024).

⁵ Declaration on Combating Terrorism, 2004. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/79637.pdf (дата звернення: 10.12.2004).

⁶ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council concerning terrorist recruitment – Addressing the factors contributing to violent radicalisation, 2005. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A52005DC0313> (дата звернення: 10.12.2024).

⁷ Revised EU Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism, 2005. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9956-2014-INIT/en/pdf> (дата звернення: 10.12.2024).

⁸ The European Union Counter-Terrorism Strategy, 2005. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2014469%202005%20REV%204/EN/pdf> (дата звернення: 10.12.2024).

створення спільних робочих груп для проведення транскордонних розслідувань, пов'язаних з тероризмом.

З пропозицій Комісії походив ряд інших ініціатив спільної політики правосуддя та внутрішніх справ, що були реалізовані в новоствореному ЄКЦ. Вони впливали на преференції держав, що дозволяло колективні дії засобами м'якої сили. Актори ЄС підкреслювали можливості централізації ресурсів та фінансування, необхідних для національних заходів, а також можливість передачі певних адміністративних завдань та переваги технічної експертизи Європолу. Крім того, як Комісія так і ЦБТ, використовували свій вплив для лобювання більшого залучення Ради до дискусій щодо боротьби з тероризмом. Такі актори ЄС як Європейська Комісія впливали на політизацію та створення громадського тиску для розширення своїх повноважень.

Подібно до боротьби з кіберзлочинністю, в сфері боротьби з тероризмом наднаціональні актори могли спиратися на стабільно високу підтримку дій на рівні ЄС. Після 2001 року понад 70% громадян ЄС в усіх державах-членах підтримували створення процесів спільного прийняття рішень на рівні ЄС в боротьбі з міжнародним тероризмом⁹. Безспірність ролі ЄС в даній сфері поряд з кризою, що була породжена терористичними нападами, полегшили вплив урядів ЄС на наднаціональних політичних підприємців, адже виступати проти колективних дій на рівні ЄС стало політично неможливим. Комісія змогла скористатися з громадського тиску та підвищити обізнаність щодо даної проблематики, а також видимість власного впливу. Водночас наднаціональні політичні підприємці скористалися з політизуючих подій як вікон можливості для спрямування уваги держав на європейський формат співробітництва, підкреслюючи функціональний

тиск від взаємозалежностей, що зумовлювало перевагу використання Європолу як майданчику співробітництва. Зокрема, представники Комісії просували розширення повноважень Європолу як частини ширшої стратегії, спрямованої на посилення співробітництва в форматі ЄС. При цьому, розширення повноважень Європолу означало також розширення повноважень органів ЄС, таких як Комісія.

Повідомлення Комісії 2005 року щодо дослідження потенційних заходів, спрямованих на боротьбу з радикалізацією в онлайн-просторі було реалізоване в травні 2007 року. У висновках Ради щодо співробітництва в галузі правосуддя та внутрішніх справ містився заклик щодо співпраці в боротьбі з терористами в Інтернеті¹⁰. При цьому, держави-учасниці прямо визнавали потребу в колективних діях на рівні ЄС в світлі зростаючих взаємозалежностей, адже для окремих держав-учасниць було майже неможливо зібрати всю інформацію про злочинну діяльність в Інтернеті. Поряд з цим, тиск від зростаючої внутрішньої взаємозалежності змушував держави все частіше звертатися до органів ЄС, оскільки існувала потреба в координації діяльності окремих держав членів, Комісії, Європолу та інших органів. Першим кроком в цьому напрямку став запуск платформи «Перевірка мережі» (Check the Web) в рамках Європолу.

Політичне підприємництво з боку Європолу набувало все більше впливу на преференції держав після 2009 року. Управління набувало все більшої адвокаційної ролі в боротьбі з тероризмом. Якщо подивитися ширше, то на рівні ЄС спостерігалось зростання взаємозалежностей та наднаціональне політичне підприємництво, що вже зсунули преференції держав в напрямку поліцейського співробітництва на рівні ЄС, в чому головну роль відігравав Європол. Подібним чином, в сфері

⁹ Nancy J. Europeans in 2016: Perceptions and expectations, fight against terrorism and radicalization. URL: https://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2016/attentes/eb85_1_synthesis_perceptions_wishes_terrorism_en.pdf (дата звернення: 11.12.2024).

¹⁰ Council meeting of 22–23 May: Council Conclusions (8457/3/07) on cooperation to combat terrorist use of the Internet ('Check the Web'). URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%208457%202007%20REV%203/EN/pdf> (дата звернення: 11.12.2024).

кібербезпеки спостерігався функціональний тиск, що спонукав держави-учасниці до ширшого залучення Європолу.

Суттєве розширення функціонального охоплення Європолу, в тому числі, надання йому мандату для дій в сфері кібербезпеки і боротьби з тероризмом, а також його де юре повноваження як центрального хабу для поліцейського співробітництва в рамках ЄС, створило можливості для більш активної ролі Європолу у визначенні преференцій держав. Відстеження протиправної діяльності онлайн та збір інформації щодо релігійної терористичної пропаганди в Інтернеті через проект «Перевірка мережі» вимагали надання Європолу відповідних повноважень в боротьбі з тероризмом. На цьому етапі Європол зміг переконати держави-учасниці в існуванні функціональної потреби для відповідної адаптації існуючих проектів та розширення його мандату там, де це було необхідно. К 2009 року Європол все частіше розглядався урядами європейських держав та їхніми поліцейськими органами як окремий актор в своєму власному праві. Напрацювання Європолу та його позитивна репутація все більше дозволяли Управлінню діяти як політичний підприємець, зокрема проводити переговори з окремими державами.

В квітні 2009 року Європол ініціював трансформацію проекту «Перевірка мережі» з простої технічної платформи в аналітичну платформу. Розширення проекту дозволило Європолу відігравати більш активну роль: замість просто адміністрування технічного порталу, на якому держави-учасниці могли збирати та зберігати данні, пов'язані з пропагандою тероризму та радикальним контентом онлайн, організація тепер змогла виступати в якості окремого актора в своєму власному праві в спільній боротьбі зі зловживанням онлайн-простором. Успіх Європолу в створенні проекту «Перевірка мережі» демонструє нове самоусвідомлення Європолу як політичного підприємця в рамках поліцейського співробітництва ЄС. Ця діяльність відкрила шлях до нових проектів, і зрештою до створення Центру боротьби з тероризмом

ЄС як окремої агенції. Визначення тероризму як однієї з головних загроз безпеці дозволило Європолу виконувати координаційну роль в обміні інформацією між ЄС та США в реалізації програми пошуку джерел фінансування тероризму¹¹.

Розширення політичного підприємництва Європолу, однак, не тільки сягнуло вищих політичних рівнів держав-членів, але й демонструвало підвищення його значення як центрального актора європейського поліцейського співробітництва, що дозволяло організації безпосередньо лобювати свої інтереси перед поліцейськими чиновниками та практиками на внутрішньодержавному рівні. Наслідком цього стало залучення Європолу для аналітичної та оперативної підтримки на внутрішньодержавному рівні. Ухвалення нової стратегії в 2011 році демонструє як національні поліцейські органи дозволили подальший організаційний розвиток, та знаменувало собою новий рівень зрілості та складності діяльності Європолу в європейському поліцейському співробітництві.

В кінці 2010 року керівники національних підрозділів Європолу, що також представляли поліцейські органи власних держав, ініціювали дискусію щодо структури аналітичної роботи Європолу¹². І хоча поштовх до реформи надійшов від внутрішньодержавних акторів, він був підготовлений чиновниками Європолу, які постійно лобювали посилення стратегічної підтримки своєї ролі. Робоча група Європолу напрацювала концепцію такої реформи, що була ухвалена в серпні 2011 року. Вона поєднувала діяльність робочих груп по боротьбі з організованою

¹¹ Internal Security Strategy for the European Union: Towards a European Security Model (Council doc. 5842/2/2010). URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/publications/internal-security-strategy-european-union-towards-european-security-model/> (дата звернення: 11.12.2024).

¹² EUROPOL: New AWF Concept Guide for MS and Third Parties. European Police Office. URL: <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2013/jan/europol-awf-new-concept.pdf> (дата звернення: 11.12.2024).

злочинністю та тероризмом. Крім того, нова концепція запровадила можливість створення цільових груп, що створили основу системи обміну інформацією з конкретних питань кримінальних проваджень, та надання оперативної підтримки. Цільові групи концентрувалися на певних злочинних феноменів під тематичним чи регіональним кутом, а також займалися координацією поліцейського співробітництва ЄС з цих питань. Нарешті, цільові групи могли в будь-який момент створюватися для певних операційних проєктів, що підтримували діяльність Європолу з міжнародних кримінальних розслідувань проти конкретних цілей.

Цей крок прикметний з двох причин. По-перше, відповідно до нової концепції з'явилися можливості розширення структури та аналітичних спроможностей Європолу. Я визнавало саме Управління «навіть хоча правова основа діяльності Європолу, сама по собі, не передбачає створення цільових груп, ці визначення, розроблені шляхом спільних консультацій, дозволяють імплементувати аналітичні проєкти»¹³. По-друге, концепція цільових груп суттєво посилила та розширила роль та повноваження Європолу в проведенні аналітичної роботи та оперативної підтримки держав-учасниць. Вона дозволила Європолу та іншим органам ЄС ініціювати спільні розслідування, що проводилися під егідою Європолу та в консультаціях з державами-учасницями.

Поряд з процедурою створення цільових груп, були створені посади національних контактних пунктів, що дозволяло Європолу негайно отримувати оперативну інформацію в обхід тривалих правових процедур. Зокрема, став можливим цільовий збір такої інформації щодо нових злочинних явищ, з якими стикалися держави-учасниці. В такому випадку, вони могли просто направити інформацію до

Європолу для її обробки та оцінки відповідними експертами. Застосування робочих груп дозволило Європолу самостійно рекомендувати рішення щодо відкриття кримінальних проваджень. Це значною мірою посилило повноваження Європолу, оскільки в нього з'явилася можливість обходити національні процедури при схваленні конкретних операцій та аналітичної діяльності. Європол отримав можливість самостійно визначати операційні пріоритети, розподіляти ресурси та розвивати свою експертність. Шляхом бору інформації про кримінально карні діяння Європол отримав можливості, порівнювані з розвідувальним органом.

Крім того, створення робочих груп посилило вертикальну інтеграцію Європолу на низовому рівні. До 2010 року поступовий розвиток Європолу як основи міжнародного поліцейського співробітництва в Європі розвивався переважно з гори за ініціативою держав та акторів ЄС. Наднаціональні актори часто спрямовували свої преференції на користь диференціації, а не інтеграції. Однак, близько 2010 року внутрішньодержавне політичне підприємництво почало все більше виступати на користь інтеграційних ініціатив, чому сприяла зміна позиції внутрішньодержавних чиновників щодо Європолу. Хоча проблема бюрократичного супротиву залишалася на багатьох рівнях співробітництва з Європолом, особливо в сфері боротьби з тероризмом, досвід Європолу ставав все більше затребуваним на операційному рівні. Особливо це проявлялося на рівні голів національних підрозділів, що отримували все більше визнання координаційний механізм.

Нова концепція робочих груп демонструє, що Європол домігся зміни парадигми в мисленні поліцейських чиновників, які почали віддавати перевагу не одностороннім, а спільним рішенням на рівні ЄС¹⁴. Таким

¹³ EUROPOL: New AWF Concept Guide for MS and Third Parties. European Police Office. URL: <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2013/jan/europol-awf-new-concept.pdf> (дата звернення: 11.12.2024).

¹⁴ Münch H. Keynote address “Challenges and possible solutions for the federal security architecture”, delivered at the 21. European Police Congress. URL: https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/brp_cybersecurity/brp_cybersecurity_en.pdf (дата звернення: 12.12.2024).

чином, чиновники Європолу отримали змогу обходити національні політики та напряму лобіювати свої інтереси перед внутрішньодержавними акторами через центральний координаційний механізм. З цією метою, Управління скористалося функціональним тиском та операційними потребами акторів на внутрішньодержавному рівні з метою просування вертикальної інтеграції через голів національних підрозділів.

Висновки. Усвідомлення терористичних загроз сприяло зростанню можливостей для наднаціонального політичного підприємництва та розширення міжнародного поліцейського співробітництва, до якого все активніше залучалися європейські держави.

Головну роль в цьому відіграли політизації та політична адвокація з боку Європолу та Європейської Комісії. Так само як в першій половині 2000-х років, в цьому відіграв роль ряд криз, що вплинули на формування відповідних можливостей в двох напрямках. По-перше, вони підвищили громадську обізнаність щодо боротьби з тероризмом, а отже посилили громадський тиск на політиків. По-друге, ці події створили функціональний тиск, спрямований на посилення поліцейського співробітництва в ЄС, оскільки вони продемонстрували існуючі взаємозалежності та недоліки. Наднаціональні актори змогли скористатися з цього тиску для спрямування зусиль в бік глибшої інтеграції.

Prospects and risks of implementing electronic voting technology for modern Ukraine

Voloshkevych Hennadiy

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,

Head of the Chair of State and Legal Disciplines

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

ORCID: 0000-0003-2729-251X

The article highlights that the topics of unification and digital transformation of electoral processes have recently gained significant attention in Ukraine. The author emphasizes that the primary objective of e-voting advocates is to streamline election procedures, reduce bureaucracy, facilitate voter participation, accelerate vote counting, and minimize the risk of interference in the vote tallying and result determination.

The article examines the main positive and negative aspects of traditional voting using paper ballots. The main disadvantages of using paper ballots for voting and manual vote counting have been identified. According to the author, the key drawbacks include: a high level of financial expenses due to the need to cover the cost of printing ballots and paying a large number of workers; a significant amount of time required for vote counting; an increased risk of errors in determining election results; and limited opportunities for the participation of citizens who are outside their permanent place of residence during the elections.

The article explores the key types of electronic voting procedures and systems, analyzing global experiences with e-voting, including both successful implementations and cases where such systems were abandoned. The author examines the advantages and drawbacks of e-voting in various aspects of the electoral process.

It is noted that while the concept of “electronic elections” exists in global practice, its implementation remains a subject of debate due to concerns such as distrust in the system, the challenge of ensuring ballot secrecy while identifying voters in online voting, and the inability to independently observe and verify vote counts. The author concludes that the adoption of electronic voting requires thorough examination, given the mixed history of both successful and failed attempts worldwide.

Перспективи та ризики впровадження технології електронного голосування для сучасної України

Волошкевич Геннадій Андрійович

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри державно-правових дисциплін

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Україна

Вступ. Вибори є однією з основних форм прояву демократії у країні – виявленням волі народу, конституційним способом формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, забезпечення їх легітимності. В сучасній Україні питання проведення виборів стоїть надзвичайно гостро,

що не лише пов'язано з вимогами західних партнерів, але й наявністю суспільного запиту, прагненню дати оцінку подіям, явищам та рішенням, свідками яких український народ був в останні роки. Наближення виборів знову піднімає питання про вироблення найбільш ефективних форм голосування та

підрахунку голосів, від чого буде залежати рівень залучення виборців до голосування, а також ступінь довіри суспільства до результатів виборів. Однією з найбільш обговорюваних тем є впровадження електронного голосування, яке поступово набирає дедалі більшої популярності у світі витісняючи старі, традиційні способи голосування. Так, у США на президентських виборах 2012 року за допомогою звичайних бюлетенів (Hand-counted Paper Ballot) з ручним підрахунком проголосувало всього лише 4% виборців, а у 2024 році цей показник зменшився до 1%.

Мета статті. Дослідити основні форми та види електронного голосування; визначити переваги та недоліки аспекти електронного голосування та перспективи застосування електронного голосування на виборах сучасної для України.

Виклад основного матеріалу. Електронне голосування (англ. e-voting) – термін, що позначає особливий процес голосування на виборах чи референдумах, при якому подання голосів або їх обрахунок здійснюється з використанням комп'ютерних засобів¹. В сучасній Україні дедалі частіше звучать голоси щодо необхідності цифрової трансформації виборчих процесів та відходу від старої методики голосування за допомогою паперових бюлетенів та подальшого ручного підрахунку результатів виборів. Показовим є внесення до розділу 2 «Основні принципи виборчого права» Виборчого кодексу України окремої статті 18, яка спонукає до використання інноваційних технологій у виборчому процесі та надає право ЦВК приймати рішення про впровадження інноваційних технологій, технічних та програмних засобів під час організації та проведення виборів². Указом Президента України від 19.07.2019 р.

№ 558/2019 одним із пріоритетних завдань визначено започаткування можливості запровадження електронного голосування під час проведення виборів, референдуму.

В чому ж, на думку дослідників, виявляються переваги подібних технологій над традиційним голосуванням, яке здійснюється за допомогою паперових бюлетенями у сучасній Україні. Аналіз публікацій та практики попередніх виборів дозволяє виділити декілька причин, що спонукають до відмови від традиційних бюлетенів з ручним голосуванням.

Ручний підрахунок паперових бюлетенів може бути достатньо дорогим, оскільки доводиться залучати велику кількість людей щоб у стислі терміни опрацювати і внести результати голосування. Так, у 2022 р. штат Каліфорнія підрахував, що для оплати роботи працівників, які підраховували 110 тисяч бюлетенів, довелося витратити більше 1,5 мільйона доларів³.

Ручний підрахунок паперових бюлетенів може зайняти багато часу, оскільки кількість залучених людей буде обмеженою, а необхідність контролю за підрахунком голосів вимагатиме від членів виборчих комісій одночасно працювати лише з обмеженою кількістю бюлетенів. Так, змодельована Департаментом виборів округу Мохаве штату Арізона виборча процедура президентських виборів 2024 року показала, що ручний підрахунок результатів виборів, при тій кількості людей які планує залучити штат, займе 19 восьмигодинних днів. Загалом ці підрахунки відображають реальну картину – під час виборів 2022 року в штаті Невада на найменшому окрузі де кількість тих хто проголосував становила 320 осіб, процес підрахунку зайняв 7 годин.

Досвід вітчизняних виборів засвідчує, що в Україні опрацювання та підрахунок голосів виборців на дільничних та окружних виборчих комісіях може затягнутися на декілька годин, а той днів. В першу чергу

¹ Council of Europe. Recommendation on legal, operational and technical standards for e-voting – explanatory memorandum. Rec (2004)11. September 2004. URL: <http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=778189>

² Виборчий кодекс України. Закон України № 396-IX від 19.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

³ Verified Voting Election Night Hand counts: Realities and Risks URL: <https://verifiedvoting.org/election-system/hand-counted-paper-ballots/>

воно дозволяє набагато швидше здійснити обробку та підрахунок голосів виборців, що є надзвичайно актуальним в у вітчизняних умовах коли опрацювання та підрахунок голосів виборців на дільничних та окружних виборчих комісіях затягується на декілька годин, а то й днів. Причиною цього, в першу чергу, є норми національного законодавства, формальне дотримання яких перетворює процедуру підрахунку у довготривалий процес. Так, відповідно до п.26.ст.120 ЗУ «Виборчого кодексу України» визначено, що: «При розкладанні виборчих бюлетенів член дільничної виборчої комісії показує кожний виборчий бюлетень усім членам виборчої комісії, виглошуючи результат волевиявлення виборця. ... На час огляду виборчого бюлетеня робота з іншими виборчими бюлетенями припиняється»⁴. На практиці, коли комісія має справу з декількома тисячами бюлетенів, дотримання лише цієї однієї процедури (а є ще і інші, не менш складні) триває від 4 до 8 годин. Слід також враховувати, у випадку якщо вибори відбудуться в період коли бойові дії продовжуватимуться (така можливість, хоча і не відповідає повною мірою Конституції України, на сучасному етапі виглядає не зовсім примарною, зважаючи на заяви окремих політичних лідерів України та західних держав), тоді час роботи комісії може бути ще збільшений через необхідність переривання підрахунку та евакуації у більш безпечне місце.

Ще одним недоліком ручного підрахунку виборчих бюлетенів є високий рівень ризику помилки, які можуть допускати члени виборчих комісій. Мова тут не йде про свідомі маніпуляції чи підкуп представників комісії. Тривала одноманітна робота призводить до зниження концентрації уваги вже через декілька годин, що у свою чергу має наслідком збільшення кількості помилок у геометричній прогресії. За результатами останніх президентських виборів у штаті Невада в 2024 році було встановлено, що більше 25% бюлетенів

було пораховано неправильно. Загалом такі показники не є випадковими, а обумовлені самою процедурою підрахунку, про що засвідчують Дослідження Массачусетського технологічного інституту 2004 року⁵.

Важливим для України питанням також стане залучення до виборів якомога більшої кількості громадян, для визнання результатів виборів легітимними не лише всередині країни, а на міжнародному рівні. Очевидно, що ключовими проблемами стане залучення до виборів військовослужбовців та громадян, які нині перебувають за кордоном. Обидві категорії виборців є багато чисельними і перебувають поза межами свого звичайного зосередження. Використання відкритих талонів, голосування за місцем тимчасового перебування не стане панацеєю. Закон надає їм лише один варіант – голосування у закордонному виборчому окрузі на дільницях, розташованих у консульських установах України. Навіть у мирний час цією можливістю користувалася незначна кількість громадян. Наприклад, у першому турі президентських виборів 2019 року за кордоном проголосували лише 55 тисяч виборців. Навіть якщо збільшити пропускну спроможність дільниць і відкрити додаткові виборчі пункти, це все одно не дозволить мільйонам українців реалізувати своє право голосу. Як показує практика американських виборів, голосування поштою солдат армії США, що на день виборів знаходилися з-за кордоном, породжувало велику кількість організаційних проблем – несвоєчасне знаходження бюлетенів, порушення встановлених форм, відсутність усіх необхідних підписів тощо.

Якою є альтернатива виборчим бюлетеням та їх ручному підрахунку. На сучасному етапі, запропоновані дослідниками та реалізовані у багатьох державах способи можна звести до двох основних видів.

⁴ Виборчий кодекс України. Закон України № 396-IX від 19.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

⁵ Stephen Ansolabehere, Stephen Ansolabehere Using Recounts to Measure the Accuracy of Vote Tabulations: Evidence from New Hampshire Elections 1946-2002 / *VTP WORKING PAPER*. 2004 № 11. URL http://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/96548/vtp_wp11.pdf

Першою альтернативою, є використання під час голосування різноманітних автоматизованих пристроїв, за допомогою яких буде здійснено підрахунок голосів (*безпосереднє голосування*). У своїх попередніх статтях, нами було вже відзначено, що фактично ці пристрої зводяться до двох основних видів: пристрої для зчитування інформації з бюлетенів та пристрої електронного голосування з прямим записом – «Direct-recording electronic» (DRE) ⁶.

Другою альтернативою є власне e-voting – електронне голосування через мережу Інтернет, яке може відбуватися за допомогою комп'ютера або мобільного телефону (планшета) (*віддалене голосування*). Механізм голосування через мережу Інтернет може бути різноманітний. Наприклад, пропонується застосовувати спеціальну картку виборця, яка будучи приєднана до портативного пристрою для зчитування інформації, дозволяє пройти ідентифікацію та увійти на сайт для голосування. Роль такої карти може відігравати ID-паспорти, які зараз отримують українці. Подібна практика, зокрема, діє в Естонії, де голосування відбувається за допомогою національної ID-картки (посвідчення) ⁷ Іншим варіантом є встановлення на комп'ютері чи мобільному пристрої виборця спеціального програмного забезпечення за допомогою якого здійснюється його реєстрація для голосування в електронній формі. Ідентифікація виборця на сайті для голосування проводиться через використання згенерованого паролю (PIN-коду). Подібна система практикується у Канаді, де виборець отримує індивідуальний ідентифікаційний номер та пароль згенерований комп'ютером.

⁶ Волошкевич Г.А. Автоматизовані системи електронного голосування: світовий досвід та перспективи впровадження в Україні / *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави*. 2017. С. 8–9.

⁷ Mihkel Solvak and Kristjan Vassil, *E-voting in Estonia: Technological Diffusion and Other Developments Over Ten Years (2005–2015)*. University of Tartu. 2016. p. 5.

Обидва варіанти мають свої переваги і недоліки, проте в цілому вони є незначними, тож варто зупинитися на загальній оцінці подібної технології голосування. Відзначимо переваги електронного голосування та підрахунку голосів над традиційним ручним підрахунком паперових бюлетенів

По-перше, системи електронного голосування, як безпосереднього так і віддаленого, дозволяють набагато швидше здійснити обробку та підрахунок голосів виборців, оскільки у більшості випадків результати виборів автоматично роздруковуються пристроєм по закінченню часу відведеного для голосування. Так, у Бразилії верховна виборча комісія (аналог ЦВК) обробила 70%, а до кінця ночі 90% загальної кількості голосів виборців⁸.

По-друге, використання новітніх технологій на виборах може сприяти збільшенню явки виборців, оскільки розширення способів голосування зробить процес доступнішим, особливо для молоді.

Ще одним аргументом на користь впровадження подібних технологій є зменшення впливу людського фактору на виборах. Автоматизовані системи не дозволяють одночасно завантажити одразу декілька бюлетенів, а система підрахунку голосів та збереження результатів голосування зменшує можливість підміни результатів виборів при складанні протоколів, а також дозволяє здійснити подальшу перевірку результатів голосування.

Разом з тим, у кожній системі будуть наявні і слабкі сторони та недоліки, які є продовженням їх переваг. Відповідно, це створює серйозні перешкоди та на шляху впровадження подібних технологій, зокрема і в Україні.

По-перше, це достатньо високі витрати на впровадження та обслуговування

⁸ Готун А. Використання нових інформаційних технологій у виборчому процесі: світовий досвід і практика застосування в Україні / *Вісник київського національного університету ім. Т. Шевченка. – Філософія-Політології*. 2008. 89/90. С. 53.

автоматизованих пристроїв для голосування. Вартість найбільш дешевого пристрою який застосовується у Бразилії (UE2008) у 2010 році становила 600 доларів, а середня вартість одного пристрою для голосування, що використовується в країнах Європи та США коливається в межах 2–5 тисяч доларів. За висновком дослідників при встановленні подібних машин оптимальною є норма – 1 пристрій на 1500 виборців⁹. В Україні на початку повномасштабного вторгнення, згідно даних Державного реєстру виборців була зареєстровано близько 35 мільйонів виборців. Навіть, якщо врахувати значне число загиблих, покинувши країну тощо, кількість виборців буде коливатися в межах 25–30 мільйонів. Таким чином, не важко порахувати, що вартість витрат лише на закупівлю подібних пристроїв становитиме приблизно 0,2–0,25 мільярди доларів.

Прихильники впровадження автоматизованих систем стверджують, що в остаточному підсумку відбудеться зменшення витрат, оскільки суттєво скоротяться видатки на друк бюлетенів та оплату членів комісії. Однак, на наш погляд подібний висновок не є беззаперечним, оскільки витрати на заробітні плати працівникам виборчих комісій в Україні є традиційно низьким. Натомість, необхідність встановлення та обслуговування автоматизованих систем зумовить прийняття на роботу кваліфікований технічний персонал, рівень оплати праці якого буде набагато вищим ніж у середньостатистичного працівника виборчої комісії. За таких умов, значного зменшення витрат на проведення виборів очікувати не слід.

По-друге, слід визнати, що на сьогодні існує висока ймовірність втручання в роботу комп'ютерних систем (віруси, хакерські атаки тощо) зі сторони зацікавлених учасників виборчих перегонів. Відповідно виникає загроза порушення принципу справедливого

обрахунку голосів виборців зафіксованого у п. 7.4 Копенгагенського документу¹⁰. У зв'язку з цим, в рекомендаціях ОБСЕ щодо використання новітніх технологій у виборчому процесі ставиться умова створення можливості перевірки правильності подання та врахування як окремого голосу, так і загальної кількості підрахованих голосів¹¹. Найбільш оптимальним в цьому випадку є збереження сканованої копії бюлетеня або його друк після завершення процедури голосування за допомогою пристрою прямого запису. Як показує практика відсутність друкованих бюлетенів може створити складнощі при доведенні фактів фальсифікацій. Показовим у цьому відношенні є випадок з голосуванням у штаті Техас, де в трьох округах була зафіксована перемога республіканців з однаковою кількістю голосів – 18181. Однак оскаржити в суді результати виборів їх опонентам не вдалося, оскільки були відсутні докази впливу на пристрої для голосування, а також через неможливість встановити реальні результати виборів на цих округах. Водночас, у 2009 р. Федеральний конституційний суд Німеччини визнав е-голосування неконституційним, бо воно не є достатньо публічними: «всі важливі етапи виборів повинні підлягати громадському контролю.. Дуже широкомасштабний вплив можливих помилок машин для голосування або навмисного фальсифікації виборів робить необхідними спеціальні запобіжні заходи для захисту принципу публічності виборів». Водночас, варто відзначити, що саме використання електронних машин у виборчому процесі суд не заперечував, а говорив лише про необхідність забезпечення належного рівня захисту та контролю: «Законодавчій владі не забороняється використовувати електронні машини

⁹ Lawrence Norden, Brennan Ctr. for Justice. Estimate for the Cost of Replacing Paperless, Computerized Voting Machines. URL: https://www.brennancenter.org/sites/default/files/analysis/New_Machines_Cost_Across_Paperless_Jurisdictions%20%282%29.pdf

¹⁰ Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЕ. Копенгаген, 29 червня 1990 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_082

¹¹ Handbook for the Observation of New Voting Technologies. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). 2013.

для голосування на виборах, якщо забезпечена можливість надійної перевірки правильності, яка передбачена Конституцією.»¹²

Порівнюючи обидві технології слід відзначити, що дистанційне електронне голосування має низку додаткових переваг перед технологіями, що передбачають використання спеціального автоматизованого обладнання на виборчих дільницях.

По-перше, голосування здійснюється через персональні комп'ютери та мобільні пристрої виборців, що користуються Інтернетом, і не потребує встановлення додаткового обладнання на кожній дільниці. Це значно знижує витрати держави на впровадження такої системи.

По-друге, завдяки можливості віддаленого доступу, голосування стає доступним для громадян, які не можуть прибути на виборчі дільниці. Натомість, при застосуванні автоматизованих пристроїв для голосування ця проблема не вирішується, оскільки виборець повинен фізично знаходитися на дільниці для голосування, щоб скористатися пристроєм введення інформації (за виключенням випадків голосування поштою). Це є вагомим аргументом на користь впровадження е-голосування в Україні, оскільки, в сучасних умовах, ми гостро потребуватимемо розширення доступності голосування для окремих категорій виборців, які не будуть в змозі знаходитися на виборчих дільницях, зокрема це: особи, які тимчасово мешкають в інших країнах, військовослужбовці ЗСУ, які перебуватимуть поблизу лінії бойових зіткнень, а також люди з інвалідністю. Останнє є надзвичайно важливим, адже за даними статистики в Україні нараховується близько 3 млн. людей, що мають інвалідність і це число продовжує зростати.

По-третє, запровадження е-голосування зменшить навантаження на виборчі дільниці, допоможе уникнути традиційного скупчення

людей та сприятиме залученню до виборчого процесу нових соціальних груп, зокрема молоді. Досвід країн, що впровадили такі технології, свідчить про значне зростання кількості виборців. Наприклад, після запровадження дистанційного голосування в окрузі Онтаріо (Канада) явка виборців майже подвоїлася – з 25% до 55%. Водночас, існують і виключення з цього правила, зокрема штат Гавайї в США, де незважаючи на запровадження електронної системи голосування явка виборці продовжує залишатися традиційно низькою.

Однак, поряд з сильними сторонами технології дистанційного голосування існують і слабкі, які логічно з ними взаємопов'язані.

Дистанційне голосування унеможливорює контроль з боку спостерігачів за реалізацією принципу вільного волевиявлення виборця і створює умови тиску на нього. Як справедливо застерігає ОБСЄ з цього приводу: «Як і інші форми дистанційного голосування, цей вид участі у виборах пов'язаний з ризиком примусу чи підкупу виборця»¹³. Для українських виборчих реалій примус та підкуп є звичайним явищем, тож можливість безпосереднього контролю зі сторони зацікавленої особи за виборцем в момент голосування не сприятиме усуненню подібних явищ в майбутньому.

Голосування через мережу Інтернет ставить питання про дотримання принципу таємниці голосування. Стаття 7.4 Документу наради Конференції ОБСЄ встановлює: усі держави-сторони зобов'язуються, що «голосування проводитиметься таємно або буде застосована інша форма вільного волевиявлення»¹⁴. Фактично це означає, що держави зобов'язані гарантувати захист інформації про вибір виборця від стороннього втручання.

¹³ Handbook for the Observation of New Voting Technologies. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). 2013

¹⁴ Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ. Копенгаген, 29 червня 1990 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_082

¹² The Constitutionality of Electronic Voting in Germany. URL: <https://www.ndi.org/e-voting-guide/examples/constitutionality-of-electronic-voting-germany>

Однак забезпечити повну конфіденційність е-голосування вкрай складно. Сучасні технології не можуть гарантувати абсолютну анонімність, оскільки вони зберігають дані про динамічні IP-адреси пристроїв, з яких здійснювалося голосування, а також інформацію про передані пакети даних.

Крім того, існує ризик порушення принципу рівності виборчого права через можливість повторного голосування однією особою – як через Інтернет, так і традиційним способом. Водночас у деяких системах, наприклад в Естонії, застосовується принцип «останнього голосу»: враховується лише останній варіант вибору виборця, а всі попередні виключаються з підрахунку голосів¹⁵.

Найбільш серйозне занепокоєння, як і у випадку з автоматизованими пристроями підрахунку голосів, викликає можливість втручання у процес та результати голосування сторонніх осіб – хакерів. Відповідно до вимог чинного законодавства та рекомендацій міжнародних організацій, держави повинні забезпечувати та гарантувати достовірність і реальність результатів голосування. Натомість, як показує практика, більшість систем є вразливими перед діями досвідчених програмістів і не можуть гарантувати стовідсоткового збереження реальних результатів голосування. Здійснити ж перевірку та перерахунок голосів у такій ситуації неможливо через відсутність матеріальних об'єктів (бюлетенів) на яких міститься потрібна інформація.

Висновки. Використання інноваційних технологій, технічних та програмних засобів під час організації та проведення виборів є нагальною потребою для України. Це відповідає і загальносвітовим тенденціям, і дозволяє вирішувати ряд серйозних проблем пов'язаних з проведенням виборів у сучасних умовах. Основними перевагами запровадження процедури е-голосування, є: доступність голосування для окремих категорій громадян (переселенці, військові, інваліди); економія коштів на оплаті представникам виборчих комісій та друку паперових бюлетенів; швидкість та об'єктивність встановлення результатів виборів. Водночас, враховуючи високий рівень витрат на технологічні засоби необхідні для проведення е-голосування, можливість зовнішнього впливу на системи, інші процедури електронного голосування, а також брак досвіду його використання, впровадження е-голосування вимагає обережної та зваженої позиції. Найкращим у цьому випадку є поступово, поетапно та на практиці випробувати у реальних умовах різні форми е-голосування, шляхом організації пілотних проектів на місцевих виборах. Також, зважаючи на рекомендації ОБСЄ, при застосуванні новітніх технологій у виборчому процесі, громадянам повинні бути надані традиційні можливості для голосування за допомогою паперових бюлетенів, що зумовлює необхідність поєднання обох способів голосування.

¹⁵ Mihkel Solvak and Kristjan Vassil, *E-voting in Estonia: Technological Diffusion and Other Developments Over Ten Years (2005–2015)*. University of Tartu. 2016. p. 12.

Compensation for Environmental Damage in Criminal Proceedings: Powers of the Prosecutor

Babailov Oleksandr

Master's Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Babaylova Larysa

*Postgraduate Student at the Department of Criminal Law, Procedure and Forensics
of the Kyiv University of Intellectual Property and Law, Ukraine*

ORCID: 0009-0006-8697-3824

In the article, the author analyzes the provisions of the current Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine “On the Public Prosecutor’s Office” regarding the powers of the public prosecutor in criminal proceedings when filing a civil claim in criminal proceedings in cases against the environment.

Analyzing the provisions of the Criminal Procedure Code of the Ukrainian SSR, enacted on April 1, 1961, and the current criminal procedural legislation on the issues under study, the author concludes that under the current legislation, consideration of a civil claim in criminal proceedings is not mandatory. A claim may also be filed in the civil proceedings of Ukraine.

In addition, in accordance with the current legislation of Ukraine, the State Environmental Inspection of Ukraine and public organizations also have the authority to file a claim for compensation for environmental damage, local governments, as well as every citizen of Ukraine.

Based on the results of the analysis of the existing case law, the author concludes that in the vast majority of cases such claims are filed by the prosecutor’s offices of Ukraine. If the prosecutor files a civil action in criminal proceedings in cases against the environment, the court usually satisfies the claims and compensates for the damage caused to the environment.

However, as the author of the article notes, the funds recovered for criminal offenses against the environment are unfortunately not subsequently used to restore the damaged environment, etc.

In the author’s opinion, in order to restore the environment damaged by a criminal offense, if the damage was caused by damage to plants or trees, the penalties collected from the perpetrators should be used to restore the damaged plants and trees, as well as to plant them, if possible, at the place where the criminal offense was committed.

Відшкодування шкоди, завданої довкіллю, в кримінальному провадженні: повноваження прокурора

Бабайлов Олександр

магістр

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Бабайлова Лариса Михайлівна

здобувач кафедри кримінального права, процесу і криміналістики

Київського університету інтелектуальної власності та права, Україна

ORCID: 0009-0006-8697-3824

У статті авторами аналізуються норми чинного Кримінального процесуального кодексу України, а також Закону України «Про прокуратуру» щодо повноважень прокурора за пред'явлення цивільного позову в кримінальних провадженнях у справах проти довілля. За результатами аналізу норм КПК УРСР, введеного в дію 01 квітня 1961 року, та чинного кримінального процесуального законодавства з досліджуваних питань робиться висновок, що за чинним законодавством розгляд цивільного позову в кримінальному провадженні не є обов'язковим. Позов може бути заявлений і в порядку цивільного судочинства України.

Крім того, відповідно до чинного законодавства України повноваження щодо подання позову про відшкодування шкоди, заподіяної довіллю, крім органів прокуратури, мають також органи Державної екологічної інспекції України, громадські організації, органи місцевого самоврядування, а також кожен громадянин України.

За результатами аналізу наявної судової практики авторами робиться висновок про те, що в переважній більшості справ такі позови подаються саме органами прокуратури України. У разі подання прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні у справах проти довілля судом зазвичай позовні вимоги задовольняються та шкода, заподіяна довіллю, відшкодовується. Проте, як зазначають автори статті, кошти, які стягуються за кримінальні правопорушення проти довілля, на жаль, у подальшому не спрямовуються на відновлення пошкодженого довілля тощо. Тому, на думку авторів статті, з метою відновлення пошкодженого кримінальним правопорушенням довілля, у разі якщо шкоду було заподіяно внаслідок пошкодження рослин або дерев, стягнуті з винних осіб штрафні санкції повинні спрямовуватися саме на відновлення пошкоджених рослин і дерев, а також їх посадку, якщо змога, саме на місце вчинення кримінального порушення.

Постановка проблеми. Чинним законодавством України передбачено як судовий, так і позасудовий порядок відшкодування шкоди. Наразі проблема відшкодування шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями, стає все більше актуальною і потребує всебічного наукового та практичного дослідження. У світлі посилення відповідальності правопорушників в Україні за вчинення правопорушень проти довілля, доцільним є визначення ефективних механізмів відшкодування шкоди, завданої навколишньому природному середовищу. Потрібно наголосити, що в цьому процесі важливу роль відіграють органи прокуратури України, які можуть вирішити питання щодо відшкодування шкоди, завданої екологічними правопорушеннями, ще на стадії досудового розслідування кримінального провадження.

Метою статті є аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України щодо відшкодування шкоди, завданої довіллю, а також повноважень прокурора у вирішенні цього питання та судової практики.

Стан опрацювання проблематики.

Питання відшкодування шкоди в кримінальному провадженні розглядалися В. Мельником, який у своїх роботах, присвячених кримінальному процесу, вивчав роль прокурора у відшкодуванні шкоди потерпілому, підкреслюючи необхідність забезпечення відшкодування шкоди саме на досудовій стадії провадження. І. В. Голосніченко досліджував роль прокурора у справах проти довілля, зокрема в контексті відшкодування шкоди довіллю, зазначаючи, що прокурор відіграє важливу роль у пред'явленні цивільних позовів і наданні допомоги особам, потерпілим від екологічних злочинів.

А. Писаренко у своїх дослідженнях наголосував на тому, що екологічні злочини часто мають складний характер і можуть спричинити суттєві наслідки для природи. Він вважав, що прокурор повинен мати можливість не лише підтримувати позов, а й виступати як представник держави в забезпеченні компенсації завданої шкоди. При цьому А. Писаренко підкреслював важливість наявності чітко прописаних механізмів для швидкого

й ефективного відшкодування шкоди, зокрема шляхом накладення арешту на майно правопорушників, яке в подальшому можна буде використати для компенсації завданих збитків¹.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 128 Кримінального процесуального Кодексу України, основним способом захисту майнових прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, завданих кримінальним правопорушенням, є цивільний позов у кримінальному провадженні. Згідно з вимогами ч. 3 ст. 128 КПК України цивільний позов в інтересах держави може бути поданий прокурором у випадках, встановлених законом². Згідно зі ст. 131-1 Конституції України, органи прокуратури здійснюють представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом³. Прокурор, який пред'являє цивільний позов у кримінальному провадженні, повинен обґрунтувати наявність підстав для здійснення ним представництва інтересів держави в суді відповідно до вимог ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»⁴. При цьому потрібно врахувати, що, зважаючи на положення ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» та сталу судову практику, захищати інтереси держави повинні насамперед відповідні суб'єкти владних повноважень, а не прокурор, який виконує субсидіарну роль – змінює в судовому провадженні суб'єкта владних повноважень, який усупереч закону не здійснює захист інтересів держави або робить це неналежно.

¹ Савченко О. С. Прокурор у кримінальному процесі: повноваження та функції. Харків : Право, 2019. С. 270.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Київ : Алерта, 2020.

³ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁴ Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2014#Text>.

З огляду на вказане прокурор у позовній заяві повинен обґрунтувати та підтвердити наявність підстав для застосування представницьких повноважень, а також обов'язково попередньо інформувати суб'єкта владних повноважень про намір звернутися до суду для захисту інтересів держави. Потрібно зазначити, що підстави для пред'явлення такого позову щодо захисту довілля у прокурора виникають під час здійснення ним такої визначеної у ст. 131-1 Конституції України функції, як організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку.

Відповідно до ч. 1 ст. 128 КПК України цивільний позов може бути заявлений після внесення відомостей до ЄРДР і до початку судового розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції⁵.

Розглянемо визначення поняття «шкода». Етимологічно слово «шкода» польського походження й перекладається як втрата, збиток. У загальнотеоретичному розумінні означає зменшення або знищення майнової, немайнової чи іншої сфери потерпілого⁶.

Термін «відшкодування» означає форму відповідальності, надання кому-небудь щось іншого замість загубленого, витраченого, знищеного тощо.

У теорії кримінального процесу доречним вважається використання терміна «компенсація шкоди», оскільки важко собі уявити відшкодування страждань, а компенсація останніх цілком можлива. Підтвердженням цього твердження є назва глави 9 КПК України – «Відшкодування (компенсація) шкоди

⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Київ : Алерта, 2020.

⁶ Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2003. Т. 6: Т–Я, 736 с. URL: <https://leksika.com.ua/legal>.

у кримінальному провадженні, цивільний позов⁷.

На міжнародному рівні право на швидке та повне відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, закріплено у Європейській конвенції «Про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів», Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо становища потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу й інших міжнародних документах.

Вирішуючи питання про справедливу рівновагу між інтересами суспільства та конкретної фізичної чи юридичної особи, Європейський суд з прав людини у своєму рішенні у справі «Трегубенко проти України» від 02.11.2004 зазначив, що «правильне застосування законодавства незаперечно становить «суспільний інтерес» (п. 54)⁸. Пленум Верховного суду України «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» в пункті 2 постанови від 27.03.1992 № 6 вказав, що, розглядаючи позови про відшкодування шкоди, суди повинні мати на увазі, що шкода, заподіяна особі, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її заподіяла, за умови, що дії останньої були неправомірними, між ними і шкодою є безпосередній причинний зв'язок та є вина зазначеної особи⁹.

⁷ Драган О. В., Любезніков Д. Стягнення збитків, завданих державі внаслідок корупційного кримінального правопорушення у кримінальному провадженні: діяльність прокурора. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. № 82 (2), 2024. С. 84–96.

⁸ Попелюшко В. О. Цивільний позов у кримінальному провадженні: практичний аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2020. № 2 (22). С. 167.

⁹ Драган О. В., Любезніков Д. Стягнення збитків, завданих державі внаслідок корупційного кримінального правопорушення у кримінальному провадженні: діяльність прокурора. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. № 82 (2), 2024. С. 84–96.

На нашу думку, пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні про злочини проти довкілля є найбільш ефективним правовим інструментом для відшкодування шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням. Перевагами розгляду й вирішення в кримінальному процесі цивільного позову є активна участь заінтересованих сторін, що, зі свого боку, сприяє більш глибокому дослідженню всіх обставин справи, які стосуються виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, і правильному вирішенню питання про її відшкодування.

Відповідно до ч. 3 ст. 128 КПК України цивільний позов в інтересах держави подає до суду прокурор. Згідно з пунктом 7 наказу Генерального прокурора від 21.08.2020 № 389 «Про організацію діяльності прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді»¹⁰ позовну заяву в кримінальному провадженні подає прокурор, який здійснює процесуальне керівництво в ньому, з урахуванням вимог п. 12 ч. 2 ст. 36, ч. 3 ст. 128 КПК України¹¹.

За формою та змістом позовна заява повинна відповідати вимогам, встановленим до позовів, які пред'являються в порядку цивільного судочинства (ч. 4 ст. 128 КПК України).

Згідно зі ст. 127 КПК України підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення. За загальними правилами, цивільний позов у кримінальному провадженні пред'являється до обвинуваченого, оскільки

¹⁰ Про організацію діяльності прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді : наказ Генерального прокурора від 21.08.2020 № 389. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/nakazi-generalnogo-prokurora-z-osnovnih-napryamiv-prokurorskoj-diialnosti>.

¹¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Київ : Алерта, 2020.

він несе відповідальність за заподіяну ним шкоду¹².

Відповідно до вимог ч. 4 ст. 56 ЦПК України прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній чи іншій заяві, скарзі обґрунтовує, у чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах.

Перевагами розгляду й вирішення в кримінальному процесі цивільного позову є активна участь заінтересованих сторін, що, зі свого боку, сприяє більш глибокому дослідженню всіх обставин справи, які стосуються виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, і правильному вирішенню питання про її відшкодування¹³.

При цьому специфічною рисою кримінально-правового делікту порівняно з іншими видами деліктних зобов'язань є неможливість зменшити розмір відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, залежно від її матеріального становища (ч. 4 ст. 1193 ЦК України). При цьому тягар доведення обставин цивільного позову, який подано як на стадії досудового розслідування, так і під час підготовчого судового розгляду, лежить на цивільному позивачеві та прокуророві. Під час підготовки такого позову прокурори повинні врахувати те, що матеріали кримінального провадження не можуть підміняти докази, які повинні долучатися до цивільного позову в кримінальному провадженні на підтвердження його обставин.

¹² Організація та здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням незаконної порубки лісу : методичні рекомендації Офісу Генерального прокурора, схвалені на засіданні методичної ради від 31.08.2023 № 5. С. 50.

¹³ Драган О. В., Любезніков Д. Стягнення збитків, завданих державі внаслідок корупційного кримінального правопорушення у кримінальному провадженні: діяльність прокурора. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. № 82 2), 2024. С. 84–96.

Щодо необхідності подання цивільним позивачем у кримінальному провадженні до позову всіх доказів на підтвердження своїх вимог та обов'язку суду надати їм оцінку наявна правова позиція Касаційного кримінального суду Верховного Суду, яку він висловив у постанові від 11.08.2022 у справі № 496/4440/19¹⁴.

Крім того, слід враховувати, що докази на підтвердження цивільного позову повинні бути також відкриті сторонам кримінального провадження, адже суд не може приймати до розгляду докази, які не були відкриті стороні захисту під час виконання вимог ст. 290 КПК України¹⁵.

Якщо ми звернемося до Кримінально-процесуального Кодексу УРСР, який було введено в дію 01 квітня 1961 року та який став основним джерелом кримінального процесуального законодавства впродовж наступних 50 років, то побачимо, що в ньому містилися норми (стаття 30 КПК), які зобов'язували за наявності достатніх даних про заподіяння злочином матеріальних збитків орган дізнання, слідчого, прокурора і суд вжити всіх необхідних заходів щодо забезпечення пред'явленого чи можливого в майбутньому цивільного позову. Разом із тим наразі за чинним законодавством України розгляд цивільного позову в кримінальному провадженні не є обов'язковим, оскільки позов може бути заявлений і в порядку цивільного судочинства України. Для забезпечення виконання вироку суду в частині цивільного позову на стадії досудового розслідування прокурор, а також слідчий за погодженням з прокурором звертаються до суду з клопотанням про накладення арешту на майно.

¹⁴ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11.08.2022 у справі № 496/4440/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105706436>.

¹⁵ Організація та здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням незаконної порубки лісу : методичні рекомендації Офісу Генерального прокурора, схвалені на засіданні методичної ради від 31.08.2023 № 5. С. 51.

Суд розглядає клопотання в порядку ст. 170 КПК України та ухвалює відповідне рішення. Потрібно вказати, що зазвичай лише на заключному етапі й безпосередньо перед складанням обвинувального акту слідчий, дізнавач, детектив, детектив чи прокурор володіють інформацією, яка стосується обставин кримінального правопорушення і, як наслідок, характеру та розміру заподіяної потерпілим шкоди.

Як наразі це питання вирішується судами? Для того щоб відповісти на це питання, звернемось до Єдиного державного реєстру судових рішень. Так, Шумським районним судом Тернопільської області у справі № 609/715/21 встановлено, що 4 травня 2021 року близько 16 год. 30 хв, ОСОБА_1, перебуваючи на присадибній ділянці, що розташована за АДРЕСА_2, яка межує з лісовим масивом, що розташований у кварталі № 28, виділ 11, Шумського комунального спеціалізованого лісгосподарського та мисливського підприємства «Волинь», розташованого на території Шумської ОТГ, здійснював спалювання сміття, гілок із сухою травою та іншими рослинними рештками. Під час виконання вказаних робіт, порушуючи вимоги правил пожежної безпеки п. 1.12, п. 1.20 розділу II «Правил пожежної безпеки в Україні», затверджених наказом МВС України від 30.12.2014 № 1417, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 березня 2015 року за № 252/26697, і п. 3.1.11 розділу III «Правил пожежної безпеки в лісах України», затверджених наказом Державним комітетом лісового господарства України від 21.12.2004 № 278, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 24 березня 2005 року за № 328/10608, ОСОБА_1 підпалив гілля з сухою травою та іншими рослинними рештками на вказаній земельній ділянці на відстані близько 38 м від стіни лісу. Унаслідок зазначених дій ОСОБА_1, який не передбачав можливості настання суспільно-небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинен був і міг їх передбачити, виникло загоряння трави та вогонь за напрямком сильного вітру розповсюдився сухим трав'яним покривом на лісовий

масив кварталу № 28, виділ 11, Шумського комунального спеціалізованого лісгосподарського та мисливського підприємства «Волинь».

Унаслідок вказаних злочинних дій ОСОБА_1 вогнем спричинено пошкодження частини лісового масиву на території Шумського комунального спеціалізованого лісгосподарського та мисливського підприємства «Волинь», а саме 0,15 га рослинності (підстилки лісового масиву), та пошкоджено стовбури дерев на зазначеній площі, а саме 94 дерев породи сосна (з яких 51 до ступеня припинення росту, 22 до ступеня не припинення росту, 21 сухостій, який був не життєздатним до виникнення лісової пожежі), що потягло за собою заподіяння шкоди охоронюваним законом державним інтересам у вигляді матеріальних збитків на загальну суму 175 164,98 грн (сто сімдесят п'ять тисяч сто шістдесят чотири грн 98 коп.).

Таким чином, ОСОБА_1 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 245 Кримінального кодексу України, тобто знищення та пошкодження лісових масивів. Прокурором у кримінальному провадженні – прокурором Шумського відділу Кременецької окружної прокуратури П. в інтересах держави в особі цивільного позивача: Шумської міської ради, де третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на стороні позивача: Шумське комунальне спеціалізоване лісгосподарське та мисливське підприємство «Волинь», заявлено цивільний позов до цивільного відповідача – ОСОБИ_1 про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, у якому просить стягнути з ОСОБИ_1, ІНФОРМАЦІЯ_2, жителя АДРЕСА_1 на користь держави в особі Шумської міської ради 175 164,98 грн (сто сімдесят п'ять тисяч сто шістдесят чотири грн 98 коп.) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

За вироком суду ОСОБУ_1 визнано винним у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 245 КК України та призначено йому за цією статтею покарання у вигляді обмеження волі на строк 2 (два) роки. На підставі ст. 75 КК України

ОСОБУ_1 звільнено від призначеного покарання з випробуванням на строк 1 (один) рік. Цивільний позов прокурора в кримінальному провадженні – прокурора Шумського відділу Кременецької окружної прокуратури П. в інтересах держави в особі цивільного позивача: Шумської міської ради, де третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на стороні позивача: Шумське комунальне спеціалізоване лісгосподарське та мисливське підприємство «Волинь», до цивільного відповідача – ОСОБИ_1 про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, задоволено.

З ОСОБИ_1 стягнуто на користь держави в особі Шумської міської ради 175 164,98 грн (сто сімдесят п'ять тисяч сто шістдесят чотири грн 98 коп.) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням¹⁶.

Отже, аналіз судової практики у справах про відшкодування шкоди довікллю дає нам змогу зробити такі висновки. Прокурорами в рамках їх повноважень у кримінальному провадженні пред'являються цивільні позови, які розглядаються судами та здебільшого задовольняються.

Крім органів прокуратури, відповідно до статті 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», право на подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище має кожний громадянин України¹⁷.

Згідно зі статтею 10 Закону, екологічні права громадян забезпечуються, зокрема, участю громадських організацій і громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища, компенсацією

¹⁶ Вирок від 30 липня 2021 року у справі № 609/715/21 Шумського районного суду Тернопільської області. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/98695672>.

¹⁷ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*, 1991, № 41, ст. 546.

в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, невідворотністю відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» право на подання таких позовів гарантовано також органам Державної екологічної інспекції України. Крім того, стаття 22 цього Закону гарантує громадським організаціям право подавати до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, у тому числі здоров'ю громадян і майну громадських організацій¹⁸.

Потрібно також вказати на те, що сьогодні в нашій державі з'явилися більш гнучкі інструменти, які здатні швидше вирішити проблематику, пов'язану з кримінальним процесуальним відшкодуванням шкоди, яка заподіяна кримінальними правопорушеннями у сфері довіклля. Ідеться про використання нових медіаційних процедур для потреб відновлення майнових прав, які були порушені внаслідок вчинення злочинного діяння.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши чинне законодавство України, можемо зробити висновок, що наразі прокурори мають право на пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні проти довіклля. Крім прокурорів, таким правом наділено також громадські організації, органи місцевого самоврядування, Державну екологічну інспекцію України та її територіальні органи. До того ж подати такий позов може кожен громадянин України.

Проте такі позови, як свідчить судова практика, подаються переважно прокурорами. Крім того, наразі можемо констатувати

¹⁸ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*, 1991, № 41, ст. 546.

недієвість інституту юридичної відповідальності у сфері охорони довкілля, оскільки шкода, заподіяна довкіллю, на практиці фактично не відшкодовується. Кошти, стягнені за заподіяння довкіллю шкоди, спрямовують на найрізноманітніші заходи, але не на природоохоронні.

На нашу думку, потрібно всі кошти, стягнені з осіб, яких визнано винними в заподіянні

довкіллю шкоди, спрямовувати саме на усунення заподіяної шкоди та максимальне відновлення стану довкілля, який існував до здійсненого негативного впливу. Для прикладу, якщо шкода була заподіяна внаслідок пошкодження рослин або дерев, стягнуті штрафні санкції повинні спрямовуватися саме на відновлення рослин і дерев, їх посадку, якщо змога, саме на місці вчинення цього порушення.

The improving certain issues of the implementation of subjective procedural rights and legal obligations by assistant judge, as a participant judicial process in administrative proceedings

Kazakevych Andrii

*Postgraduate Student at the Department of Public and Private Law
University of Customs and Finance, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0087-195X*

The main purpose of article is to establish theoretical, legal foundations and analyze administrative procedural legislation of Ukraine regarding as the improving certain issues of the implementation of subjective procedural rights and legal obligations by assistant judge, as a participant judicial process in administrative proceedings. The methodology of scientific research will be methods of scientific knowledge. They include the method of system analysis, the dialectical method of scientific knowledge, the formal-dogmatic method, modeling methods, the method of analysis and the method of synthesis, the method of induction and the method of deduction, other methods.

The first section of article defines theoretical, legal foundations by improving certain issues of the implementation of subjective procedural rights and legal obligations by assistant judge, as a participant judicial process in administrative proceedings. The second section of article is devoted to research of normative regulation and legal requirements of improving certain issues of the implementation of subjective procedural rights and legal obligations by assistant judge, as a participant judicial process in administrative proceedings.

In conclusions to article, attention is focused on fact, that a number of changes have been proposed that need to be introduced into the list of regulatory legal acts to improve certain issues of the implementation of subjective procedural rights and legal obligations by assistant judge, as a participant judicial process in administrative proceedings. The introduction of number changes to the provisions legislation of Ukraine will positively affect legal regulation of the activities of judge's assistants, as participants' judicial process in administrative proceedings.

Щодо вдосконалення окремих питань реалізації процесуальних прав та юридичних обов'язків помічником судді як учасником судового процесу в адміністративному судочинстві

Казакевич Андрій Олегович

*аспірант кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів, Україна
ORCID: 0000-0003-0087-195X*

Вступ. Обрана тема наукового дослідження, яка присвячена вдосконаленню окремих питань реалізації процесуальних прав та юридичних обов'язків помічником судді, як учасником судового процесу в адміністративному судочинстві, є надзвичайно актуальною та важливою темою правового аналізу в адміністративному процесуальному праві України. Наголошуємо на тому, що практичний аспект реалізації процесуальних прав та юридичних обов'язків помічником судді, як учасником судового процесу в адміністративному судочинстві, базується на сукупності положень адміністративно-процесуального законодавства, законодавчих норм, що окремо регулюють процесуальний статус даного учасника судового процесу, роль та порядок його участі в судовому процесі, правові підстави для залучення даного учасника судового процесу до розгляду та вирішення адміністративної справи. Відзначаємо той факт, що порядок набуття особою статусу помічника судді, як учасника судового процесу, є індивідуально визначеним та віршується виключно судом під час проведення судового засідання.

В рамках даного дослідження необхідно відзначити результати наукових робіт та дисертаційних досліджень, що присвячені:

1) Аналізу правових засад процесуального статусу помічника судді, як учасника судового процесу в адміністративному судочинстві. До їх числа доцільно віднести наукову роботу вченої Овсянникової О.О. та наукового діяча Стафійчука І.С. за тематикою дослідження «Проблемні аспекти правового статусу помічника судді»¹.

2) Дослідженню теоретичних, практичних та правових аспектів змісту процесуального статусу помічника судді, як учасника судового процесу в адміністративному судочинстві. До їх числа доцільно віднести

наукову роботу вченого Панчука В.А. за тематикою дисертаційного дослідження «Адміністративно-правовий статус помічника судді в Україні»².

3) Встановленню процесуальних гарантій помічника судді, як суб'єкта процесу в адміністративному судочинстві України. До їх числа доцільно віднести наукову роботу вченого Іванищука А.А. за тематикою наукового дослідження «Адміністративно-правовий статус помічника судді»³.

4) Вивченню інших наукових робіт та дисертаційних досліджень, що невід'ємно пов'язані із дослідженням тематики реалізації процесуальних прав та юридичних обов'язків помічником судді, як учасником судового процесу в адміністративному судочинстві. До їх числа доцільно віднести наукову роботу вченої Бичкової С.С. за тематикою наукового дослідження «Цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження»⁴.

Мета статті – є встановлення теоретико-правових основ та аналіз адміністративного процесуального законодавства України щодо вдосконалення окремих питань реалізації процесуальних прав та юридичних обов'язків помічником судді, як учасником судового процесу в адміністративному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-правові основи наукового дослідження. Юридична література класифікує

² Панчук В. А. Адміністративно-правовий статус помічника судді в Україні : дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : Київ, 2018. С. 22.

³ Іванищук А. А. Адміністративно-правовий статус помічника судді. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), М. В. Афанасьєва (заст. голов. ред.), Ю. П. Алєнін [та ін.] ; відп. за вип. М. В. Афанасьєва, МОН України, НУ ОЮА. – Одеса: Юрид. л-ра. 2014. Т. 15. С. 328–333.

⁴ Бичкова С. С. Цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: монографія. Київ : Атіка, 2011. 420 с.

¹ Овсянникова О. О., Стафійчук І. С. Проблемні аспекти правового статусу помічника судді. *Право і суспільство*. 2018. № 2. Ч. 2. С. 30.

категорію «інших учасників судового процесу» за двома групами та виокремлює осіб, що здійснюють організаційно-технічне забезпечення галузі процесуального права та осіб, які сприяють безпосередньому розгляду справи та її вирішенню по суті судовими органами. Так, до числа першої групи, за своїм функціональним призначенням, було віднесено помічника судді, секретаря судового засідання та судового розпорядника. Водночас, до переліку другої групи належать: свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач та спеціаліст⁵.

Разом із цим, категорію «інших учасників судового процесу» можливо класифікувати як учасників судового процесу, участь яких є обов'язковою під час розгляду та вирішенню справи по суті, так і учасники, що залучаються судом в разі необхідності. До числа обов'язкових учасників судового розгляду необхідно відносити секретаря судового засідання та судового розпорядника, з огляду на той факт, що останні працюють в судах та їх участь в судових провадженнях є виконанням службових (функціональних) обов'язків. В свою чергу, до числа факультативних учасників судового процесу необхідно відносити тих осіб, що залучаються судом до судового провадження залежно від фабули обставин конкретної справи та зібраних доказів в судовому порядку⁶.

Новелою редакції Кодексу адміністративного судочинства України, у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року,

⁵ Цивільний процес України : підруч. / За ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитоновой, Н.Ю. Голубевої. К. : Істина. 2011. С. 118.

⁶ Бичкова С. С. Цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: монографія. Київ : Атіка, 2011. 420 с.

стало віднесення помічника судді до складу категорії «інших учасників судового процесу»⁷.

Так, помічником судді є працівник патронатної служби в суді, який забезпечує виконання суддею повноважень щодо здійснення правосуддя, що визначено абзацом 5 пунктом 2 Положення про помічника судді, затвердженого рішенням Ради суддів України № 21 від 18.05.2018 року⁸.

За твердженням наукового діяча Іванищука А.А. в науковій роботі за тематикою дослідження «Адміністративно-правовий статус помічника судді», автором роботи дійдено висновків про те, що помічники судді належать до категорії апарату суду, постійно працюють із суддями та перебувають із ними у тісних та координаційних зв'язках⁹.

Водночас, на переконання вченого Панчука В.А. в науковій роботі за тематикою дисертаційного дослідження «Адміністративно-правовий статус помічника судді в Україні» було підтримано позицію наукового діяча Іванищука А.А. та доповнено її. Так, Панчуком В.А. відзначено, що помічники судді є юридичним продовженням суддівської діяльності та

⁷ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII : станом на 18.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення: 05.02.2025).

⁸ Положення про помічника судді, затверджене рішенням Ради суддів України від 18.05.2018 р. № 21 : станом на 06.10.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/vr021414-18> (дата звернення: 05.02.2025).

⁹ Іванищук А. А. Адміністративно-правовий статус помічника судді. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), М. В. Афанасьєва (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; відп. за вип. М. В. Афанасьєва, МОН України, НУ ОЮА. – Одеса: Юрид. л-ра. 2014. Т. 15. С. 328–333.

складають провідний юридичний компонент судової гілки влади України¹⁰.

Так, досліджуючи проблемні аспекти правового статусу помічника судді в розрізі Кодексу адміністративного судочинства України та попередньо сформованої судової практики, можливо дійти висновків, що помічники судді сприймаються, як окрема ланка судової системи, що була започаткована законодавцем з метою забезпечення належної організації та функціонування судів, зменшення часових витрат під час здійснення правосуддя. До аналогічних висновків було дійдено вченою Овсянніковою О.О. та науковим діячем Стафійчук І.С. в науковій роботі, що присвячена тематиці дослідження «Проблемні аспекти правового статусу помічника судді»¹¹.

За приписами частини 1 – частини 4 статті 157 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» передбачено, що кожний суддя має помічника (помічників), статус і умови діяльності якого (яких) визначаються цим Законом та Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України. Помічником судді може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту і вільно володіє державною мовою. Помічники суддів Верховного Суду повинні також мати стаж професійної діяльності у сфері права не менше трьох років. Судді самостійно здійснюють добір помічників. Помічник судді призначається на посаду та звільняється з посади керівником апарату відповідного суду за поданням судді. Помічники суддів з питань підготовки справ до розгляду підзвітні лише відповідному судді¹².

¹⁰ Панчук В. А. Адміністративно-правовий статус помічника судді в Україні : дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : Київ, 2018. С. 22.

¹¹ Овсяннікова О. О., Стафійчук І. С. Проблемні аспекти правового статусу помічника судді. *Право і суспільство*. 2018. № 2. Ч. 2. С. 30.

¹² Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII : станом на 01.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/conv#n1566> (дата звернення: 05.02.2025).

Адміністративно-процесуальний статус помічника судді регламентується статтею 62 Кодексу адміністративного судочинства України, за змістом частини 1, якої встановлено, що помічник судді забезпечує підготовку та організаційне забезпечення судового процесу. Так, у відповідності до положень, встановлених частиною 2 статті 62 Кодексу адміністративного судочинства України, передбачено, що помічник судді: 1) бере участь в оформленні судових справ, за дорученням судді, готує проекти запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, виконавчих документів; 2) здійснює оформлення копій судових рішень для направлення сторонам у справі та іншим учасникам справи відповідно до вимог процесуального законодавства, контролює своєчасність надсилання копій судових рішень; 3) виконує інші доручення судді, що стосуються організації розгляду судових справ. Крім того, помічник судді за дорученням судді (головуючого у судовій колегії) може за відсутності секретаря судового засідання здійснювати його повноваження, що визначено в частині 3 статті 62 Кодексу адміністративного судочинства України¹³.

При цьому, необхідно відзначити той факт, що помічнику судді, під час здійснення та виконання посадових обов'язків секретаря судового засідання, учасники справи можуть перед судом ініціювати процедуру відводу з правових підстав, передбачених для відводу секретаря судового засідання за статтею 38 Кодексу адміністративного судочинства України.

Законодавчі положення наукового дослідження. З метою обґрунтованого та об'єктивного проведення наукового дослідження тематики практичного аспекту реалізації процесуальних прав та юридичних обов'язків помічником судді, як учасником

¹³ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV : станом на 01.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.02.2025).

судового процесу в адміністративному судочинстві, нами пропонується ряд змін, які необхідно впровадити в перелік нормативно-правових актів щодо вдосконалення окремих питань правового регулювання діяльності помічників суддів, як учасників судового процесу в адміністративному судочинстві. Впровадження ряду змін в положення законодавства України зумовлено наступними обставинами:

1) Необхідністю удосконалення чітких та обґрунтованих законодавчих положень щодо визначення чисельності основних працівників суду, оскільки їх відсутність призводить до проблем із забезпеченням судових органів належною загальною кількістю працівників.

2) Відсутністю законодавчих положень з питань врегулювання правовідносин між кількістю помічників на одного суддю, а також відсутність правових приписів щодо принципів визначення цієї кількості.

3) Відсутністю належного правового врегулювання трудових правовідносин, що виникають та припиняються між судовим органом та помічниками суддів, які обіймають посаду на підставі створеної нової вакантної посади судді та, як наслідок, посади помічника такого судді.

Завданнями запропонованих змін щодо вдосконалення окремих питань реалізації процесуальних прав та юридичних обов'язків помічником судді, як учасником судового процесу в адміністративному судочинстві є:

1) Прийняття правового регулювання, що створить гарантії для органів судової влади в частині забезпечення об'єктивної та достатньої кількості основних працівників суду, за відсутності яких реалізація правосуддя є неможливою.

2) Прийняття правового регулювання, що дозволить усунути правові прогалини в діяльності помічників суддів.

3) Прийняття правового регулювання, що дозволить створити однакові, рівні умови відпусток помічників суддів з усіма іншими працівниками апарату суду.

Даними змінами пропонується викласти правові приписи статті 157 Закону України

«Про судоустрій та статус суддів» в оновленій редакції закону та включити наступні положення.

Пропонується частину 1 статті 157 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» доповнити абзацом 2 та викласти її наступним змістом:

«Загальна кількість помічників судді, що визначена в абзаці першому даної частини, підлягає збільшенню за вмотивованим рішенням Ради суддів України, в порядку передбаченому Положенням про помічника судді, затвердженого Радою суддів України».

Пропонується частину 4 статті 157 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» змінити та викласти в наступній редакції:

«Помічники суддів підзвітні виключно відповідному судді».

Пропонується статтю 157 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» доповнити частиною 5 та викласти її наступним змістом:

«Голова суду вносить подання про призначення особи на посаду помічника судді, в разі наявності вакантної посади судді, враховуючи загальну кількість суддів та існуючих вакантних посад в суді. Призначення осіб на вакантні посади помічників суддів здійснюється за відсутності вмотивованого рішення Ради суддів України про збільшення кількості помічників суддів».

Пропонується статтю 157 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» доповнити частиною 6 та викласти її наступним змістом:

«Кожному помічнику судді щорічно надається основна оплачувана відпустка тривалістю тридцять календарних днів. Установити, що помічнику судді за кожен календарний рік перебування на посаді помічника судді, в разі досягнення п'яти річного стажу державної служби, надається один календарний день додаткової щорічної оплачуваної відпустки, однак не більше п'ятнадцяти календарних днів за рік».

Висновки. В результаті проведеного наукового дослідження можливо дійти наступних висновків щодо практичного аспекту реалізації суб'єктивних процесуальних прав та юридичних обов'язків помічником судді, як

учасником судового процесу в адміністративному судочинстві, то нами було досліджено, що законодавцем в Кодексі адміністративного судочинства України:

1) Віднесено помічника судді до категорії «інші учасники судового процесу» з огляду на спеціальні характерні риси, що притаманні даному суб'єкту адміністративного процесу.

2) Встановлено, що помічник судді не бере безпосередньої участі в адміністративній справі, однак сприяє її розгляду та вирішенню по суті, реалізуючи мету правосуддя.

3) Визначено, що помічник судді володіє знаннями у галузі матеріального, процесуального права та професійними навичками, що в цілому є необхідними для своєчасного, всебічного, повного та об'єктивного судового розгляду та вирішення адміністративної справи.

4) Регламентовано, що помічник судді не має матеріально-правової та процесуальної зацікавленості за результатами судового розгляду адміністративної справи.

5) Передбачено, що помічник судді, під час розгляду та вирішення адміністративної справи, по суті не здійснює захист особистих прав та / або законних інтересів, а є учасником судового процесу, на якого покладено обов'язки дотримання та виконання завдань адміністративного судочинства.

Нами запропоновано ряд змін, які необхідно впровадити в перелік нормативно-правових актів щодо вдосконалення окремих питань реалізації процесуальних прав та юридичних обов'язків помічником судді, як учасником судового процесу в адміністративному судочинстві. Впровадження ряду змін в положення законодавства України позитивно вплине на правове регулювання діяльності помічників суддів, як учасників судового процесу в адміністративному судочинстві.

Запровадження наведених правових змін зумовлено необхідністю встановлення правового регулювання, що створить гарантії для органів судової влади в частині забезпечення об'єктивної та достатньої кількості основних працівників суду, за відсутності яких реалізація правосуддя є неможливою. Разом із цим, встановлення інноваційного правового регулювання дозволить усунути правові прогалини в діяльності помічників суддів, а також надасть змогу створити однакові, рівні умови відпусток помічників суддів з усіма іншими працівниками апарату суду.

Додатки. Порівняльна таблиця змін, що впроваджуються в нормативно-правові акти з метою вдосконалення окремих питань реалізації процесуальних прав та юридичних обов'язків помічником судді, як учасником судового процесу в адміністративному судочинстві.

Зміст положення (норми) чинного законодавства	Зміст положення (норми), що змінюються та доповнюються
Закон України «Про судоустрій і статус суддів»	
Стаття 157 Закону України	Стаття 157 Закону України
<p>1. Кожний суддя має помічника (помічників), статус і умови діяльності якого (яких) визначаються цим Законом та Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України.</p> <p>Норма відсутня.</p>	<p>1. Кожний суддя має помічника (помічників), статус і умови діяльності якого (яких) визначаються цим Законом та Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України.</p> <p>Загальна кількість помічників судді, що визначена в абзаці першому даної частини, підлягає збільшенню за вмотивованим рішенням Ради суддів України, в порядку передбаченому Положенням про помічника судді, затвердженого Радою суддів України.</p>
<p>4. Помічники суддів з питань підготовки справ до розгляду підзвітні лише відповідному судді.</p> <p>Норма відсутня.</p>	<p>4. Помічники суддів підзвітні виключно відповідному судді.</p>
<p>Норма відсутня.</p>	<p>5. Голова суду вносить подання про призначення особи на посаду помічника судді, в разі наявності вакантної посади судді, враховуючи загальну кількість суддів та існуючих вакантних посад в суді. Призначення осіб на вакантні посади помічників суддів здійснюється за відсутності вмотивованого рішення Ради суддів України про збільшення кількості помічників суддів.</p>
<p>Норма відсутня.</p>	<p>6. Кожному помічнику судді щорічно надається основна оплачувана відпустка тривалістю тридцять календарних днів. Установити, що помічнику судді за кожен календарний рік перебування на посаді помічника судді, в разі досягнення п'яти річного стажу державної служби, надається один календарний день додаткової щорічної оплачуваної відпустки, однак не більше п'ятнадцяти календарних днів за рік.</p>

Functional structure of technology for combating crime (general characteristics)

Komisarchuk Ruslan

PhD, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of State and

Legal Disciplines and Public Administration, Faculty No. 4

Donetsk State University of Internal Affairs, Ukraine

In the article, the technology of combating crime is defined as one that involves the use of the entire set of legal and forensic means, being a reflection or construction of their systemic interaction in the form of legal and forensic principles, rules, techniques, methods, methods used by subjects of law to obtain legally significant results. The means included in the concept of «legal and forensic means» which are understood as means in the commonly used sense – something by which an influence is exerted on something, an «object», an «instrument» for ensuring activity that is external in relation to this activity. Accordingly, by legal and forensic means we understand various objects and phenomena by which legal activity is carried out. The term «means», with the help of which the concept of «legal and forensic means» is formed, we also understand varieties of the technology of combating crime: 1) general organization of the fight; 2) prevention (prevention) of crime; 3) law enforcement activities.

The horizontal scheme of crime control technology constructed by our corresponds to the philosophical concept of a structure, the elements of which are subordinate and in a multivariate functional relationship. This relationship represents a relationship of such dependence, when the use of one element of the technology structure is impossible without involving its other elements, the change of one of its structural elements is mutually conditioned by the change of another. In our understanding, the structure of technology is a system of functionally related elements, which as a whole can successfully function, fulfill its role in the event that each of the elements that form it is optimal in a given period of time. At the normative, applied and doctrinal levels, there are no technologies elaborated in detail with the structural organization given in this article, and that meet the requirements of systematicity disclosed above.

In various procedural codes and substantive laws, only the general scheme, principles and tasks of legal activity are enshrined. Aspects of the actual technology of this activity, a kind of «technological knowledge», have not been worked out. At the same time, technological knowledge should be characterized by a number of specific features, the first of which is specificity, detail in its development, detail, and the second – the design of the provisions that make up its content, in the form of a set of recommendations for carrying out any activity.

Finally, such a set of recommendations, methods must be developed within the framework of crime control technology by the joint efforts of criminologists – theoretical scientists and practicing lawyers.

Функціональна структура технології боротьби зі злочинністю (загальна характеристика)

Комісарчук Руслан Васильович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

та публічного управління, факультет № 4

Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна

Вступ. Сучасні технології є невід'ємною частиною сучасного суспільства та охоплюють широкий спектр питань в правоохоронній сфері через: біотехнології, енергетичні технології, інформаційні технології, матеріальні технології, нанотехнології. Досліджувана нами проблема лежить на стику теорії права та держави, кримінального права, кримінального процесу, кримінології, криміналістики та інших юридичних наук, а також теорії та практики загальної та юридичної конфліктології, філософії, соціології, психології, теорії управління та ін. Йдеться про нову форму зв'язку правових та інших гуманітарних наук з юридичною практикою, щодо загальної організації боротьби; попередження (профілактики) злочинності; правоохоронної діяльності – технологію боротьби зі злочинністю¹.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку юридичної науки не створено належної моделі технології боротьби зі злочинністю, оскільки, не розкрито технологічну природу² криміналістики, як науки, та, таких її складових, як криміналістичної безпеки, ідеології, політики, стратегії та організації боротьби зі злочинністю, попередження (профілактики) злочинності та правоохоронної діяльності, їх місця в структурі технології. Враховуючи зазначене, дослідження технології боротьби зі злочинністю є одним із актуальних завдань криміналістики та всього правознавства в цілому.

Докладні дослідження технологічного процесу боротьби зі злочинністю дозволять

¹ Комісарчук Р.В. Теоретичні основи криміналістичної технології / Р.В. Комісарчук. // Митна справа (Митний комплект). – № 6 (78) ч. 2., кн. 2 листопад-грудень 2011. – С. 442–447.; Комісарчук Р.В. Криміналістика – технологія боротьби з преступністю (криміналістическая технология) «LegeasiViata». № 8. 2018. С. 47–51.

² Комісарчук Р.В. Технологічна парадигма криміналістики. Юридичний науковий електронний журнал «Порівняльно-аналітичне право». № 2. 2018. С. 335–337.

більш чітко та грамотно забезпечити дотримання прав та інтересів людей, законності та правопорядку у суспільстві, оптимізувати юридичну практику (правотворчу, правозастосовну, судову тощо), спрямовану на ефективне виявлення, розслідування та попередження злочинів, усунення можливості ухвалення незаконних правових рішень, що є особливо актуальним в наш час.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою та завданням дослідження є постановка питання можливого визначення функціональної структури технології боротьби зі злочинністю.

Виклад основного матеріалу. Основне завдання правоохоронних органів – боротьба зі злочинністю – складна системна протидія злочинності із застосуванням репресивних та нерепресивних засобів, що являє собою єдність трьох наступних підсистем: загальної організації боротьби зі злочинністю; попередження (профілактика) злочинності; правоохоронної діяльності³. Означене нам надає можливість структурувати предмет технології боротьби зі злочинністю за цими трьома вище вказаними базовими напрямками.

Функції, обумовлені вказаною вище предметністю технології боротьби зі злочинністю, дозволять визначити спрямованість і забезпечать конкретність вчення про технологію боротьби зі злочинністю. Вони обумовлюють основні види криміналістичної діяльності (наукову й практичну), забезпечать досягнення заздалегідь обумовлених мети і завдань. Адже, досліджувана технологія – утворення полі-структурне, що включає зокрема логіко-філософську, просторову, функціональну, генетичну, тимчасову, стохастичну й інші структури.

У цій статті вважаємо за доцільне найбільш докладно розглянути лише функціональну

³ Поняття і зміст боротьби зі злочинністю. Електронний ресурс – Режим доступу: <http://pravodom.com/kriminologija/8/188-ponyattya-i-zmist-borotbi-zi-zlochinnisty>

структуру⁴ технології за трьома вище вказаними базовими напрямками. Докладний аналіз інших структур технології виходить за рамки нашого дослідження і вимагає самостійного, більш детального їх вивчення.

1. Одним з напрямів технології є *організація боротьби зі злочинністю*, що можна визначити через комплекс заходів й стратегій, спрямованих на виявлення, розслідування та попередження злочинів, покарання винних осіб й забезпечення громадської безпеки в Україні⁵. Вказана криміналістична діяльність повинна здійснюватися на рівні державних органів України, правоохоронних та судових інститутів, а також за участю громадських та приватних структур. Основним структурним елементом, який визначає функціонал організації боротьби зі злочинністю, є законодавча база, адже, для ефективної боротьби зі злочинністю необхідно мати чітку правову основу, що визначає види злочинів (кримінальних правопорушень), відповідальність за них, а також процедури досудового розслідування. Законодавство включає Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закони щодо боротьби з організованою злочинністю, тероризмом, корупцією тощо.

⁴ Системно-структурний підхід / Колотуха О.В. // Спортивний туризм та активна рекреація: географія, систематизація, практика (словник-довідник). – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://geohub.org.ua/node/2438> (дата звернення: 28.02.2025)

⁵ Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю. Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 16.09.2020 № 1126-р // Урядовий кур'єр офіційне видання від 19.09.2020 – № 183 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020%D1%80?find=1&text=%D1%94+%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F+%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D1%8C%D0%B1%D0%B8+%D0%B7%D1%96+%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8E>

Організувати сам процес боротьби зі злочинністю уповноважені лише правоохоронні органи України. Серед них Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, прокуратура, суди, антикорупційні органи – спеціалізовані агентства для боротьби з корупцією серед державних службовців.

Наступним структурним елементом, що визначає функціонал організації боротьби зі злочинністю, є *профілактика злочинності (правопорушень)*, що включає заходи, спрямовані на запобігання вчинення злочинів. Це можуть бути програми по підвищенню правової свідомості громадян, робота з підлітками, профілактика алкоголізму, наркоманії, насильства в сім'ях. Така робота з «вразливими групами населення» сприяє зайнятості, поліпшенню умов життя, а також, надання психологічної допомоги. Обов'язковим, при цьому, має бути громадський контроль, або, залучення громадських організацій, волонтерських груп до співпраці з правоохоронними органами.

Складним структурним елементом, що визначає також функціонал організації боротьби зі злочинністю, є також *оперативно-розшукова діяльність*, як система заходів, що проводяться правоохоронними органами для виявлення, розслідування та попередження, припинення злочинних посягань, а також для збору доказів при розслідуванні конкретних злочинів. Вказана діяльність включає в себе використання різноманітних методів: від роботи з інформаторами (агентурне забезпечення оперативно-озшукової діяльності) до використання спеціальних технічних засобів (прослуховування, аудіо -, відеоспостереження тощо).

Далі, елементом організації боротьби зі злочинністю є процес розслідування кримінальних правопорушень – з метою встановлення винних осіб, за допомогою збору доказів й підготовки провадження до судових інстанцій. Важливою складовою є робота криміналістів (спеціалістів, експертів, консультантів), які використовують різноманітні технічні засоби для збору, аналізу

й оцінки доказів до, та під час кримінального провадження. Також проводяться експертиза, експертні дослідження (економічна, технічна, психіатрична, медична тощо) для точного встановлення обставин злочину.

Також, не можливо організувати боротьбу зі злочинністю без такого структурного елементу, як Міжнародне співробітництво. Співпраця між державами в боротьбі зі злочинністю є необхідною, оскільки багато кримінальних правопорушень (організована злочинність, тероризм, торгівля людьми, нарко-торгівля, контрабанда) носять транснаціональний характер. Міжнародні організації такі, як Інтерпол і Європол, забезпечують обмін інформацією, координацію спільних тактичних операцій та сприяють екстрадиції злочинців. Допомагає також в цьому й кримінальна юстиція через право на справедливий суд – важливий елемент у боротьбі зі злочинністю, адже, система кримінального правосуддя повинна забезпечити баланс між правами людини, ефективним притягненням до відповідальності та виконанням покарань.

Реабілітація правопорушників й заходи для їх соціальної адаптації після відбуття покарання також є частиною боротьби зі злочинністю. Після засудження важливою складовою боротьби зі злочинністю є система ресоціалізації, яка включає психологічну допомогу, профпідготовку та соціальну адаптацію для осіб, які відбули покарання. Це допомагає зменшити ризики рецидиву та повернення до злочинного способу життя, що є досить складним в сучасних умовах військового стану.

Отже, з проаналізованого бачимо, що організація боротьби зі злочинністю є складним й багатограним процесом, що включає комплексне використання законодавчих, правоохоронних, профілактичних й судових заходів, адже, потребує злагодженої роботи різних державних органів й інститутів, а також активного залучення громадськості для забезпечення безпеки та правопорядку в суспільстві, а особливо, під час війни.

2. *Попередження (профілактика) злочинності* – система заходів, спрямованих

на недопущення вчинення кримінальних правопорушень, зменшення їх кількості та тяжкості, а також її спрямування на зменшення соціальних й економічних причин, що сприяють злочинності. Попередження кримінальних правопорушень включає в себе різні стратегії, методи, підходи, що охоплюють різні рівні суспільства: від індивідуальної профілактики до національної програми й відповідної криміналістичної політики. На цій основі можна виділити такі основні види попередження кримінальних правопорушень: загальна профілактика кримінальних правопорушень; індивідуальна профілактика кримінальних правопорушень; кримінологічна профілактика злочинності (моніторинг); соціальна профілактика кримінальних правопорушень; спеціальна профілактика кримінальних правопорушень. В межах цих видів використовуються наступні методи та заходи профілактики злочинності: організаційні методи; освітні методи; правові методи; психологічні методи.

Таким чином, профілактика злочинності є важливою складовою технології боротьби зі злочинністю, яка потребує комплексного підходу, що включає індивідуальні, соціальні, загальні та кримінологічні заходи. Найефективніша профілактика злочинності полягає у створенні умов, що сприяють розвитку правопорядку та забезпеченню соціальної стабільності, що є неможливим на даний час, оскільки, в цьому процесі важливу роль відіграють як державні органи, так і громадські інститути, що сьогодні не сприяють зміцненню правової свідомості та соціальної відповідальності громадян України.

Правоохоронна діяльність – напрямок, де формується сукупність дій, заходів, що реалізуються державними органами, уповноваженими забезпечувати дотримання законності, правопорядку та захист прав й свобод громадян. Основне завдання правоохоронної діяльності полягає у виявленні, розслідуванні та попередженні кримінальних правопорушень, покаранні винних та забезпеченні прав, свобод людини і громадянина. У будь-якій правовій державі правоохоронна діяльність має

бути ключовим елементом системи правосуддя й базуватися на принципах законності, верховенства права, неупередженості, прав людини та гуманізму⁶. Вона здійснюється за допомогою різноманітних механізмів та органів, що виконують свої функції в межах кримінального, адміністративного та цивільного права тощо.

Правоохоронні органи, як один з основних компонентів правоохоронної діяльності – спеціалізовані державні органи, які виконують функції, пов'язані з охороною правопорядку, забезпеченням безпеки громадян та захистом прав і свобод. Вони мають право застосовувати заходи примусу, в тому числі використання сили, арешту, обшуку та інших заходів в межах чинного законодавства України (основні правоохоронні органи: поліція; прокуратура; Служба безпеки України; суди; інші органи та агентства (митні органи, антикорупційні органи, прикордонна служба, а також різноманітні спеціалізовані служби (наприклад, боротьба з наркотиками, кіберзлочинністю)).

Правоохоронна діяльність включає в себе кілька основних функцій: запобігання злочинності; забезпечення правопорядку та громадської безпеки; захист прав й свобод людини, громадянина; розслідування кримінальних правопорушень; кримінальне покарання та виконання покарань⁷.

Для виконання своїх функцій правоохоронні органи використовують різноманітні методи, через: оперативно-розшукову діяльність (збір інформації для запобігання злочинам й виявлення осіб, що порушують закон); превентивні заходи: профілактичні, спрямовані на попередження злочинності,

⁶ Філашкін В., Стоянов М., Мурзановська А., Балобанова Д. та Комісарчук Р. (2024). Теоретико-праксеологічні основи розслідування злочинів проти свободи, честі та гідності в Україні у воєнний час. *Amazonia Investiga*, 13 (82), 251–263. <https://doi.org/10.34069/AI/2024.82.10.20>

⁷ Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків : ХНУВС, 2015. – 352 с.

профілактику молодіжних правопорушень, робота з ризикованими групами); розслідування злочинів (виявлення та збір доказів, С(Р)Д, НС(Р)Д, відстеження та затримання правопорушників); судові процедури (правосуддя на основі справедливого, відкритого та неупередженого судочинства).

Правоохоронна діяльність, як і будь-яка діяльність, також має ґрунтуватися на національних законах й міжнародних угодах (Конституції, Кримінальний кодекс; Кримінальний процесуальний кодекс; Адміністративний кодекс; Міжнародні угоди – про співпрацю в боротьбі з транснаціональною злочинністю, тероризмом, корупцією, кіберзлочинністю тощо), тобто, мати свою законодавчу базу.

Ще одним елементом правоохоронної діяльності є етика, адже, правоохоронні органи повинні дотримуватися високих етичних стандартів, оскільки їх діяльність безпосередньо впливає на права Людини, громадян.

Основні принципи правоохоронної діяльності: 1) Законність: діяльність правоохоронців повинна відповідати законам. 2) Нейтральність: правоохоронці повинні діяти без упередженості, незалежно від раси, статі, віросповідання, політичних та релігійних переконань. 3) Прозорість: робота правоохоронних органів повинна бути відкритою й доступною для її контролю громадськістю.

Заключним елементом правоохоронної діяльності є *співпраця (взаємодія) з іншими державними органами та громадськістю та міжнародними структурами*: 1) Співпраця між державними органами (наприклад, поліцією, митними органами, судовими установами) для боротьби з кримінальними явищами. 2) Залучення громадськості: участь громадян з охорони порядку, через громадські формування, а також через систему скарг, звернень, коли громадяни можуть інформувати про злочини або порушення правопорядку.

Отже, правоохоронна діяльність має бути важливою складовою підтримки правопорядку й правосуддя в державі. Адже, включаючи цілу низку функцій, від профілактики

злочинності до покарання винних осіб, ця діяльність має бути побудована на принципах законності, прав людини та ефективного виконання своїх обов'язків. Для забезпечення безпеки громадян та правопорядку правоохоронні органи повинні діяти в межах закону, забезпечувати прозорість своєї діяльності та співпрацювати з іншими органами та громадськістю.

Означене дає можливість визначення функціональної структури⁸ технології боротьби зі злочинністю, де вихідним поняттям виступає поняття «функція». Функція – категорія абстрактна, що формується і реалізується лише за наявності приводу, стимулу. Поява приводу втілюється в діяльність лише після визначення її мети, обумовленої функцією. В іншому випадку діяльність, спрямована на дослідження функцій, буде носити безсистемний характер. Однак мета не може визначатися довільно. Вибір мети є одним з обов'язкових елементів будь-якої свідомої діяльності людини, яка в свою чергу неодмінно розпочинається з формування мети або завдань.

Формування функцій відбувається під впливом безлічі причин, чинників та умов. При цьому функції, обумовлені конкретними факторами, в різних варіаціях, пересікаючись одна з одною, виступають в новій якості.

Функції технології боротьби зі злочинністю – важливий, відносно самостійний напрям діяльності, що характеризується специфічним змістом, обумовленим поставленою метою або завданням. Функції вчення про технологію боротьби зі злочинністю, як криміналістичного наукового знання впливають зі змісту функцій науки криміналістики в цілому. Однак, так склалося історично, що проблема соціальних функцій криміналістики досі залишається практично не дослідженою. Відсутність самостійних досліджень у цьому напрямку й розрізненість позицій вчених породжують невизначеність і неоднозначність у виділенні

й з'ясуванні функцій криміналістичного наукового знання і, як наслідок, – функцій, структурних елементів технології боротьби зі злочинністю.

На наш погляд, *функціональна структура технології боротьби зі злочинністю включає комплекс таких взаємопов'язаних елементів, як загальна організація боротьби зі злочинністю, попередження (профілактика) злочинності та правоохоронна діяльність, які забезпечують системне вирішення завдань, спрямованих на виявлення, розслідування та попередження, припинення кримінальних правопорушень.*

Означена структура передбачає інтеграцію наукових, технічних, організаційних й правових аспектів, оскільки, у технології боротьби зі злочинністю, природно, виникає взаємодія з такими сферами природничих, технічних й гуманітарних знань, дані яких використовуються при дослідженні різних напрямків діяльності. Саме предмет дослідження визначає напрямки дослідження, тобто, функції. Системоутворююча наука, в даному випадку криміналістика, має загальний для всіх, охоплених нею напрямків предмет, а відносно самостійні її вчення – свої мікропредмети. Але, предмет технології боротьби зі злочинністю охоплює «свої» теоретичні та практичні аспекти дослідження, розробки й впровадження систем, методів, засобів й технологій, спрямованих на виявлення, розслідування та попередження, припинення злочинів та мінімізацію їх наслідків. Цей предмет вже об'єднує міждисциплінарний підхід, який використовує знання криміналістики, кримінології, кримінального права, кримінального процесу, інформатики, соціології, психології та інших наук. Враховуючи те, що окремі функції – це об'єктивне явище, що сприяє розвитку всіх складових елементів конкретної науки, є категоріями, які реалізують конкретність пізнання, тоді, вони й визначають основні види діяльності і повинні забезпечувати досягнення заздалегідь обумовлених мети й завдань. Завдання можуть виконуватися з різних позицій, в тому числі і світоглядних, що обумовлено ідеологічними установками дослідника. Відповідно ідеологічні установки, якими ми керуємось, визначають вибір завдань,

⁸ Козюбра М. І. Практична філософія права. Монографія. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2024. 496 с. ISBN 978-617-8262-55-6

об'єктів дослідження, а також необхідний обсяг, методи й засоби пізнання в рамках нового вчення про технологію боротьби зі злочинністю.

Отже, можна вести мову про можливість розробки загальних й окремих функцій вчення про технологію боротьби зі злочинністю. Загальні функції – це основні, найбільш важливі напрямки технології боротьби зі злочинністю. Основною загальною функцією технології боротьби зі злочинністю є вироблення й систематизація об'єктивних знань про загальну організацію боротьби, попередження (профілактику) злочинності та правоохоронну діяльність і їх впровадження в практичну діяльність.

Окремі функції технології боротьби зі злочинністю є напрямками загальної організації боротьби зі злочинністю, попередження (профілактики) злочинності та правоохоронної діяльності відповідних суб'єктів, які виконують поставлені завдання в конкретній ситуації виявлення, розслідування або запобігання злочинам. Означене вимагає формування окремого вчення про технологію боротьби зі злочинністю для якого необхідна інтеграція наукових знань й підходів не тільки юридичних, а й гуманітарних, суспільних, природних й технічних наук. Цей концептуальний методологічний посил лежить в основі проведеного аналізу функцій технології боротьби зі злочинністю. Особливості функціонального змісту теоретичного знання дозволяють обґрунтувати необхідність виділення у майбутньому вченні про технологію боротьби зі злочинністю сукупності значущих функцій.

У їх числі можна виділити: *світоглядну; інформаційну; пояснювальну; прогностичну; синтезуючу; евристичну; адаптаційну; конструктивну; прикладну (практичну)*. Процес реалізації функцій вчення про технологію боротьби зі злочинністю відбувається за рахунок визначення мети в різних напрямках, які обумовлюються покладеними завданнями. У зв'язку з цим мета вчення про технологію боротьби зі злочинністю обумовлює його завдання, які відображають конкретизацію мети. У завданнях концентрується й переломлюється вплив суб'єктивних і об'єктивних факторів на розвиток функцій даного вчення.

Висновки. Таким чином, функції являють собою категорії, що забезпечують конкретність пізнання технології боротьби зі злочинністю, як криміналістичного вчення і, як складову його практичної реалізації. Вони також визначають основні види діяльності (форми криміналістичних технологій: загальну організацію боротьби, попередження (профілактику) злочинності та правоохоронну діяльність) й забезпечують досягнення заздалегідь обумовлених мети й завдань через основні компоненти функціональної структури: інформаційно-аналітичний; криміналістичний; оперативно-розшуковий; організаційно-управлінський; превентивний; правовий; технологічний. Вказані компоненти взаємодіють у єдиній системі – технології, забезпечуючи послідовність, ефективність боротьби зі злочинністю.

Deportation and extradition: legal aspects of interstate cooperation

Petryuk Denys

*Master of Laws in Banking, Corporate, and Finance Law
Fordham University School of Law, New York, United States*

Deportation and extradition play a crucial role in the regulation of international migration and legal cooperation between states. Deportation is an administrative procedure that allows a state to remove foreign nationals who violate immigration laws or pose a threat to national security. In contrast, extradition is a formal judicial process governed by bilateral and multilateral treaties, enabling the transfer of individuals suspected or convicted of criminal offenses from one jurisdiction to another. While both mechanisms serve distinct purposes, they frequently intersect in international law and practice.

The regulation of deportation and extradition requires a balance between national sovereignty, international obligations, and fundamental human rights. Deportation is often criticized for being used as a tool of political suppression, bypassing the procedural safeguards established under extradition treaties. On the other hand, extradition raises concerns regarding the principle of non-refoulement, the prohibition of torture, and the right to a fair trial. States must ensure that these measures are implemented in compliance with international human rights standards to prevent the unlawful persecution and forced return of individuals to countries where they may face inhumane treatment or political retaliation.

This article provides an in-depth analysis of the legal frameworks governing deportation and extradition, emphasizing their procedural distinctions, grounds for application, and international legal standards. Special attention is given to contemporary challenges, including political misuse, legal loopholes, and the role of international organizations in overseeing the legitimacy of these mechanisms. By examining relevant case law, international treaties, and national practices, this study highlights the importance of legal accountability and judicial oversight in the implementation of deportation and extradition policies. The findings underscore the necessity of reinforcing legal safeguards and promoting international cooperation to ensure that deportation and extradition are conducted in a fair, transparent, and rights-based manner. Deportation and extradition are fundamental mechanisms of interstate cooperation in the forced removal of individuals. Deportation is an administrative measure applied in cases of immigration law violations or threats to national security, whereas extradition is a legal process governed by international treaties to transfer individuals suspected or convicted of criminal offenses. Ensuring compliance with human rights standards is crucial in these procedures, as their misuse may lead to violations of international legal norms.

Депортація та екстрадиція: правові аспекти міждержавного співробітництва

Петрюк Денис Андріянович

*магістр права в галузі банківського, корпоративного та фінансового права
Юридичний факультет Фордгемського університету, Нью-Йорк, США*

Вступ. Депортація та екстрадиція є двома ключовими механізмами міждержавного співробітництва у сфері примусового видворення осіб. Депортація, як адміністративний захід, застосовується у випадках порушення міграційного законодавства або загрози національній безпеці. Екстрадиція ж є процедурою міжнародного правового співробітництва, яка здійснюється на основі міжнародних угод для передачі осіб, що підозрюються або засуджені за кримінальні правопорушення. Важливим є забезпечення дотримання прав людини в процесах видворення, оскільки зловживання цими механізмами може призвести до порушень міжнародних стандартів.

Метою статті є аналіз правових аспектів депортації та екстрадиції у контексті міжнародного співробітництва, визначення їхніх відмінностей, підстав застосування та проблем, пов'язаних із дотриманням прав людини. Особлива увага приділяється міжнародним угодам, судовій практиці та викликам, що виникають у зв'язку з політичним використанням цих механізмів.

Виклад основного матеріалу. Депортація та екстрадиція – це два механізми примусового видворення, які мають суттєві відмінності. Депортація є адміністративним заходом і застосовується до іноземців у разі порушення ними міграційних правил або загрози національній безпеці. Вона здійснюється виключно на підставі національного законодавства і не потребує міжнародного погодження. Екстрадиція ж є кримінально-правовим процесом, який відбувається між державами для передачі особи, що підозрюється або засуджена за злочин, і регулюється міжнародними угодами.

Хоча ці процедури мають різне призначення, на практиці вони часто взаємопов'язані. Деякі країни використовують депортацію як спосіб уникнути складних екстрадиційних процедур, що може призвести до порушення прав людини. Тому важливо, щоб кожна з цих процедур здійснювалася відповідно до міжнародних стандартів і гарантувала захист основних прав осіб, яких вони стосуються.

Депортація є одним із ключових механізмів державного контролю за іноземцями, що передбачає примусове видворення осіб, які порушили міграційне законодавство або становлять загрозу національній безпеці. Вона відрізняється від екстрадиції тим, що не є процедурою кримінального переслідування, а застосовується на адміністративному рівні з метою підтримання правопорядку та дотримання суверенного права держави регулювати в'їзд і перебування іноземців на своїй території¹.

Депортація може здійснюватися на підставі порушення візового режиму, нелегального перетину кордону, участі у злочинній діяльності або загрози громадській безпеці.

Відповідно до статті 3 Європейської конвенції з прав людини, депортація не може застосовуватися до осіб, якщо існує ризик жорстокого поводження або смерті після повернення².

На практиці питання депортації нерідко викликає дискусії, оскільки держави використовують цей механізм не лише для міграційного контролю, а й як спосіб політичного тиску або усунення небажаних осіб.

У справі *Ünerv. Netherlands (2006)* ЄСПЛ зазначив, що депортація осіб, які довгий час проживали в певній державі та мають родину, повинна оцінюватися з урахуванням принципу пропорційності та інтересів як держави, так і самої особи³.

¹ Virkkala M. Illegitimate Deportation?: The Compatibility of Crime-Based Deportation with the Principle of ne bis in idem. 2024. URL: <https://www.doria.fi/handle/10024/190571>

² Council of Europe. European Convention on Human Rights. 1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

³ European Court of Human Rights. *Üner v. Netherlands*, Application No. 46410/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-119911&filename=-CASE%20OF%20C3%9CNER%20v.%20THE%20NETHERLANDS%20-%20%5BRussian%20Translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20COE%2FECCHR.pdf&logEvent=False>

Депортація є складним правовим інструментом, що поєднує державні інтереси та міжнародні зобов'язання у сфері прав людини. Вона повинна здійснюватися відповідно до міжнародних стандартів і враховувати потенційні ризики для депортованих осіб, особливо в контексті політичних переслідувань, воєнних конфліктів та інших загроз їхньому життю та безпеці.

Екстрадиція – це важливий інструмент міжнародного правового співробітництва, який дозволяє одній державі передавати іншій особу, обвинувачену або засуджену за кримінальне правопорушення. Її головна мета – забезпечити притягнення до відповідальності осіб, які намагаються уникнути покарання, або гарантувати виконання вже ухваленого судового рішення.

На відміну від депортації, яка має адміністративний характер і не передбачає передачу особи для кримінального переслідування, екстрадиція здійснюється лише у випадку наявності обґрунтованого запиту від іншої держави. Вона регулюється міжнародними договорами, зокрема Європейською конвенцією про екстрадицію 1957 року та багатосторонніми та двосторонніми угодами між державами⁴.

Фундаментальним принципом екстрадиції є принцип подвійної кримінальності, який вимагає, щоб діяння, за яке особу розшукують, визнавалося злочином в обох юрисдикціях – як у державі, що запитує, так і в державі, що видає.

Екстрадиція не є абсолютним зобов'язанням держави. У міжнародному праві існують ситуації, коли запит на видачу може бути відхилено. Найпоширенішими підставами для відмови є: політичний характер злочину, загроза порушення прав людини, наявність статусу біженця, наявність громадянства – у деяких країнах існує заборона на екстрадицію власних громадян, оскільки вважається, що вони повинні бути притягнуті до відповідальності у своїй державі. На

практиці екстрадиція часто стає політичним питанням, оскільки вона може використовуватися не лише для кримінального переслідування, але й як інструмент політичного тиску.

Крім того, сучасні тенденції екстрадиції свідчать про посилення ролі міжнародних організацій, зокрема Інтерполу, у процесах розшуку та затримання осіб, які підлягають видачі. Однак механізм «червоної картки» Інтерполу часто критикується за можливість його зловживання авторитарними режимами для політичних переслідувань⁵.

В Україні депортація регулюється Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», який визначає порядок та підстави примусового видворення з країни⁶. Відповідно до цього закону, підставами для депортації можуть бути незаконний в'їзд, перевищення строку перебування, відсутність законних підстав для проживання або вчинення адміністративних чи кримінальних правопорушень.

Порядок екстрадиції в Україні регулюється розділом IX Кримінального процесуального кодексу України, який містить докладний механізм розгляду запитів про видачу осіб⁷. Крім того, Україна є учасницею Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року, яка встановлює загальні принципи та підстави для відмови у видачі⁸.

Депортація здійснюється лише щодо іноземців та осіб без громадянства, які порушили міграційне законодавство. Натомість

⁵ Handayani E.P. Challenging Corruption: Impact on State Finances, Economy, and the Ratification of UNCAC. 2024. URL: <https://ejournal.ung.ac.id/index.php/eslaw/article/viewFile/16576/9738>

⁶ Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011 р. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>

⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

⁸ Convention on Extradition, 1957. URL: <https://rm.coe.int/1680064586>

⁴ Council of Europe. European Convention on Extradition. 1957. URL: <https://rm.coe.int/1680064587>

екстрадиція може застосовуватися як до іноземців, так і до громадян тієї держави, яка отримує запит (якщо це передбачено національним законодавством або міжнародними договорами). Наприклад, Україна не видає своїх громадян іншим країнам, що закріплено в Конституції України⁹.

Процедурні аспекти також суттєво відрізняються. Депортація може бути здійснена адміністративними органами, такими як Державна міграційна служба України, без необхідності судового розгляду в більшості випадків¹⁰. Екстрадиція ж вимагає участі суду та розгляду відповідного запиту на міждержавному рівні, що може займати значно більше часу.

Таким чином, хоча депортація та екстрадиція мають спільну рису – примусове видворення особи з території держави – вони відрізняються за юридичним підґрунтям, підставами застосування, процедурними особливостями та захистом прав осіб, яких вони стосуються. У сучасних умовах, коли міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю набуває дедалі більшого значення, ефективне регулювання цих механізмів є критично важливим для забезпечення справедливості та дотримання прав людини.

Екстрадиція є міждержавною процедурою, що базується на двосторонніх або багатосторонніх міжнародних договорах, тоді як депортація здійснюється на підставі внутрішнього законодавства держави. Україна у своїй практиці застосовує екстрадицію відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, який передбачає, що видача осіб можлива лише за умови дотримання принципу подвійної кримінальності – тобто діяння, за яке особу переслідують, повинно

бути визнане злочином як у країні, що запитує, так і в Україні¹¹.

На практиці механізми депортації та екстрадиції часто взаємопов'язані, адже деякі держави використовують депортацію як альтернативний спосіб видачі осіб, коли процедура екстрадиції є надто складною або юридично неможливою. Наприклад, у випадках, коли держава не має договору про екстрадицію з іншою країною, вона може вдатися до адміністративного видворення особи без застосування екстрадиційних процедур. Однак така практика є доволі суперечливою, оскільки може порушувати права особи на справедливий судовий розгляд та юридичний захист.

Двосторонні угоди відіграють ключову роль у сфері екстрадиції, оскільки визначають конкретні механізми взаємодії між державами у видачі осіб, які вчинили злочини або уникають кримінального переслідування. Такі угоди мають перевагу перед загальними міжнародними конвенціями, оскільки враховують особливості правових систем конкретних держав і забезпечують деталізований порядок проведення екстрадиційних процедур.

Україна уклала низку двосторонніх договорів з іншими державами щодо екстрадиції, зокрема з США, Канадою, Великою Британією та державами-членами СНД. Наприклад, Договір між Україною та США про взаємну правову допомогу у кримінальних справах визначає порядок надання допомоги у розслідуванні, кримінальному переслідуванні та екстрадиції осіб, які підозрюються у скоєнні злочинів¹².

На практиці міждержавне співробітництво у сфері екстрадиції нерідко ускладнюється політичними та правовими факторами.

⁹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

¹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку примусового видворення іноземців» від 16.12.2015 р. № 1057. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2015-п>

¹¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

¹² Treaty Between the Government of Ukraine and the Government of the United States of America on Mutual Legal Assistance in Criminal Matters, 1998. URL: <https://www.congress.gov/treaty-document/106th-congress/16/document-text>

Деякі країни відмовляються видавати своїх громадян, посилаючись на конституційні заборони (наприклад, Франція, Німеччина, Україна). Інші держави висувають політичні мотиви для відмови у видачі осіб, наприклад, у справах політичних активістів чи журналістів, які можуть піддаватися переслідуванню¹³.

Міжнародні двосторонні угоди забезпечують більш гнучкі механізми екстрадиції та правової допомоги, ніж універсальні міжнародні конвенції. Проте судова практика продовжує відігравати вирішальну роль у визначенні стандартів захисту прав осіб, яких запитують для видачі. Відповідність процедур міжнародним правозахисним стандартам залишається ключовим викликом для правозастосовних органів, що працюють у сфері екстрадиції та міжнародної правової допомоги.

Екстрадиція є не лише юридичним інструментом міжнародного співробітництва у сфері кримінального переслідування, але й часто використовується як засіб політичного впливу та дипломатичного тиску. Одним із ключових аспектів є так званий «політичний виняток» у процедурі екстрадиції, коли особу не можна видавати іншій державі, якщо вона підозрюється у вчиненні злочину політичного характеру. Це правило закріплене у міжнародних договорах, таких як Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року, яка передбачає можливість держави відмовити у видачі, якщо злочин є політичним¹⁴.

Політичний фактор проявляється у випадках, коли держави відмовляються видавати власних громадян, побоюючись несправедливого судового розгляду або застосування надмірного покарання. Це характерно для таких країн, як Франція чи Німеччина, які часто

¹³Saleem S., Ashfaq M., Akram S. Extradition Treaties and International Law: Balancing Sovereignty and Justice. URL: https://www.academia.edu/download/117645234/Extradition_Treaties_and_International_Law_Balancing_Sovereignty_and_Justice.pdf

¹⁴Council of Europe. European Convention on Extradition, 1957. URL: <https://rm.coe.int/1680064586>

посилаються на міжнародні стандарти прав людини для виправдання відмови у видачі¹⁵.

Політичний аспект екстрадиції та депортації залишається складним питанням у міжнародному праві. Використання депортації як альтернативи екстрадиції може призводити до порушення прав людини, особливо якщо особа не має можливості оскаржити своє видворення. Судова практика підтверджує необхідність дотримання правових стандартів у кожному конкретному випадку, щоб уникнути політично мотивованих зловживань цими механізмами.

Відмова у видачі особи в рамках екстрадиційної процедури є одним із найважливіших аспектів міжнародного права, що покликаний забезпечити дотримання основних прав людини. Держави можуть відмовити у видачі на підставі кількох ключових принципів, зокрема заборони екстрадиції власних громадян, політичного характеру переслідування, ризику застосування тортур або смертної кари, а також недотримання принципу подвійної кримінальності.

Одним із найвідоміших міжнародних правових документів, що регулює відмову у видачі, є Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року. Вона передбачає, що держава має право відмовити у видачі, якщо вважає, що запитуване правопорушення є політичним або що екстрадиція суперечитиме її фундаментальним правовим принципам¹⁶.

Проблема екстрадиції також пов'язана з процесами цифровізації міжнародного правового співробітництва. Розвиток цифрових технологій та глобалізація злочинності призводять до необхідності реформування міжнародних процедур обміну інформацією між правоохоронними органами. Одним із найважливіших механізмів у цьому контексті

¹⁵Boz B. From the Past to the Future of Extradition: The Rise of a New Obligation as Reverse Extradition. 2022. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2340092>

¹⁶Council of Europe. European Convention on Extradition, 1957. URL: <https://rm.coe.int/1680064586>

є діяльність Інтерполу, який використовує систему «червоних повідомлень» для сповіщення держав про осіб, які підлягають міжнародному розшуку¹⁷.

Однак цифровізація має не лише позитивні аспекти, але й створює нові виклики. Наприклад, існує загроза використання цифрових систем для політичного переслідування опонентів. Деякі авторитарні режими зловживають системою Інтерполу, подаючи запити на арешт своїх критиків під виглядом кримінального переслідування¹⁸.

Ще одним важливим викликом є питання обміну цифровими доказами у процесах екстрадиції. Зокрема, використання електронних доказів для кримінального переслідування вимагає дотримання нових правових стандартів та механізмів перевірки автентичності даних¹⁹.

Відмова у видачі залишається важливим інструментом захисту прав людини, а цифровізація міжнародного правового співробітництва суттєво змінює механізми обміну інформацією та міжнародного розшуку осіб. У сучасних умовах необхідне впровадження нових правових стандартів, які б забезпечували баланс між ефективністю правоохоронної діяльності та дотриманням фундаментальних прав людини.

Висновки. Депортація та екстрадиція – це не просто правові механізми, а інструменти, які безпосередньо впливають на долі людей та міжнародні відносини. Незважаючи на те, що обидві процедури передбачають примусове

видворення особи з території держави, їхня сутність, мета і правові наслідки суттєво різняться. Депортація є засобом контролю за міграційними процесами, тоді як екстрадиція слугує механізмом кримінального переслідування. Але на практиці ці поняття часто змішуються, що може призводити до серйозних правових і гуманітарних проблем.

Останні десятиліття показали, що екстрадиція дедалі частіше стає предметом політичних маніпуляцій, а депортація інколи використовується як спосіб обійти міжнародні правові процедури. У цьому контексті важливо, щоб держави не лише дотримувалися букви закону, а й керувалися принципами справедливості та прав людини. Міжнародна співпраця у сфері екстрадиції та депортації має ґрунтуватися не лише на кримінально-правових аспектах, а й на врахуванні гуманітарних чинників, адже неправомірне видворення може означати загрозу життю та свободі людини.

Для України, яка прагне до правової інтеграції з європейським простором, залишається важливим завданням удосконалення національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Потрібно забезпечити прозорість процедур, реальні механізми захисту від зловживань і належний судовий контроль за ухваленням рішень щодо видворення осіб. У світі, де права людини є вищою цінністю, жоден правовий механізм не повинен перетворюватися на інструмент політичного переслідування чи свавілля.

¹⁷Mitsilegas V. Criminal Justice, Fundamental Rights and the Rule of Law in the Digital Age, 2021. URL: <https://cdn.ceps.eu/wp-content/uploads/2021/05/Criminal-Justice-Fundamental-Rights-and-the-Rule-of-law-in-the-Digital-Age.pdf>

¹⁸De Busser E. The Digital Unfitness of Mutual Legal Assistance, 2018. URL: https://brill.com/view/journals/shrs/28/1-4/article-p161_161.xml

¹⁹Mann M., Warren I., Kennedy S. The Legal Geographies of Transnational Cyber-Prosecutions: Extradition, Human Rights and Forum Shifting, 2018. URL: https://eprints.qut.edu.au/223571/1/The%2BLegal%2BGeographies%2Bof%2BTransnational%2BCyber_Revisions_FINAL_CLEAN_TITLE_PAGE.pdf

Peculiarities of concluding and terminating the marriage of the Jews of Galicia during the period of the Habsburg Monarchy at the end of the 18th – at the beginning of the 19th centuries

Savuliak Roman

Candidate of Juridical Sciences,

Doctoral Candidate at the Department of History of the State, Law and Political and Law Teachings, of the Faculty of Law,

Ivan Franko National University of Lviv,

Judge of the Court of Appeal of Lviv region

The article emphasizes that Jews made up about 5 % of the population of the Habsburg Monarchy, and about 2/3 of Austrian Jews lived in the Galician crown region, which was during 1772–1918 a separate province of the multinational Habsburg Monarchy, called the Kingdom of Galicia and Lodomeria. Therefore, the author considered the Austrian marriage legislation of the last quarter of the 18th – beginning of the 19th century, which introduced a number of marriage restrictions for Jews, on the contrary to the marriage postulates of their Jewish law. Namely, the article highlights the main provisions of the following legal acts: the imperial patents of Maria-Theresa of March 8 and June 28, 1773; Marriage patent (Ehepatent) of January 16, 1783; the decisions of Joseph II of April 4 and 5, 1785; the edict of Joseph II of May 27, 1785; Promulgation patent of May 3, 1786.

Therefore, the author analyzed the norms of the General Civil Code of the Austrian Empire of 1811, which regulated the specifics of Jewish marriages, taking into account the peculiarities of Jewish law, namely regarding: obstacles to marriage, dissolution of marriage, separation from the table and bed, and also the procedure for concluding marriage (announcement of marriage and wedding ceremony). Moreover, by conducting a comparative analysis of individual provisions of the General Civil Code and Jewish marriage law, as well as the relevant norms of the Family Code of Ukraine, the author identified some common and, on the contrary, distinctive aspects, and traced a certain legal continuity of the principles of marriage conclusion and dissolution. In addition, the author expressed some comments on the conceptual approaches of the modern Ukrainian legislator regarding obstacles to marriage, divorce, and separation from the table and the bed.

Особливості укладення і припинення шлюбу євреїв Галичини у період Габсбурзької монархії наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Савуляк Роман Васильович

кандидат юридичних наук,

докторант кафедри історії держави,

права та політико-правових учень юридичного факультету

Львівського національного університету імені Івана Франка, Україна

суддя Львівського апеляційного суду

Вступ. Упродовж 1772–1918 рр. окремим адміністративним коронним краєм багатонаціональної Габсбурзької монархії було Королівство Галиції і Лодомерії (його в історичній науці називають Галицький коронний

край), до складу якого увійшли Східна Галичина (це західноукраїнські етнічні землі, а саме: сучасна Галичина, а також з 1786 р. до 1849 р. Буковина як окремий округ, яка опісля була виділена в окремий коронний

край монархії під назвою Герцогство Буковина) та Західна Галичина (це польські етнічні землі). Євреї становили близько 5% населення Габсбурзької монархії¹, а Галицький коронний край у ХІХ ст. був одним з найбільших у світі місць скупчення єврейського населення², що, безперечно, потребувало врахування державою у його шлюбних відносинах особливостей іудейського права. Відтак, австрійське шлюбне законодавство останньої чверті ХVІІІ – поч. ХІХ ст. приділило окрему увагу регламентуванню особливостей укладення і припинення шлюбу євреїв.

Варто зауважити, що доволі часто наукові пошуки дослідників історії австрійського права спрямовані саме на конфесійні аспекти у шлюбному праві Габсбурзької монархії, а насамперед вони зосереджені на проблемі правового врегулювання шлюбів євреїв. Зокрема, слід виділити праці австрійських науковиць Кетрін Гьоссвайнер³ і Магдалени Люсі⁴, американської професорки юдаїки Університету Меріленду (США) Рейчел

Манекін⁵, а також почесної професорки релігії у Коледжі Сміта (м. Нортгемптон у штаті Массачусетс, США) Лоїс Дубін⁶.

Натомість, в українській історико-правовій науці відсутні дослідження означеної проблематики, попри перебування західноукраїнських земель у складі Габсбурзької монархії упродовж майже 150 р. Більше того, слід наголосити, що в Галицькому коронному краї проживало близько 2/3 (66,2% у 1900 р.) австрійських євреїв⁷; а у самому краї густота і чисельність єврейського населення зростала з заходу на схід, відтак у східних (українських) повітах проживало 75% від усіх австрійських євреїв (у 1900 р.)⁸; притому у Західній Галичині євреї становили 7,5%, а у Східній – 12,3% від усього населення краю⁹. Так як ¾ усього єврейського населення краю було зосереджено

¹ Ingrao Ch. Dissolution of the Habsburg Monarchy: causes and consequences (Розпад Австро-Угорщини: причини і наслідки): відкрита лекція, прочитана у Центрі міської історії Центрально-Східної Європи (м. Львів, 8 червня 2015 р.) / підгот.: Х. Дубницька і А. Квятковський. URL: <https://zbruc.eu/node/40434>.

² Грицак Я. Між семітизмом й антисемітизмом: Іван Франко та єврейське питання. *Парадигма*. 2008. Вип. 3. С. 50–91. С. 52. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0000165324>.

³ Gössweiner K. Die konfessionellen Aspekte des Josephinischen Eherechts: Diplomarbeit / Zur Erlangung des akademischen Grades einer Magistra der Rechtswissenschaften an der Karl-Franzens-Universität Graz; eingereicht bei Ao.Univ.-Prof. Dr.iur. Helmut Gebhardt am Institut für Österreichische Rechtsgeschichte und Europäische Rechtsentwicklung. Graz, 2014. URL: <https://unipub.uni-graz.at/obvugr/hs/content/titleinfo/243200/full.pdf>.

⁴ Lucy M. Verwandtenehen im österreichischen Judentum. Wien, 1782 bis 1848. Ein Quellenstudium: Diplomarbeit / Zur Erlangung des akademischen Grades einer Magistra der Philosophie. Wien, 2011. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/11596308.pdf>.

⁵ Manekin R. The Laws of Moses and the Laws of the Emperor: Austrian Marriage Legislation and the Jews of Galicia. Polin: *Studies in Polish Jewry*. 2021. Vol. 33. P. 235–260. P. 237–244. URL: https://www.academia.edu/44921833/Rachel_Manekin_The_Laws_of_Moses_and_the_Laws_of_the_Emperor_Austrian_Marriage_Legislation_and_the_Jews_of_Galicia_Polin_Studies_in_Polish_Jewry_vol_33_2021_235_260.

⁶ Савуляк Р. В. Особливості поширення Патенту про шлюб 1783 р. на західноукраїнських землях у складі Габсбурзької монархії. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations: Collection of scientific papers «SCIENTIA» : with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference (Amsterdam (The Netherlands), August 11, 2023)*. 203 с. С. 75–78. С. 76. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/18129/1/44-80-PB.pdf>.

⁷ Wrybel P. The Jews of Galicia under Austrian-Polish Rule, 1869–1918. *Austrian History Yearbook*. 1994. Is. XXV. P. 106. URL: https://jgaliciabukovina.net/sites/default/files/article_file/Piotr%20Wrybel%2C%20Jews%20of%20Galicia%20Under%20Austrian-Polish%20Rule%201867-1918.pdf.

⁸ Грицак Я. Між семітизмом й антисемітизмом... С. 52.

⁹ Монолатій І. Галицькі євреї в австрійський період (1772–1918 pp.). *Часопис "І"*. 2008. № 51. С. 150–169. С. 155. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Chasopys_Ji/N51_Hebreyskyy_Lviv.pdf.

у великих і малих містах¹⁰, то на поч. ХІХ ст. у 55 містах Галичини євреї становили більше 50% населення, а у 8 галицьких містах частка єврейського населення перевищувала 75%¹¹; а Львів (котрий був столицею Галицького краю. – *Примітка Р. С.*) до 1900 р. з-поміж усіх міст Габсбурзької монархії мав найчисленніше єврейське населення (а з 1900 р. таким став Будапешт)¹². У сучасній же Україні, відповідно до останніх даних, оприлюднених у 2021 р. за результатами дослідження, проведеного демографом Єврейського університету в Єрусалимі професором Серджіо Делла Пергола, проживали (тобто до повномасштабного російського вторгнення. – *Примітка Р. С.*) 43 тис. євреїв¹³, що становило лише близько 1% населення України (за оцінкою ЦРУ у Всесвітній книзі фактів, на 1 січня 2022 р. населення України, включно з тимчасово окупованими територіями Донецької і Луганської областей та АРК з містом Севастополь, становило 43,5 млн.¹⁴). Отож, очевидно, проблема правового врегулювання специфіки єврейських шлюбів з огляду на особливості іудейського шлюбного права була надзвичайно актуальною для Галичини у період Габсбурзької монархії та зберігає певну значущість і в сучасній Україні.

А тому **метою статті** є вперше в українській історико-правовій науці дослідити особливості укладення і припинення шлюбу євреїв Галичини за шлюбним законодавством Габсбурзької монархії останньої чверті ХVІІІ – початку ХІХ ст., а також провести

порівняльний аналіз відповідних положень австрійського й іудейського шлюбного права, та сучасного Сімейного кодексу України (надалі – СК України).

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на доволі значну частку євреїв у Габсбурзькій монархії, з метою зменшення природного приросту єврейського населення, та ґрунтуючись на існуючій вже у Чехії і Моравії практиці, імператриця Марія-Терезія запровадила обмеження при вступі євреїв у шлюб. Відповідно до її цісарських патентів від 8 березня і 28 червня 1773 р., засновувати сім'ї дозволялося лише з відома крайової влади. Хоча, як свідчать джерела, багато наречених нехтували оформленням шлюбу в державних установах та одружувалися без реєстрації шлюбу¹⁵, тобто укладаючи лише релігійний шлюб. Надалі Йосиф ІІ ухвалив Патент про шлюб (Ehepatent) від 16 січня 1783 р.¹⁶, котрий теж запровадив низку шлюбних обмежень для євреїв, на противагу шлюбним постулатам їхнього іудейського права. А саме, у Патенті про шлюб вперше було формально закріплено відокремлення державного шлюбного права від церковного, оскільки у ньому шлюб розглядався як цивільний договір (контракт) (§ 1)¹⁷. Це фактично означало заміну церковного закону

¹⁵ Монолатій І. Галицькі євреї в австрійський період... С. 152.

¹⁶ Ehe patent vom 16ten Januar 1783 (JGS 117/1783). Faksimile des. Joseph des Zweyten, Römischen Kaisers, Gesetze und Verfassungen im Justitz-Fache. 1780-1784: Gesetzestexte. *Justizgesetzsammlung. ALEX – Historische Rechts- und Gesetzestexte Online.* Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staats-Serarial-Druckerei, 1817. S. 192-203. URL: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1001&page=214&size=45>.

¹⁷ Ehe patent vom 16ten Januar 1783 (JGS 117/1783). Faksimile des. Joseph des Zweyten, Römischen Kaisers, Gesetze und Verfassungen im Justitz-Fache. 1780-1784: Gesetzestexte. *Justizgesetzsammlung. ALEX – Historische Rechts- und Gesetzestexte Online.* Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staats-Serarial-Druckerei, 1817. S. 192. URL: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1001&page=214&size=45>.

¹⁰ Монолатій І. Галицькі євреї в австрійський період (1772–1918 pp.). *Часопис "Т"*. 2008. № 51. С. 150–169. С. 155. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Chasopys_Ji/N51_Hebreyskyy_Lviv.pdf.

¹¹ Fras Z. Galicja. Wrocław, 2000. S. 75.

¹² Wrybel P. The Jews of Galicia under Austrian-Polish Rule... P. 106.

¹³ Реальна статистика: скільки євреїв проживають в Україні. URL: <https://www.projectkeshet.org.ua/news/real-na-statystyka-skil-ky-ievreiv-prozhyvaie-v-ukraini/>.

¹⁴ Ukraine. The World Factbook. Washington, D.C.: Central Intelligence Agency. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/ukraine/>.

про шлюб здебільшого державним регулюванням шлюбних відносин¹⁸. Відтак, Патент про шлюб вплинув на відносини держави у шлюбній сфері як з Католицькою церквою, так і з іншими релігійними громадами¹⁹, особливо єврейською, а передусім з галицьким єврейством. Так, згадувана вище Р. Манекін відзначає, що галицьке єврейство (мається на увазі Галицького коронного краю. – *Примітка Р. С.*) в Габсбурзькій монархії тривалий час не могло засвоїти австрійські цивільно-правові норми, особливо про шлюб та розлучення. Відтак, велика кількість галицьких євреїв таємно одружувалися відповідно до іудейського законодавства, проте всупереч австрійським законам; притому австрійська влада, хоч і знала про проблему, однак мало як могла їй протидіяти. Діти в таких шлюбах носили прізвище матері, тож за австрійським законодавством вважалися позашлюбними²⁰.

Тому Йосиф II мав на меті врегулювати існуючу проблему єврейських шлюбно-сімейних відносин, котрі ґрунтувалися на іудейському праві. Отож, після понад дворічних дискусій про регламентування єврейських шлюбів і розлучень опісля проголошення Патенту про шлюб від 16 січня 1783 р. він постановив у рішенні від 4 квітня 1785 р. застосувати усі його положення і щодо євреїв, обґрунтовуючи це тим, що цей закон торкнувся шлюбу лише як цивільно-правового договору, залишаючи релігійні аспекти, які не перебувають під жодним контролем держави, духовенству, а тому повинен поширюватися на всіх однаково²¹. Відтак, 5 квітня

1785 р. Йосиф II прийняв перше окреме рішення щодо євреїв, проголошуючи, що євреї повинні одружуватися відповідно до Патенту про шлюб та передавати свої шлюбні спори на розгляд цивільного суду²². А едикт Йосифа II про скасування рабинських судів від 27 травня 1785 р. фактично підпорядкував євреїв загальному цивільному праву, підтверджуючи цим, що Патент про шлюб має бути обов'язковим для них²³.

І, врешті, Промульгаційний патент від 3 травня 1786 р.²⁴ оголосив, що всі положення Патенту про шлюб застосовуються також і до євреїв, попри їхні прохання щодо непоширення його на них, щоправда із певними особливостями (зокрема, їм було дозволено шлюб між певними родичами згідно з іудейським законодавством)²⁵. 8 червня 1786 р. цей Промульгаційний патент було оприлюднено окремо для Галичини²⁶. Відтак, на євреїв як Габсбурзької монархії в цілому, так і Галицького коронного краю зокрема було поширено положення Патенту про шлюб 1783 р. передусім щодо взаємної згоди сторін і на укладення шлюбу, і на розлучення. Поза тим, Патент не увів реєстрацію шлюбу державною посадовою особою, а вимагав попереднього оголошення духовенством у церкві упродовж 3 неділь про плановане вінчання, проведення релігійного обряду та церковну реєстрацію

²² Hock von C., Bidermann I. Der uesterreichische Staatsrath (1760–1848). Vienna, 1879. S. 258–259.

²³ Stoger M. Darstellung der gesetzlichen Verfassung der galizischen Judenschaft. 2 vols. Lemberg, 1833. S. 11–12.

²⁴ Ehe patent vom 3ten Mai 1783 (JGS 543/1786). Faksimile des. Joseph des Zweyten, Römischen Kaisers, Gesetze und Verfassungen im Justitz-Fache. Jahrgang von 1785 bis 1786. 2 Forts. (1786). Justizgesetzsammlung. ALEX – Historische Rechts- und Gesetzestexte Online. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staats-Serarial-Druckerei, 1817. S. 42–43. URL: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1003&page=48&size=45>.

²⁵ Manekin R. The Laws of Moses and the Laws of the Emperor... P. 242.

²⁶ Manekin R. The Laws of Moses and the Laws of the Emperor... P. 242.

¹⁸ Kleinheyer G. Wandlungen der elterlichen Gewalt zwischen dem 16 und 19 Jahrhundert, dargestellt am Beispiel des elterlichen Ehekonsensrechts. *Festschrift für Günther Beitzke zum 70. Geburtstag am 26 April 1979* / hrsg. von O. Sandrock. Berlin; New York: Walter De Gruyter, 1979. S. 241.

¹⁹ Gössweiner K. Die konfessionellen aspekte des Josephinischen eherechts... S. 41.

²⁰ Manekin R. The Laws of Moses and the Laws of the Emperor... P. 235.

²¹ Там само. P. 241.

всіх шлюбів²⁷. Відповідно, євреїв повинен був одружувати рабин, а повідомлення про майбутній шлюб потрібно було оголошувати в синагозі упродовж трьох субот поспіль; а також шлюб мав бути належним чином зареєстрований рабином згідно з § 35 Патенту²⁸.

Звернемо увагу, що згадувана вище Л. Дубін відзначає сприятливу роль Шлюбного патенту 1783 р. для єврейської громади, а головно емансипації єврейських жінок, у Габсбурзькій монархії. Зокрема, американська дослідниця наводить приклад розлучення Рахелі Моршене з Трієста, котра в 1796 р. стала однією з перших єврейських жінок, які отримали цивільне розлучення в християнській Європі, узгодивши положення Патенту про шлюб та Галахи (збірна назва традиційного іудейського права, сукупності законів та установлень юдаїзму, що регламентують релігійне, сімейне та суспільне життя євреїв-іудеїв. – *Примітка Р. С.*), відповідно, про цивільне та релігійне розлучення. А саме, її розлучення відбулося внаслідок переконливого доведення нею смертельної небезпеки, яку становило венеричне захворювання її чоловіка; що, як зауважує Л. Дубін, відображало погляди епохи Просвітництва та природного права на шлюб і здоров'я. А надалі цей правовий прецедент посприяв переговорам між іудейськими лідерами та державними чиновниками щодо розлучної юрисдикції і процедури, а також більшому простору для ініціативи єврейських жінок у розлученні, ніж це традиційно дозволялося іудейським законом і звичаєм²⁹.

Отож, можемо констатувати, що, попри спершу велике небажання єврейства Габсбурзької монархії щодо поширення на них

положень Патенту про шлюб 1783 р., цей Патент врешті мав дуже позитивний вплив на забезпечення як їхніх шлюбно-сімейних прав, так і в цілому рівноправності³⁰.

Врешті, з метою врегулювання триваючої, виниклої з проголошенням Патенту про шлюб, проблеми неузгодженості особливостей єврейських шлюбно-сімейних відносин, котрі ґрунтувалися на іудейському праві, з шлюбним правом Габсбурзької монархії, Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 р. (надалі – Уложення) присвятило окремі норми регламентуванню специфіки шлюбів євреїв, зважаючи на особливості іудейського права (ст. 123–136). Воно вказувало, що для євреїв, відповідно до їхніх релігійних вірувань, допускалася низка відступлень від положень загального шлюбного права (ст. 123), а саме: а) воно передбачало певні відхилення від положень загального шлюбного права про перешкоди до шлюбу (ст. 124–125); б) закріплювало доволі вагомій відмінності від загальних положень про розірвання шлюбу християн (ст. 133–136); проте поширювало на євреїв загальні правила щодо відлучення від столу та ложа (ст. 132); в) визначало окремі, уточнюючі положення стосовно процедури укладення шлюбу (щодо оголошення про шлюб та вінчання (Trauung)) (фактично деталізуючи вказані вище положення Патенту про шлюб 1783 р. – *Примітка Р. С.*) (ст. 126–131)³¹.

Так, щодо перешкод до шлюбу євреїв Уложення встановлювало наступне. Перешкода до шлюбу внаслідок спорідненості мала місце у євреїв між бічними родичами лише щодо шлюбу між братом та сестрою, а також між сестрою та сином чи онуком її брата чи сестри (тобто між тіткою

²⁷ Manekin R. The Laws of Moses and the Laws of the Emperor... P. 238.

²⁸ Ehe patent vom 16ten Januar 1783... S. 198. URL: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1001&page=220&size=45>.

²⁹ Dubin L. C. Jewish Women, Marriage Law, and Emancipation: A Civil Divorce in Late-Eighteenth-Century Trieste. *New Series*. Vol. 13. No. 2 (Winter, 2007). P. 65–92. P. 65. URL: <https://www.jstor.org/stable/4467766>.

³⁰ Савуляк Р. В. Особливості поширення Патенту про шлюб 1783 р. ... С. 77.

³¹ Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 року. *Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Т. 1 / уклад. Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін.; за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. Київ: Правова єдність, 2009. 1168 с. С. 1025–1149. С. 1038–1039.*

та племінником чи внучатим племінником (двоюрідним внуком). – *Примітка Р. С.*) Перешкода ж до шлюбу внаслідок свояцтва обмежувалася такими особами: чоловік після припинення шлюбу не мав права одружуватися з родичкою своєї дружини у висхідній або низхідній лінії, та з сестрою дружини, а дружина не могла одружитися з родичем чоловіка у висхідній або низхідній лінії, та з братом чоловіка, а також з сином чи онуком брата чи сестри чоловіка (ст. 125).

А отже, Уложення визначало значно вужчі обмеження для шлюбу євреїв, ніж за загальним правилом, за яким внаслідок спорідненості визнавалися недійсними шлюби між родичами також по висхідній та низхідній лініях, а по бічній лінії (окрім шлюбів між рідними братами і сестрами) ще між двоюрідними братами і сестрами, та племінницю і племінників з дядьком і тіткою для обох з подружжя (ст. 65)³². Щоправда, у євреїв була заборона на шлюб жінки навіть з внучатим племінником, а чоловіка з двоюрідною бабусею. Натомість, особливий подив викликає дозвіл іудеям (відповідно до іудейського права) на шлюби між родичами по висхідній та низхідній лініях; очевидно, на практиці такі шлюби не траплялися, тож ця законодавча норма була лиш даниною старозавітним звичаям, відображеним в іудейському праві. Внаслідок свояцтва, за загальним правилом, визнавалися недійсними шлюби також з двоюрідними братами і сестрами другого з подружжя, а ще з дядьком і племінником чоловіка та тіткою і племінницею дружини (ст. 66); а відповідно, й з дружиною племінника і дядька та чоловіком племінниці і тітки; щоправда, натомість, у євреїв була заборона на шлюб жінки навіть з внучатим племінником чоловіка, а чоловіка з дружиною двоюрідного діда.

³² Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 року. *Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Т. 1* / уклад. Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін.; за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. Київ: Правова єдність, 2009. 1168 с. С. 1025–1149. С. 1038–1039.

Зверну увагу, що на сьогодні в Україні, відповідно до СК України, перешкода до шлюбу внаслідок спорідненості дещо пом'якшена, порівняно з вимогами австрійського Уложення. Так, відповідно до ст. 26, до осіб, які не можуть перебувати у шлюбі між собою, законодавець відніс передусім родичів прямої лінії споріднення (ч. 1) (тобто батько-дочка, мати-син, та дід-внучка, баба-внук. – *Примітка Р. С.*), а також рідних (повнорідних і неповнорідних) братів і сестер (ч. 2); та, крім того, двоюрідних братів і сестер, та рідних тітку і племінника та дядька і племінницю (ч. 3)³³. (Варто вказати, що Кодекс про шлюб та сім'ю України 1969 р., який діяв до 01.01.2004 р., не містив заборони на шлюб між такими родичами, як ч. 3 ст. 26 СК України (ч. 3 ст. 17³⁴), чим, фактично, був дещо ближчий до охарактеризованих вище виняткових положень про перешкоди до шлюбу іудеїв за Уложенням). Проте, водночас, абсолютно недійсним, згідно з ч. 2 ст. 39 СК України визнається шлюб тільки між родичами прямої лінії споріднення та між рідними братом і сестрою; натомість, за п. 2 ч. 1 ст. 41, шлюб між двоюрідними братом і сестрою та між тіткою і племінником та дядьком і племінницею лише може бути визнаний недійсним за рішенням суду. Крім того, доцільно наголосити, що відносини свояцтва не становлять перешкоди до шлюбу за сучасним українським законодавством.

Стосовно розірвання шлюбу євреїв Уложення регламентувало два способи: 1) за взаємною згодою сторін, без зазначення жодної поважної причини – на підставі розлучного листа (*Scheidebrief*), визнаного (підтвердженого) рішенням суду (ст. 133-134). (Слушно зауважити, що й на сьогодні іудейське право передбачає розірвання шлюбу на підставі

³³ Сімейний кодекс України, від 10.01.2002 р. № 2947-III, з наступними змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 17.02.2025 р.).

³⁴ Кодекс про шлюб та сім'ю України: Закон УРСР від 20.06.1969 р. N 2006-VII, з наступними змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2006-07#Text>.

наданого чоловіком дружині розлучного листа (гет), оформленого (зарєєстрованого) у суді, на основі якого суд видає свідоцтво про розлучення³⁵); 2) на вимогу чоловіка внаслідок подружньої зради дружини – у порядку судового провадження за позовом чоловіка (ст. 135). А отже, підстави, умови і порядок розірвання шлюбу іудеїв, суттєво відрізняючись від загальних положень про розірвання шлюбу християн, надавали єврейському подружжю значно ширшу свободу у розлученні. Оскільки у католиків шлюб припинявся, натомість, виключно внаслідок смерті одного з подружжя (ст. 111) або ж оголошення його померлим (ст. 112)³⁶; а християни-некатолики могли вимагати розірвання шлюбу лише з низки законодавчо визнаних поважними причин (у т. ч., і в разі перелюбу, як і в іудеїв) (ст. 115)³⁷. Відтак, можна стверджувати, що розірвання шлюбу євреїв за взаємною згодою сторін фактично було майже аналогічне (навіть за процедурою) тимчасовому розлученню у формі відлучення подружжя від столу та ложа за взаємною згодою (ст. 103–105)³⁸. Варто відзначити, що підхід СК України до умов і порядку розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя (ч. 1 і 2 ст. 105, 106–107, 109) та за позовом одного з подружжя (ч. 3 ст. 105, 110–112) можна визнати дещо наближеним до відповідних норм Уложення щодо євреїв, на відміну від значно обмеженіших і суворіших загальних положень Уложення про розірвання шлюбу християн.

Притому Уложення вказувало, що при відлученні від столу та ложа (при розділенні столу та ліжка, сепарації подружжя, тобто встановленні режиму окремого проживання

подружжя. – *Примітка Р. С.*) щодо єврейського подружжя діяли загальні правила, визначені у ст. 103–110 (ст. 132). А саме, Уложення регламентувало 2 процедури відлучення від столу та ложа: а) розлучення за взаємною згодою; б) розлучення без взаємної згоди. Відлучення подружжя від столу та ложа за взаємною згодою та домовленістю про умови розлучення відбувалося за попереднім повідомленням про такий намір священнику (чи рабину), який, відтак, надавав письмове свідоцтво про стійкий намір подружжя розлучитися, яке передавалося у суд, котрий без подальшого провадження оформлював дозвіл на затребуване розлучення (ст. 103–105). А відлучення подружжя від столу та ложа у разі відсутності взаємної згоди відбулося на підставі судового рішення, прийнятого внаслідок судового провадження за наявності таких поважних підстав: визнання відповідача винним у перелюбі або якомусь злочині; зловмисне залишення відповідачем другого з подружжя або безладне життя, внаслідок чого загрожувала небезпека значній частині майна другого з подружжя або добросовісним звичаям сім'ї; небезпечні для життя і здоров'я посягання (Nachstellungen); жорстоке поводження (schwere Misshandlungen) або, з огляду на особисті стосунки подружжя, дуже чутливі, повторювані образи; тривалі тілесні недуги, пов'язані з небезпекою зараження (ст. 109). Доречно підкреслити, що СК України (ст. 119–120) також передбачає встановлення режиму окремого проживання подружжя як за заявою подружжя, так і за позовом одного з них (ч. 1 ст. 119); однак, на відміну від Уложення, не обмежує підстави до т. зв. відлучення від столу та ложа, надаючи таке право у разі неможливості чи небажання дружини і/або чоловіка проживати спільно (ч. 1 ст. 119).

Висновки. Слід констатувати, що спершу шлюбне право Габсбурзької монархії намагалося встановити певні обмеження для євреїв, на противагу чи й всупереч іудейському праву, прагнучи, таким чином, хоч якось врегулювати проблему багаточисельності єврейського населення в країні. Та врешті,

³⁵ Rabbi Dratch Mark. Jewish Divorce: Get Abuse. URL: <https://www.myjewishlearning.com/article/jewish-divorce-get-abuse/>.

³⁶ Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 року... С. 1036–1037.

³⁷ Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 року... С. 1037.

³⁸ Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 року... С. 1036.

внаслідок суттєвої неузгодженості положень австрійського та іудейського права щодо укладення та припинення шлюбу Уложення закріпило окремі, виняткові норми для євреїв, надавши їм, насамперед, значно м'якші, ліберальніші умови розірвання шлюбу та визначивши спрощеніший порядок розлучення, а також передбачивши деякі поступки щодо перешкод до шлюбу.

Можемо резюмувати, що сучасний СК України містить майже аналогічну загальним правилам Уложення заборону на шлюб між кровними родичами; проте, не встановлює такої заборони для свояків, оскільки таке обмеження характерне виключно канонічному праву. Натомість, Кодекс як при укладенні, так і при розірванні шлюбу не надає жодного виняткового статусу відповідно до релігійної приналежності подружжя (у т. ч. іудеям), оскільки, ч. 3. ст. 35 Конституції України³⁹ та ч. 2 ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»⁴⁰ передбачають відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави; відтак, усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом, і встановлення

будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається (ч. 5 ст. 5 вказаного Закону).

Також варто відзначити, що СК України, як і Уложення, передбачає встановлення режиму окремого проживання подружжя як за заявою подружжя, так і за позовом одного з них. Проте, сучасний український законодавець, на протигагу Уложенню, не обмежує підстави для такого окремого проживання.

Можемо визнати, що підхід СК України до умов і порядку розірвання шлюбу є дещо наближеним до відповідних норм Уложення щодо євреїв, на відміну від значно обмеженіших і суворіших загальних положень Уложення про розірвання шлюбу християн-некатоликів, а особливо католиків.

Отож, можна підсумувати, що сучасне українське шлюбне законодавство у низці положень щодо укладення і розірвання шлюбу є близьким до норм австрійського Уложення і навіть до його виняткових положень для іудеїв, що засвідчує історичну тяглість засадничих положень про шлюб, як європейського, так і релігійного права.

³⁹ Конституція України, № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁴⁰ Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII, з наступними змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.

Regarding the issue of using artificial intelligence in the activities of the prosecutor

Chorny Maksym

*Postgraduate Student at the Department of Organization of Judicial,
Law Enforcement Agencies and Advocacy
National University «Odesa Law Academy», Ukraine*

The article is dedicated to the issue of using AI in the prosecutor's activities of prosecutor. International experience of AI implementation in law enforcement agencies of foreign countries (using the examples of the USA Federal Bureau of Investigation, the police of the United Kingdom and the police of Spain) is analyzed. Attention is also given to the use of AI by domestic law enforcement agencies (police of Ukraine and the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine). The relevance of the research topic and the reasons for its selection are substantiated.

Several examples of AI use by prosecutors in foreign countries (China and Argentina) are provided. Current state of AI adoption by the Prosecutor's Office of Ukraine is highlighted. A range of problems related to the use of AI in general, and which may be acceptable for the prosecutor's office as well, is outlined.

The content of professional development catalogs for civil servants and prosecutors is analyzed. It is emphasized that the inclusion of AI-related activities in these programs further confirms the «penetration» of AI into the work of public officials, including prosecutors, and highlights the need to establish an appropriate legal framework to regulate AI use in prosecutorial activities. A position is expressed regarding the necessity of amending the Code of Professional Ethics and Conduct for Prosecutors and, over time, developing guidelines for AI usage by the Prosecutor General's Office of Ukraine.

Additional steps for the effective and safe use of AI by prosecutors are outlined: 1) further increasing prosecutors' awareness of AI applications in their work and the associated risks; 2) ensuring that prosecutorial bodies by adequate technical equipment for the proper functioning of databases, systems and other AI-based applications; 3) providing stable and high-speed internet connectivity.

The article identifies promising areas for the further expansion of AI in prosecutorial activities.

До питання використання штучного інтелекту в діяльності прокурора

Чорний Максим Михайлович

*аспірант кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія», Україна*

Вступ. Поняття «штучний інтелект» (надалі – ШІ) уперше використав американський інформатик Дж. Маккарті під час Дартмутської конференції у 1956 р. Сьогодні, через майже 70 років, це поняття стало одним з найбільш популярних у всьому світі¹.

В науковій літературі щодо нього відсутній єдиний підхід до визначення, проте під ним можна розуміти «систему, що працює, поєднуючи великі обсяги даних з інтелектуальними алгоритмами обробки»².

¹ Що таке штучний інтелект: історія, види та складові. *Giga Cloud*. 16.05.2023 р. URL: <https://gigacloud.ua/articles/shho-take-shtuchnyj-intelekt-istoriya-vydy-ta-skladovi/>

² ШІ та революція в DIGITAL: як штучний інтелект змінює гру. *Ukrainian Digital Community*. 15.06.2024 р. URL: <https://ukrainiandigital.com/strong-yak-stvoryty-vlasne-onlayn-navchannia-strong/>

В сучасних умовах розвитку ШІ його можливості використовуються у багатьох сферах суспільного та державного життя, до прикладу, у сфері охорони здоров'я, торгівлі, освіти, фінансовій сфері та навіть транспортній. Не можна оминати той факт, що ШІ починає активно використовуватися і у діяльності правоохоронних органів у всьому світі. До прикладу, у США Федеральне Бюро Розслідувань застосовує ШІ для ідентифікації правопорушників на відеозаписах з камер спостереження в режимі реального часу. У Великобританії поліція використовує ШІ для аналізу даних із соціальних мереж та інших відкритих джерел з метою виявлення потенційних загроз національній безпеці. Водночас, у Німеччині поліція за допомогою ШІ розслідує злочини, пов'язані з фінансовими операціями. Це пояснюється тим, що аналітичні системи ШІ здатні автоматично обробляти великі масиви фінансової інформації та виявляти ознаки деяких правопорушень, до прикладу, відмивання коштів, корупція та шахрайство³. Заслугує на увагу також досвід використання ШІ в Іспанії, а саме – під час прийняття рішення про реєстрацію заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення. Так, вчені із Мадридського університету імені Карла III і Кардіфського університету в Уельсі розробили ШІ – Алгоритм VeriPol, який може виявляти неправдиві повідомлення в поліцію на основі аналізу їх змісту. Ця технологія була протестована у 2017 р.: слідчі перевіряли висновки ШІ на особистих зустрічах із заявниками. Цікавим є той факт, що у 83% випадків версія заявника не підтверджувалася, як наслідком, провадження закривалися⁴.

³ Зачек О. І., Дмитрик Ю. І., Сенік В. В. Роль штучного інтелекту в підвищенні ефективності правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2023. № 3. С. 150. URL: <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/637/628>

⁴ Демура М. І., Клепка Д. І. Перспективи застосування штучного інтелекту у галузі кримінального судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 556. URL: http://lsej.org.ua/5_2022/133.pdf

Щодо вітчизняного досвіду, то варто зазначити, що ШІ вже використовується під час розробки автоматизованих систем, баз даних, алгоритмів для виявлення кримінальних правопорушників «по гарячих слідах», прогнозування кримінальних правопорушень та ідентифікації потенційних жертв злочинів та в деяких інших напрямках діяльності правоохоронних органів⁵.

Одним з прикладів використання ШІ у вітчизняній практиці є досвід поліції, яка використовує системи розпізнавання облич. Так, завдяки нейронних мереж (до прикладу, YOLO – You Only Look Once) поліцейські здатні автоматично розпізнавати підозрюваних або виявляти правопорушників на відеозаписах. Вкрай позитивно, що системи відеоаналітики дозволяють також в режимі реального часу аналізувати потоки відео з камер спостереження, що суттєво підвищує ефективність розшуку злочинців⁶.

У якості предмета нашого дослідження була обрана саме можливість використання ШІ у діяльності прокурорів. Це обумовлюється тим, що ґрунтовної розробки вказана проблематика у науковій літературі все ще не здобула. У той саме час можливість використання ШІ у діяльності правоохоронних органів знайшла висвітлення у працях таких науковців та практиків як: Горобець Н. С., Гудзь Т. І., Демура М. І., Дмитрик Ю. І., Зачек О. І., Клепка Д. І., Меденцев А. М., Науменко С. М., Сенік В. В., Синжерян А. А., Храпенко О. О. та інші. На актуальність обраної теми дослідження вказує і наявність значної кількості морально-етичних викликів, технічних складнощів,

⁵ Горобець Н. С., Науменко С. М. Штучний інтелект в юридичній практиці України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 496. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2024/116.pdf

⁶ Гудзь Т. І., Синжерян А. А. Правове забезпечення інформаційно-технічної діяльності поліції. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 3(11). С. 55. URL: <https://policeystika.dnuvs.ukr.education/index.php/policeystika/article/view/205/182>

ризиків та небезпек у випадку використання ШІ у прокурорській діяльності.

Виклад основного матеріалу. Початок висвітлення використання ШІ у прокурорській діяльності вважаємо за доцільне розпочати з дослідження міжнародного досвіду з окресленого питання. Одним з найбільш яскравих прикладів використання ШІ у діяльності прокуратури вважаємо досвід Китаю. Так, китайськими дослідниками був розроблений «прокурор» зі штучним інтелектом (АІ «prosecutor»), який може висувати звинувачення з точністю понад 97 % на основі усного опису справи. Програма може ідентифікувати та висунути звинувачення у восьми найпоширеніших злочинах у Шанхаї, серед них: шахрайство з кредитними картками, діяльність гральних мереж, необережне водіння, навмисне заподіяння тілесних ушкоджень, перешкоджання правоохоронним органам, крадіжка, шахрайство та порушення громадського порядку⁷.

У свою чергу, німецькі прокурори використовують технології ШІ у сфері розпізнавання зображень та цифрової криміналістичної експертизи, щоб збільшити швидкість і точність обробки справ⁸.

Заслуговує на увагу також досвід Аргентини, в якій використовується сервіс Prometea, аналітичні можливості якого застосовуються прокуратурою. Так, сервісом було проаналізовано близько 300 тисяч відсканованих судових рішень з 2016 по 2017 рр., у тому числі 2 тисячі постанов. Відповідно до аргентинського законодавства, окружні прокурори приймають рішення по справі, а головуючі судді або затверджують їх, або відхиляють і формулюють власні. Наразі,

коли нова справа надходить у прокурорську систему, Prometea аналізує її фактичні обставини та знаходить найбільш відповідні рішення у своїй базі даних. Це дозволяє ШІ за найкоротший строк (близько 10 секунд) спрогнозувати реакцію суду на підготовлене рішення. Завдяки використанню Prometea обсяг навантаження на прокурорів значно зменшився⁹.

Щодо вітчизняного досвіду, то можна звернути увагу на такі приклади використання ШІ у діяльності прокурорів. Зокрема, Офісом Генерального прокурора України використовується програмне забезпечення Palantir Technologies під час розслідування військових злочинів. Це програмне забезпечення дозволяє зберігати, обробляти дані, будувати зв'язки між ними та відображати їх на інтерактивних дошках¹⁰, що суттєво полегшує сприйняття інформації. У свою чергу, як зазначає А. Костін: «ми використовуємо технологічні рішення від Palantir для аналізу даних, а також інструменти від Microsoft для розпізнавання голосу, зокрема коли мова йде про заклики до геноциду та агресії»¹¹.

Крім того, органи прокуратури вже використовують програмне забезпечення Clearview AI для розшуку та ідентифікації підозрюваних шляхом розпізнавання

⁷ Свеженцев М. Китайські вчені створили робота-прокурора. *Суспільне новини*. 27.12.2021 р. URL: <https://suspihne.media/193013-kitajski-vceni-stvorili-robotu-prokurora/>

⁸ Демура М. І., Клепка Д. І. Перспективи застосування штучного інтелекту у галузі кримінального судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 555. URL: http://lsey.org.ua/5_2022/133.pdf

⁹ Плахотнік О. В. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 51. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2019_PLAKHOTNIK.pdf

¹⁰ Горобець Н. С., Науменко С. М. Штучний інтелект в юридичній практиці України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 495. URL: http://www.lsey.org.ua/11_2024/116.pdf

¹¹ Костін А. Плануємо використовувати більше інструментів на основі штучного інтелекту для збору та аналізу доказів воєнних злочинів. *Вебсайт Офісу Генерального прокурора*. 15.11.2023 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-planujemo-vikoristovuvati-bilse-instrumentiv-na-osnovi-stuchnogo-intelektu-dlya-zboru-ta-analizu-dokaziv-vojen-nix-zlociniv>

обличчя на фото з соціальних мереж та з записів камер відеоспостереження¹².

Окремої уваги потребує також пілотний проєкт системи електронного кримінального провадження eCase, який розпочав своє функціонування 20.04.2020 р. в антикорупційних органах (розробка проєкту розпочалась у 2019 р.). Ця система передбачає повну автоматизацію «паперових» дій, що надає переваги для всіх учасників кримінального процесу. Так, прокуратура отримала можливість здійснювати процесуальне керівництво в режимі online. Нагадаємо, що позитивний досвід пілотної системи eCase став підставою для прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування». Крім того, спільним Наказом Національного антикорупційного бюро України, Офісом Генерального прокурора, Радою суддів України та Вищим антикорупційним судом від 15.12.2021 р. № 175/390/57/72 затверджено Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування¹³.

Таким чином, можна зробити висновок про наявність суттєвих кроків у напрямку запровадження ШІ у прокурорській діяльності. Зважаючи на загальні світові тенденції використання ШІ у все більшій кількості аспектів суспільного життя, видається логічним, що ці тенденції матимуть прояв і у діяльності прокурора. Таким чином, не можна залишити поза уваги коло небезпек, які можуть виникнути у випадку використання ШІ, у тому числі в діяльності прокуратури.

¹² Горобець Н. С., Науменко С. М. Штучний інтелект в юридичній практиці України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 495. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2024/116.pdf

¹³ Демура М. І., Клепка Д. І. Перспективи застосування штучного інтелекту у галузі кримінального судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 557. URL: http://lsej.org.ua/5_2022/133.pdf

Так, М. Карчевський та Д. Куковинець звертають увагу на існування чотирьох загальних груп ризиків використання ШІ, а саме:

1) порушення таємниці приватного життя (до прикладу, через аналіз уподобань у соціальних мережах або інтернет з'єднань тощо);

2) маніпулювання поведінкою (найбільш яскравим прикладом є спроби впливу на поведінку потенційних споживачів шляхом таргетованої реклами, індивідуалізованих рекомендацій пошукових сервісів тощо);

3) дискримінація під час прийняття рішень (упередженість ШІ щодо окремих категорій осіб через недосконалість алгоритмів прийняття рішення);

4) непрозорість алгоритмів діяльності систем ШІ, що ускладнює аналіз правильності чи неправильності прийнятих ними рішень¹⁴.

Подібну позицію щодо загроз приватному життю висловлює також Г. Чигрина, яка наголошує, що використання систем ШІ для віддаленої біометричної ідентифікації фізичних осіб у режимі реального часу в загальнодоступних місцях порушує права та свободи зацікавлених осіб і може зрештою вплинути на приватне життя значної частини населення, викликати відчуття постійного спостереження¹⁵.

У свою чергу, О. Храпенко та А. Меденцев зауважують, що використання штучного інтелекту повинно ґрунтуватися на дотриманні фундаментальних принципів, таких як верховенство права, законність, рівність, заборона дискримінації,

¹⁴ Карчевський М. В., Куковинець Д. О. Використання технологій штучного інтелекту правоохоронними та судовими органами: світовий досвід та напрями розвитку національного законодавства. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Вип. 46. С. 24.

¹⁵ Чигрина Г. Л. Допустимість використання штучного інтелекту у правоохоронній діяльності. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2024. № 2. С.8. URL: <http://apie.org.ua/uk/dopustimist-vikoristannya-shtuchnogo/>

неупередженість, справедливість та безпека особистості¹⁶.

Аналіз Каталогу підвищення кваліфікації державних службовців на 2025 р., який розміщений на сайті Тренінгового центру прокурорів України, дозволяє дійти висновку щодо присвячення деяких з заходів проблематиці ШІ. До прикладу, передбачено захід на тему «Штучний інтелект: нові можливості в роботі державного службовця». Тривалість заходу становить три дні у випадку очної форми участі та до шести днів у випадку дистанційної участі. Звернемо увагу на деякі теми, які виносяться для опанування:

основи ШІ у цифровій трансформації та можливості використання в органах публічної влади;

дезінформація та види цифрової пропаганди засобами ШІ;

вплив ШІ на віртуалізацію та оптимізацію робочих процесів державних службовців органів прокуратури;

етичні та правові аспекти використання ШІ державними службовцями органів прокуратури;

різновиди та критерії застосування ШІ;

використання інструментів ШІ у роботі державних службовців органів прокуратури тощо¹⁷.

Ще один захід, передбачений Каталогом тренінгових програм для прокурорів на перше півріччя 2025 р., присвячений використанню технологій ШІ в професійній діяльності прокурора (розрахований на два дні незалежно від форми участі). Серед тем, які планується висвітлювати:

ШІ та його практичне застосування;

історія розвитку та етапи еволюції ШІ; сфери застосування ШІ у державному секторі;

інструменти для оптимізації роботи: ChatGPT, Gemini, Copilot, DeepL, Rytr, Nomon, YouLearn, SaneBox, HeyGen;

детектори ШІ;

формування запитів для ШІ;

можливі загрози (дискримінація, конфіденційність, помилки алгоритмів);

дотримання стандартів захисту даних під час роботи з ШІ;

кібергігієна та безпека у роботі з ШІ¹⁸.

Наявність таких заходів в рамках програм підвищення кваліфікації додатково підтверджує факт «проникнення» ШІ у діяльність державних службовців, у тому числі прокурорів, та спонукає до висвітлення ще однієї проблеми – належного правового регулювання використання ШІ у діяльності прокурорів. Враховуючи цей факт, варто пригадати, що 18.09.2024 р. XX черговий з'їзд суддів України ухвалив рішення про прийняття Кодексу суддівської етики в новій редакції. Нова редакція Кодексу у ст. 16 закріплює, що «Використання суддею технологій штучного інтелекту є допустимим, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства»¹⁹.

Видається логічним, що подібних змін потребуватиме Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів. Можливо, з часом будуть надані інструкції щодо використання ШІ від Офісу Генерального прокурора тощо. Крім того, на нашу думку, безпечно та ефективно використання ШІ додатково потребуватиме:

1) подальшого підвищення обізнаності працівників прокуратури щодо напрямків,

¹⁶ Храпенко О. О., Меденцев А. М. Використання штучного інтелекту у роботі судових, правоохоронних органів та адвокатури. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 382. URL: http://lsej.org.ua/5_2023/94.pdf

¹⁷ Штучний інтелект: нові можливості в роботі державного службовця. *Тренінговий центр прокурорів України*. URL: <https://ptcu.gp.gov.ua/uk/derzhavnym-sluzhbovciam/katalog-2025/rozdilii-pidvyshhennya-kvalifikacziyi-za-zagalnymu-korotkostrokovymu-programamy/>

¹⁸ Каталог тренінгових програм для прокурорів (перше півріччя 2025 року). URL: https://ptcu.gp.gov.ua/files/Catalog_Prokuroram_I-2025+.pdf

¹⁹ Кодекс суддівської етики: Рішення XI чергового з'їзду суддів України від 22.02.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>

сфер використання ШІ у їх діяльності та пов'язаних з цим небезпек;

2) забезпечення органів прокуратури належним технічним оснащенням для коректної роботи баз, система та інших застосунків, які використовуватимуть ШІ;

3) забезпечення стабільного та швидкого інтернет-сполучення.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, можемо припустити, що найбільш перспективними сферами подальшого поширення ШІ у діяльності прокурорів є: 1) робота зі зверненнями громадян (чат-боти, які здатні обробляти заяви та

скарги громадян, надавати стислі відповіді та перенаправляти звернення до коректного адресату у випадку, якщо скарга не належить до розгляду органами прокуратури); 2) визначення кола можливих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які необхідні під час досудового розслідування; 3) систематизація документів тощо.

У той саме час, користуючись ШІ, прокурори повинні пам'ятати, що системи ШІ можуть лише допомагати їм у прийнятті рішень, а не приймати їх замість працівників прокуратури.

NOTES

Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)
Issued quarterly
Passed for printing: 31.03.2025